

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निं पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हृविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रुशमयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वैतु पर्वा। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सर्वोरा:। रोहिणी देव्युद्गात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिः हृविषां वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीरुषेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनैषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीरुषमस्ति। प्रियः राजन् प्रियतमं प्रियाणांम्। तस्मै ते सोम हृविषां विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुर्ष्पदे। अद्विद्यां रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरप्नियानांम्। नक्षत्रमस्य हृविषां विधेम। मा नः प्रजाः रीरिषेन्मोत वीरान्। हृती रुद्रस्य परिं णो वृणक्तु। अद्विद्या नक्षत्रं ज्युषताः हृविर्नः॥३॥

प्रमुच्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाधशः सन्तुदत्तमरातिम्। पुनर्नो देव्यदिंति: स्यॄणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वा। पुनः पुनर्वो हृविषां यजामः। एवा न देव्यदिंतिरन्वा। विश्वस्य भर्त्रा जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हृविषां वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बूद्वा। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परिं पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदः सर्पेभ्यो हृविरस्तु

जुष्टम् । आश्रेषा येषांमनुयन्ति चेतः ॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति । ते नः सुर्पसो हवमागमिष्ठाः । ये रौचने सूर्यस्यापि सर्पाः । ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति । येषांमाश्रेषा अनुयन्ति कामम् । तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि । उपहूताः पितरो ये मधासु । मनोजवसः सुकृतं सुकृत्याः । ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः । स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम् ॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः । यैऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति । याऽश्वं विद्वा याऽ उ च न प्रविद्वा । मधासु यज्ञं सुकृतं जुषन्ताम् । गवां पतिः फल्युनीनामसि त्वम् । तदर्यमन्वरुणमित्रं चारुं । तं त्वा वयं सन्नितारं सनीनाम् । जीवा जीवन्तमुपु संविशेम । येनेमा विश्वा भुवनानि सङ्किता । यस्य देवा अनु सु यन्ति चेतः ॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान् । फल्युनीनामृषभो रोरवीति । श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि । तत्त्वा विदुः फल्युनीस्तस्य वित्तात् । अस्मच्च क्षत्रमजरं सुवीर्यम् । गोमदश्ववदुपु सन्नुदेह । भगो ह दाता भगु इत्प्रदाता । भगो देवीः फल्युनीरा विवेशा । भगुस्येतं प्रसुवं गमेमा । यत्र देवैः सधुमादं मदेम ॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु । हिरण्ययैन सुवृत्ता रथेन । वहन् हस्तं सुभगं विद्वनापसम् । प्रयच्छन्तं पपुरि पुण्यमच्छ । हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः । दक्षिणेन प्रतिगृणीम एनत् । दातारमद्य संविता विदेया । यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम् । त्वद्वा नक्षत्रमय्येति चित्राम् । सुभं संसं युवति रोचमानाम् ॥९॥

निवेशायन्मृतान्मर्त्यांश्च । रूपाणि पिशन् भुवनानि विश्वां । तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचेष्टाम् । तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम् । तत्रः प्रजां वीरवतीं सनोतु । गोभिर्नैः अश्वैः समनकु यज्ञम् । वायुर्नक्षत्रमय्येति निष्ठाम् । तिग्मशैङ्गो वृषभो रोरवाणः । समीरयन् भुवना मातुरिश्वां । अपु द्वेषांसि नुदतामरातीः ॥१०॥

तत्रो वायुस्तदु निष्ठां शृणोतु । तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम् । तत्रो देवासो अनुजानन्तु कामम् । यथा तरेम दुरितानि विश्वां । दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः । तदिन्द्राश्ची कृणुतां तद्विशाखे । तत्रो देवा अनुमदन्तु यज्ञम् । पश्चात् पुरस्तादभेयं नो अस्तु । नक्षत्राणामधिपती विशाखे । श्रेष्ठाविन्द्राश्ची भुवनस्य गोपौ ॥११॥

विषूचः शत्रूनपु बाधमानौ । अपु क्षुधं नुदतामरातिम् । पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात् ।

उन्मध्यतः पौर्णमासी जिंगाय। तस्या॑ देवा अधि॒ संवसन्तः। उत्तुमे नाकं इह मांदयन्ताम्।
पृथ्वी॑ सूवर्चा॑ युवतिः सूजोषाः। पौर्णमास्युदगुच्छोभंमाना। आप्याययन्ती दुरितानि॒ विश्वा॑।
उरुं दुहां यजमानाय यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्जंमाने दथातु हविर्विष्णुः पथश्वेतैः जपन्ताश्वेतैः मदेम् रोचमानामरातीर्ण्यौ यज्ञम्॥१२॥ [१]

ऋग्यास्म॑ हव्यैर्नम॑सोपसद्य॑। मित्रं देवं मित्रेये॑ नो अस्तु। अनूराधान्॒ हविषा॑ वर्धयन्तः।
शतं जीवेम शरदः सर्वागः। चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधासु॒ इति॒ यद्वदन्ति। तस्मित्र
एति॒ पथिभिर्देवयानैः। हिरण्यैर्वितैरन्तरिक्षे। इन्द्रौ॒ ज्येष्ठामनु॒ नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं
वृत्रतूर्ये॑ तुतारं॥१३॥

तस्मिन्वृयमृतं दुहानाः। क्षुध॑ तरेम् दुरितिं॒ दुरिष्टिम्। पुरन्दराय॑ वृषभाय॑ धृष्णवै॑
अषाढाय॑ सहमानाय मीढुषैः। इन्द्राय॑ ज्येष्ठा॒ मधुमद्दुहाना। उरुं कृणोतु॒ यजमानाय लोकम्।
मूलं प्रजां वीरवतीं॑ विदेय। पराच्येतु॒ निरक्षितिः पराचा। गोभिनक्षत्रं॒ पशुभिः समक्तम्।
अहर्भूयाद्यजमानाय॑ मह्यम्॥१४॥

अहर्नो॑ अद्य सुविते॒ दंधातु। मूलं नक्षत्रमिति॒ यद्वदन्ति। पराचीं वाचा॒ निरक्षिति॒
नुदामि। शिवं प्रजाय॑ शिवमस्तु॒ मह्यम्। या॒ दिव्या॒ आपः पयसा॒ सम्बूद्धुः। या॒ अन्तरिक्ष
उत पार्थिवीर्या॑। यासामषाढा॒ अनुयन्ति॒ कामम्। ता॒ न आपः॒ शङ्खस्योना॒ भवन्तु। याश्व
कूप्या॑ याश्व नाद्याः॑ समुद्रियाः। याश्वै॒ वैशुन्तीरुत प्रांसुचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा॒ मधु॒ भक्षयन्ति। ता॒ न आपः॒ शङ्खस्योना॒ भवन्तु। तत्रो॒ विश्वे॒ उप॑
शृण्वन्तु॒ देवाः। तदषाढा॒ अभिसंयन्तु॒ यज्ञम्। तत्रक्षत्रं॒ प्रथतां॒ पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय
कल्पताम्। शुभ्राः॒ कुन्या॑ युवतयः॒ सुपेशसः। कुर्मकृतः॒ सुकृतौ॒ वीर्यवतीः। विश्वान्॒ देवान्॒
हविषा॑ वर्धयन्तीः। अषाढाः॒ काममुप॑ यान्तु॒ यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन्॒ ब्रह्माभ्यजयथसर्वमेतत्। अमुं॒ च॑ लोकमिदम्॑ च॑ सर्वम्। तत्रो॒
नक्षत्रमभिजिद्विजित्य॑। श्रिय॑ दधात्वहृणीयमानम्। उभौ॒ लोकौ॒ ब्रह्मणा॒ सञ्जितेमौ।
तत्रो॒ नक्षत्रमभिजिद्विचंष्टाम्। तस्मिन्वृयं॒ पृतनाः॒ सञ्जयेम। तत्रो॒ देवासो॒ अनुजानन्तु॒
कामम्। शृण्वन्ति॒ श्रोणामृतंस्या॒ गोपाम्। पुण्यामस्या॒ उपशृणोमि॒ वाचम्॥१७॥

महीं॒ देवीं॒ विष्णुपत्रीमजूर्याम्। प्रतीर्चीमेनां॒ हविषा॑ यजामः। त्रेधा॒ विष्णुरुग्गायो॒

विचक्रमे। मुहूर्ण दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छोणैति श्रवं इच्छमाना। पुण्युङ्गं क्षेत्रं
यज्ञमानाय कृष्णती। अस्तौ देवा वसंवः सोम्यासः। चतंसो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं
पान्तु रजसः पुरस्तात्। संवृथस्त्रीणमुमृतं स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसंवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि
संविशामा। मा नो अरांतिरघशः साडगन्। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः। नक्षत्राणां
शतभिष्ठग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृषुतो दीर्घमायुः। शतं सुहस्रां भेषुजानि धत्तः। यज्ञं नो
राजा वरुणं उपयातु। तत्रो विश्वे अभि संयन्तु देवाः॥१९॥

तत्रो नक्षत्रं शतभिष्ठग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्वेषुजानि। अज एकपादुदगात्पुर-
स्तात्। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासो
अमृतस्य गोपाः। विश्राज्मानः समिधान उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहृदगन्धाम्। तं सूर्य
देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति सर्वे॥२०॥

अहिर्बुधियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानांमुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणः सोमपाः
सोम्यासः। प्रोष्ठपदासो अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदासु इति
यान् वदन्ति। ते बुधियं परिषद्य एव स्तुवन्तः। अहिं रक्षन्ति नमसोपुसद्य। पूषा रेवत्यन्वैति
पन्थाम्। पुष्टिपत्तौ पशुपा वाजंबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हृव्या प्रयत्ना जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती
नः। गावो नो अश्वां अन्वेतु पूषा। अन्नं रक्षन्तो बहुधा विरूपम्। वाजं सनुतां
यज्ञमानाय यज्ञम्। तदश्विनांवश्वयुजोपयाताम्। शुभज्ञमिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं
हृविषा यज्ञन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हृव्यवाहौ। विश्वस्य दृतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं
जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्वियां कृषुमोऽश्वयुम्यांम्। अपे पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो
राजा भगवान् विचेष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृषोतु।
यस्मिन्नक्षत्रे युम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिष्ठन्त देवाः। तदस्य चित्रं हृविषा यजाम।
अपे पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार् मद्य प्रासुचीर्या यान्तु यज्ञं वाचैः स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजंबस्त्यौ समक्तौ देवान्नीणि च॥२४॥

नवौनवो भवति जायमानो यमादित्या अऽशुमाप्याययन्ति। ये विरुद्धे समनसा संव्ययन्ती। सुमानं तनुं परितात्ना तैः। विभू प्रभू अनुभू विश्वतौ हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरलासो देवर्वीति दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अतिं पापानुमति मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदश्यायुती॥२४॥

व्युच्छन्ती दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियः सचते सूर्यः। सचां उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं भक्तेन गमेमहि। तत्रो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेजं उच्चरत्। उपर्यज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवायां। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता सुवर्ध्मनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु महीमूषु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्धा भुवः। अनुनोद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हुव्यवाहुङ्क स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमार्थव्याप्तयः॥३॥ [३]

अग्निर्वा अंकामयत। अन्नादो देवानाःस्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमृष्टाकपालं निरंवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथो ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव ए ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा॑। अम्बायै स्वाहा॑ दुलायै स्वाहा॑। नितत्व्यै स्वाहा॑ ऋयन्त्यै स्वाहा॑। मेघयन्त्यै स्वाहा॑ वरुषयन्त्यै स्वाहा॑। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माशृष्टाः परांचीरायन्। तासां रोहिणीमभ्यायायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तते। समैनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्ये चरुं निरंवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समैनया गच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उचैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा॑ रोहिण्ये स्वाहा॑। रोचमानायै स्वाहा॑ प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अंकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजयेयमिति। स एत ए सोमाय मृगशीरुषायै श्यामाकं चरुं पर्यसि निरंवपत्। ततो वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत। सुमानानां ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। सोमायै स्वाहा॑ मृगशीरुषायै स्वाहा॑। इन्वकाभ्यः स्वाहोषधीभ्यः स्वाहा॑। राज्यायै

स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वाहेति॒॥२९॥

ऋग्रो वा अंकामयत। पृशुमान्थ्यामिति॑। स एुतः रुद्रायाऽर्द्रायै प्रैव्यंडवं चरुं पर्यसि॑
निरंवपत्। ततो वै स पृशुमानंभवत्। पृशुमान् हु॑ वै भंवति। य एुतेन् हुविषा॑ यजते। य उ॑
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय॑ स्वाहा॑ऽर्द्रायै स्वाहा॑। पिन्वनामायै स्वाहा॑ पृशुभ्यः॑
स्वाहेति॒॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकांडसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति।
सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरंवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत।
प्रजायते हु॑ वै प्रजया॑ पृशुभिः। य एुतेन् हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेद। सोऽत्र
जुहोति। अदित्यै स्वाहा॑ पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा॑ भूत्यै स्वाहा॑ प्रजायै स्वाहेति॒॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अंकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति॑। स एुतं बृहस्पतंये तिष्याय॑ नैवारं
चरुं पर्यसि॑ निरंवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी हु॑ वै भंवति। य एुतेन्
हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतंये॑ स्वाहा॑ तिष्याय॑ स्वाहा॑।
ब्रह्मवर्चसाय॑ स्वाहेति॒॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य॑ आश्रेषाभ्य॑ आज्यै करुम्भं निरंवपन्।
तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एुताभिर्हृ॑ वै देवताभिर्द्विष्टपन्तं भ्रातृव्युमुपेनयति। य एुतेन्
हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्य॑ः स्वाहा॑ऽश्रेषाभ्य॑ः स्वाहा॑।
दन्दशूकेभ्य॑ः स्वाहेति॒॥३३॥

पितरो वा अंकामयन्ता। पितृलोक ऋद्ध्रुयामेति॑। त एुतं पितृभ्य॑ मधाभ्य॑ः पुरोडाशः॑
षट्कपालु॑ निरंवपन्। ततो वै ते पितृलोक आ॑र्धुवन्। पितृलोके हु॑ वा ऋग्रोति। य एुतेन् हुविषा॑
यजते। य उ॑ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्य॑ः स्वाहा॑ मृधाभ्य॑ः। स्वाहा॑ऽनुधाभ्य॑ः॑
स्वाहा॑ऽगुदाभ्य॑ः। स्वाहा॑ऽरुन्धतीभ्य॑ः स्वाहेति॒॥३४॥

अर्यमा वा अंकामयत। पृशुमान्थ्यामिति॑। स एुतमर्यम्णे फल्लु॑नीभ्यां चरुं निरंवपत्।
ततो वै स पृशुमानंभवत्। पृशुमान् हु॑ वै भंवति। य एुतेन् हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा॑ फल्लु॑नीभ्यां॒ स्वाहा॑। पृशुभ्य॑ः स्वाहेति॒॥३५॥

भगो वा अंकामयत। भृगी श्रेष्ठी देवानां॒ स्यामिति॑। स एुतं भगाय॑ फल्लु॑नीभ्यां चरुं
निरंवपत्। ततो वै स भृगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भृगी हु॑ वै श्रेष्ठी संमानानां॑ भवति। य

एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगांय स्वाहा फल्पुनीभ्युङ् स्वाहा०। श्रैष्यांय स्वाहेति॥३६॥

सुविता वा अंकामयत। श्रम्मे देवा दर्धीरन्। सुविता स्यामिति। स एतं सुवित्रे हस्तांय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरंवपदाशूनां ब्रैहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधता। सुविता अभवत्। श्रद्धेवा अस्मै मनुष्यां दधते। सुविता संमानानां भवति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सुवित्रे स्वाहा० हस्तांय। स्वाहा० ददते स्वाहा० पृष्ठते। स्वाहा० प्रयच्छते स्वाहा० प्रतिगृणते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अंकामयत। चित्रं प्रजां विन्द्येति। स एतं त्वष्टे चित्रायै पुरोडाशमृष्टाकपालं निरंवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रं हृ वै प्रजां विन्दते। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्टे स्वाहा० चित्रायै स्वाहा०। चैत्रांय स्वाहा० प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अंकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्णै दुर्गं पयो निरंवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभयंजयत्। कामचारं हृ वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा० निष्ठायै स्वाहा०। कामचारांय स्वाहा० भिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अंकामयेताम्। श्रैष्यं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरंवपताम्। ततो वै तौ श्रैष्यं देवानामभयंजयताम्। श्रैष्यं हृ वै संमानानामभि जयति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्युङ् स्वाहा० विशाखाभ्युङ् स्वाहा०। श्रैष्यांय स्वाहा० भिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमैनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्ये स्वाहा कामांय स्वाहा० गत्यै स्वाहेति॥४१॥

अुग्रः पञ्चदश प्रजापतिः चोडश सोम एकादश सुद्रो दशकोदश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नवं पितर एकादशार्यमा भग्नो दशं दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुर्पिन्नाग्नी दशं दशायैतत्पौर्णमास्या अट्टो पञ्चदश॥४२॥

[४]

मित्रो वा अंकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेयंश्चरु निरंवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभयंजयत्। मित्रधेयं हृ वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहा० नूराधेयः

स्वाहा०। मित्रधेयाय स्वाहा॒॥भिजित्ये स्वाहेति॑॥४२।

इन्द्रो वा अंकामयता। ज्यैष्ठं देवानांमुभिजंयेऽमिति। स एतमिन्द्राय ज्येष्ठायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाब्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठं देवानांमध्यंजयत्। ज्यैष्ठ्यं हृष्टे संमानानांमुभिजंयति। य एतेन हृषिषा यजते। य उत्ते चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा॑ ज्येष्ठायै स्वाहा॑॥ ज्यैष्ठाय॑ स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अंकामयता। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चुं
निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दता। मूलं हृ वै प्रजां विन्दते। य एतेन हृविषा
यज्ञते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै
स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अंकामयन्ता। सुमुद्रं कामंभिजयेति। ता एतम् द्वयोऽषाढाभ्यश्चरुं निरंवपन्। ततो वै ताः समुद्रं कामंभयजयन्। सुमुद्रः हूँ वै कामंभिजयति। य एतेन हुविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा सोऽत्र जुहति। अद्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा०। सुमुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा०। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अंकामयन्त। अनपजुय्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरूपन्। ततो वै तैऽनपजुय्यमजयन्। अनपजुय्यः हृ वै जयति। य एतेन हृविषा यजते। य उत्ते चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहाः। अनपजुय्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अंकामयता। ब्रह्मलोकम् भिजंयेयमिति। तदेतन् ब्रह्मणे ऽभिजिते चरुं निरंवपत्। ततो वै तद्वृह्मलोकमन्यजयत्। ब्रह्मलोकः ह् वा अभिजंयति। य एतेन हविषां यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहा॑ऽभिजिते स्वाहा॑॥ ब्रह्मलोकाय स्वाहा॑ऽभिजित्यै स्वाहेति॥ ४७॥

विष्णुर्वा अंकामयता पुण्युङ्क्षोकैश्चृणीय। न मां पापी कीर्तिरागंच्छेदिति। स
एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरंवपत्। ततो वै स पुण्युङ्क्षोकमशृणुता
नैनं पापी कीर्तिरागंच्छत्। पुण्यै ह वै क्षोकैश्चृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागंच्छति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदा। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहाौ श्रोणायै स्वाहाौ।
क्षोकायै स्वाहाौ श्रुतायै स्वाहेति॥४८॥

वसंवो वा अंकामयन्ता। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्टाभ्यः पुरोडाशमृष्टाकपालं निरंवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं हृ वै समानानां पर्येति। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्टाभ्यः स्वाहा॑॥ अग्राय स्वाहा॒ परीत्यै॒ स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अंकामयत। दृढोऽशिंथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशोकपालं निरंवपलृष्णानां ब्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिंथिलोऽभवत्। दृढो हृ वा अशिंथिलो भवति। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा॑ शतभिषजे स्वाहा॑॥ भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकंपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतम् जायैकंपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरंवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी हृ वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकंपदे स्वाहा॑ प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा॑॥ तेजसे स्वाहा॑ ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुधियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमह्ये बुधियांय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरंवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमां हृ वै प्रतिष्ठां विन्दतो। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ये बुधियांय स्वाहा॑ प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा॑॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अंकामयत। पृशुमान्स्यामिति। स एतं पूष्णो रेवत्यै चरुं निरंवपत्। ततो वै स पृशुमानं भवत्। पृशुमान् हृ वै भवति। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णो स्वाहा॑ रेवत्यै स्वाहा॑॥ पृशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनो वा अंकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबंधिरो स्यावेति। तावेतम् श्विभ्यामश्वयुग्म्या॑ पुरोडाश॑ द्विकपालं निरंवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबंधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी हृ वा अबंधिरो भवति। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां॒ स्वाहा॑श्वयुग्म्यां॒ स्वाहा॑॥ श्रोत्राय॑ स्वाहा॒ श्रुत्यै॒ स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अंकामयत। पितृणा॑ राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरंपवत्। ततो वै स पितृणा॑ राज्यमभ्यजयत्। समानानां हृ वै राज्यमभि जयति। य एतेनं हृविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय॑ स्वाहा॑पुभरणीभ्यः

स्वाहा॑॥ रा॒ज्यायु॒ स्वाहा॑भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५५॥

अथैतद्मावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अंमावास्या॑। काम आज्यम्। कामैनैव काम॑ समर्थयति। क्षिप्रमैन॑ सकाम उपनमति। येन कामैन् यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै॒ स्वाहा॑ कामाय॑ स्वाहा॑उगत्यै॒ स्वाहेति॑॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजार्पतर्दशो दशापु॑ एकादश॑ विश्वे॑ ब्रह्म॑ दशदश॑ विष्णुस्यादश॑ वर्षं इन्द्रोऽजोऽहिं॑ वृष्टिः॑ पृष्ठाऽश्विनौ॑ यु॑मो दश॑ दशायै॒ तदंमावास्याया॑ अष्टौ॑ पञ्चदशा॑॥५॥ [५]

चुन्द्रमा॑ वा अंकामयत। अुहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्धस्वथस्त्रमास्वा। चुन्द्रमंसु॑ सायुज्य॑ सलोकतामाप्रयु॑मिति। स एुतं चुन्द्रमंसे प्रती॑दृश्यायै॒ पुरोडाश॑ पञ्चदशकपाल॑ निरंवपत्। ततो॑ वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्धस्वथस्त्रमास्वा। चुन्द्रमंसु॑ सायुज्य॑ सलोकतामाप्रोत्। अुहोरात्रान् हृ॑ वा अर्धमासान्मासानृतून्धस्वथस्त्रमास्वा। चुन्द्रमंसु॑ सायुज्य॑ सलोकतामाप्रोति। य एुतेन॑ हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं॑ वेदा॑ सोऽत्र जुहोति। चुन्द्रमंसे॑ स्वाहा॑ प्रती॑दृश्यायै॒ स्वाहा॑। अुहोरात्रेभ्यः॑ स्वाहा॑उर्धमासेभ्यः॑ स्वाहा॑। मासेभ्यः॑ स्वाहर्तुभ्यः॑ स्वाहा॑। संवृथस्त्राय॑ स्वाहेति॑॥५७॥

अुहोरात्रे॑ वा अंकामयेताम्। अत्यहोरात्रे॑ मुच्येवहि। न नांवहोरात्रे॑ आप्नुयातामिति। ते॑ एुतमंहोरात्राभ्या॑ चुरुं निरंवपताम्। द्वयानाँ॑ ब्रीहीणाम्। शुक्लानाँ॑ च कृष्णानाँ॑ च। सुवात्योर्दुग्धे॑। श्वेतायै॑ च कृष्णायै॑ च। ततो॑ वै ते॑ अत्यहोरात्रे॑ अंमुच्यते। नैनै॑ अहोरात्रे॑ आप्नुताम्। अतिं॑ हृ॑ वा अहोरात्रे॑ मुच्यते। नैनमहोरात्रे॑ आप्नुतः। य एुतेन॑ हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं॑ वेदा॑ सोऽत्र जुहोति। अहे॑ स्वाहा॑ रात्रियै॒ स्वाहा॑। अतिमुत्तयै॒ स्वाहेति॑॥५८॥

उषा॑ वा अंकामयत। प्रिया॑उदित्यस्य॑ सुभगा॑ स्यामिति। सैतमुषसे॑ चुरुं निरंवपत्। ततो॑ वै सा प्रिया॑उदित्यस्य॑ सुभगा॑भवत्। प्रियो॑ हृ॑ वै संमानानाँ॑ सुभगो॑ भवति। य एुतेन॑ हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं॑ वेदा॑ सोऽत्र जुहोति। उषसे॑ स्वाहा॑ व्युष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्युषुष्ट्यै॒ स्वाहा॑ व्युच्छन्त्यै॒ स्वाहा॑। व्युष्ट्यै॒ स्वाहेति॑॥५९॥

अथैतस्मै॑ नक्षत्राय॑ चुरुं निर्वपति। यथा॑ त्वं॑ देवानामसि। एुवमहं॑ मनुष्याणां॑ भूयासमिति। यथा॑ हृ॑ वा एुतदेवानाम्। एुव॑ हृ॑ वा एुष॑ मनुष्याणां॑ भवति। य एुतेन॑ हुविषा॑ यजते। य उ॑ चैनदेवं॑ वेदा॑ सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय॑ स्वाहै॒देव्यते॑ स्वाहा॑। उद्यते॑ स्वाहोदिताय॑ स्वाहा॑। हरसे॑ स्वाहा॑ भरसे॑ स्वाहा॑। ब्राजसे॑ स्वाहा॑ तेजसे॑ स्वाहा॑। तपसे॑

स्वाहा॑ ब्रह्मवर्चुसायु॒ स्वाहेति॑॥६०॥

सूर्यो॑ वा अंकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा॒ स्यामिति॑। स ए॒तः॒ सूर्यायु॒ नक्षत्रेभ्यश्चरु॒ निरंवपत्। ततो॑ वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा॒ हृ॒ वै संमानानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ हृविषा॒ यजते। य उ॑ चैनदेवं वेद। सोऽत्र॑ जुहोति। सूर्यायु॒ स्वाहा॒ नक्षत्रेभ्यः॑ स्वाहा॒। प्रतिष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६१॥

अथैतमदित्यै॑ चरु॒ निर्वपति। इ॒यं वा अदितिः। अ॒स्यामेव॑ प्रति॒ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। अदित्यै॑ स्वाहा॒ प्रतिष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६२॥

अथैतं विष्णवे॑ चरु॒ निर्वपति। यज्ञो॑ वै विष्णुः। यज्ञ ए॒वान्ततः॑ प्रति॒ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्णवे॑ स्वाहा॒ यज्ञाय॑ स्वाहा॒। प्रतिष्ठायै॑ स्वाहेति॑॥६३॥

चुन्दमः॑ पञ्चदशाहोरात्रे॑ सुसदैशुषा॑ एकांदशाथेतस्मै॑ नक्षत्रायु॒ त्र्योदशगु॑ सूर्यो॑ दशाथेतमदित्यै॑ पश्चायेत् पदथस्म॑ (सुविताऽज्ञानां॑ ब्रीहीणामिन्द्र॑ मुहूर्मीहीणामिन्द्रः॑ कृष्णानां॑ ब्रीहीणामहोरात्रे॑ द्वयानां॑ ब्रीहीणाम्॑ पितृः॑ पद्मपालः॑ सविता॑ द्वादशकपालमिन्द्र॑ एकांदशकपालमिन्द्र॑ एकांदशकपालमिन्द्र॑ दशशकपालं॑ विष्णुऽल्कपालमहीर्भूमिकपालमुक्तिन॑ द्विकपालं॑ चुन्दमः॑ पञ्चदशकपालमिन्द्र॑ स्वदृष्ट्या॑ वसंवोऽद्यकपालमुक्त्यत्र॑ चूरम। रुद्राऽर्द्धमा॑ पूरा॑ पंशुमानस्याऽ॑ सोमो॑ रुद्रो॑ वृहस्पतिः॑ पर्यसि॑ वायुः॑ पयः॑ सोमो॑ वायुरिन्द्राश्च॑ मित्र॑ इन्द्र॑ आपो॑ ब्रह्म॑ युमोऽभिजित्यै॑ त्वद॑ प्रजापतिः॑ प्रुजापतिः॑ प्रुजापतिः॑ पोर्णमास्या॑ अंमावास्यांण॑ अंगाये॑ विष्णु॑ जित्या॑ अश्विनो॑ शत्रृं॑ ब्रह्म॑ तदेतं॑ विष्णुः॑ म ए॒तं॑ वायुः॑ स ए॒तदाप्यता॑। पितृरु॑ विष्णु॑ वसंवोऽकामयन्त॑ मेति॑ त ए॒तत्रिरवना॑। आपै॑कामयन्त॑ मेति॑ ता॑ ए॒तत्रिरवपता॑। इन्द्राश्च॑ अश्विनावकामयेतां॑ वेति॑ तावेतत्रिरवपताम। अ॒होरात्रे॑ वा अंकामयेतामिति॑ ते॑ ए॒तत्रिरवपताम। अ॒यत्रांकामयेति॑ स ए॒तत्रिरवपता॑। इन्द्राश्च॑ श्रेष्ठमिन्द्र॑ ज्येष्ठमिन्द्र॑ दृढः॑। अहिः॑ सूर्योऽदित्यै॑ विष्णवे॑ प्रतिष्ठायै॑ सोमो॑ यमः॑ संमानानां॑। अग्निर्न॑ रीरिष्यदुन्त्र्यत्र॑ रीरिषः॑॥७॥

[६]

अग्निर्न॑ क्रृध्यास्म॑ नवोनवोऽशिर्मित्रश्चन्द्रमः॑ पद॥६॥
अ॒ग्निर्नस्तत्र॑ वायुरहिर्वृप्रियं॑ कृक्षा॑ वा॑ इ॒यमैतत्पौर्णमास्या॑ अ॒जो॑ वा॑ एकंपाठ्यूर्जिपतिः॑॥६३॥
अ॒ग्निर्न॑ पातु॑ प्रतिद्यायै॑ स्वाहेति॑।

हरिः॑ ॐ॑॥

॥इति॑ श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे॑ तृतीयाष्टके॑ प्रथमः॑ प्रपाठकः॑ समाप्तः॑॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्। तं गांउन्नाऽहरत्। तस्य पुर्णमच्छिद्यता।
तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्यं पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखयां वृथ्सानपाकरोति।
ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पश्चवः॥१॥

तस्मात्रीणित्रीणि पर्णस्यं पलाशानि। त्रिपदां गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रार्पयति।
स्वयैवैनां देवतंया प्रार्पयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्।
अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्।
पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीर्चीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीर्चीमा
हरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जे यजंमाने दधाति। वायवः
स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पश्चवः॥३॥

वायवं एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाह। वायवः स्थेत्युपायवः
स्थेत्याह। यजंमानायैव पुशूनुपं ह्यते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याहुं प्रसौत्यै।
श्रेष्ठतमायु कर्मण् इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमन्त्रिया
देवभागमित्याह॥४॥

वृथ्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना इन्द्रायाप्याययति।
ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्जे हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अंयक्षमा
इत्याहुं प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत् माऽघशःसु इत्याहुं गुस्यै। रुद्रस्यं हेतिः परि
वो वृणक्तियाह। रुद्रादेवैनास्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्नोपतौ स्यात बृहीरित्याह। ध्रुवा
एवास्मिन्बृहीः करोति॥५॥

यजंमानस्य पशुन्पाहीत्याह। पशूनां गोपीथायां। तस्माऽसायं पश्चव उपसुमावर्तन्ते।
अनंधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव
निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पश्चवः करोति पश्चवो देवभागमित्याह करोति नवं च॥६॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इत्यश्वपरुशुमादते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बहुभ्युमित्याह। अश्विनौ हि देवानांमध्यर्थ् आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्युमित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हिनस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एनान् न हिनस्ति। अश्वपश्च बुहिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। ७॥

ओषधीनामहि॑सायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रथिं दधाति। प्रत्युष॑ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। प्रेयमंगाद्विषणां बुहिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणां। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वित्तेत्याह। मानवी हि परशुः स्वधाकृता। ८॥

त आवहन्ति कुवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाऽसो वै कुवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखुत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्यां एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बुहिरासद् इत्याह। बुहिषः समृद्धै। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतम् सीत्याह। ९॥

यद्वा इदं किं च। तद्वेवान् परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बुहिर्दाति। आत्मनोऽहि॑सायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिँङ्ग्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकङ्गं स्तम्बं परिदिशेत्। तः सर्वं दायात्। १०॥

यज्ञस्यान्तिरेकाय। बुरुषवृद्धम् सीत्याह। बुरुषवृद्धा वा ओषधयः। देवबुहिरित्याह। देवेभ्यं एवैनल्करोति। मा त्वाऽन्वज्ञा तिर्यगित्याहाहि॑सायै। पर्व ते राध्यासुमित्याहर्थ्यै। अच्छ्रुत्ता ते मा रिषुमित्याह। नास्याऽन्त्मनो मीयते। य एवं वेद। ११॥

देवबुहिः शतवलशुं विरोहेत्याह। प्रजा वै बुहिः। प्रजानां प्रजननाय। सुहस्रवलशु वि वयः रुहेमेत्याह। अमैवैतामा शास्तो। पूथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याहु प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टौ लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसमृतां त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनस्मरति। १२॥

अदित्यै रास्ताऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रासां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहन्मित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानां समन्वयत। साऽऽग्रोत्। क्रच्छै सन्नव्यति।

प्र॒जा वै ब॑रुहि॒ः। प्र॒जाना॒मपे॒रावा॒पाय। तस्मा॒श्वावं॒सन्तता॒ः प्र॒जा जायन्ते॥१३॥

पूषा॒ तैँ॒ ग्र॒स्थिं॒ ग्र॒श्वा॒त्वित्याह॒। पुष्टिमे॒व यजंमा॒ने दधाति॒। स ते॒ मा॒स्था॒दित्या॒हाहि॑ सा॒यै। प॒श्वात्प्रा॒श्वुमु॒पंगूहि॒ति। प॒श्वा॒द्वै प्रा॒चीन॑ रेतो॑ धीयते॑। प॒श्वा॒देवास्मै॒ प्रा॒चीन॑ रेतो॑ दधाति॒। इन्द्रस्य॑ त्वा॑ बृह॒स्या॒मु॒घच्छु॑ इत्याह॒। इन्द्रियमे॒व यजंमा॒ने दधाति॒। बृह॒स्पते॑र्मूर्धा॑ हरा॒मीत्याह॒। ब्रह्म॑ वै देवाना॑ बृह॒स्पतिः॥१४॥

ब्रह्म॑णै॒वैनंद्वरति॒। उर्वन्तरिंक्षमन्वि॒हीत्याह॑ गत्यै॑। देवङ्गमसीत्याह॑। देवान॑ै॒वैनंद्वमयति॒। अनंधः॑ सादयति॒। गर्भाणां॑ धृत्या॑ अप्रपादाय। तस्माद्भार्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्रपादुकाः। उपरीव॑ नि॒ दधाति॒। उपरीव॑ हि॑ सुर्वर्गो॑ लोकः। सुर्वर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्ट्यै॥१५॥

स्वयोनित्वाय॑ स्वप्राकृता॑ इतीत्याह॑ दायुद्वेदं भरति॑ जायन्ते॑ बृह॒स्पतिः॑ समष्ट्यै॥१५॥ [२]

पूर्व॑द्युरिध्माब॑रुहि॒ः करोति॒। युज्ञमे॒वारभ्य॑ गृहीत्वोपंवसति॒। प्र॒जापतिर्यज्ञमं॒सृजता॒। तस्यो॒खे॑ अंस्र॑सेताम्। युज्ञो॑ वै प्र॒जापतिः। यथ्मा॒न्नाय्यो॒खे॑ भवतः। युज्ञस्य॑ैव तदुखे॑ उपंदधा॒त्यप्रस॑साय। शुन्ध्य॑ध्वं॑ दैव्याय॑ कर्मणे॑ देवयुज्याया॑ इत्याह॑। देवयुज्यायां॑ ए॒वैनांनि॑ शुन्ध्यति॒। मातृरिश्वनो॑ घुर्मो॑सीत्याह॑॥१६॥

अन्तरिक्षं॑ वै मातृरिश्वनो॑ घुर्मः। ए॒षां॑ लोकानां॑ विधृत्यै॑। द्यौरसि॑ पृथिव्यसीत्याह॑। दिवश्व॑ है॑षा॑ पृथिव्याश्व॑ समृद्धता॑। यदुखा॑। तस्मादेवमाह॑। विश्वधाया॑ असि॑ परमेण॑ धामेत्याह॑। वृष्टिवै॑ विश्वधाया॑। वृष्टिमे॒वावं॑ रुन्धे॑। वृह॒स्पत्व॑ मा॑ ह्रारित्याह॑ धृत्यै॥१७॥

वसूनां॑ पवित्रं॒मसीत्याह॑। प्राणा॑ वै वसंवः। तेषां॑ वा॑ ए॒तद्वांग॒धेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य॑ ए॒वैनंत्करोति॑। शतधार॑ सुहस्रधारुमित्याह॑। प्राणो॒वा॒यारुदधाति॑ सर्वत्वाय॑। त्रिवृत्पलाश-शाखायां॑ दर्भमयं॑ भवति॑। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृत्मे॒व प्राणं॑ मंध्युतो॑ यजंमा॒ने दधाति॒॥१८॥

सौम्यः॑ पर्णः॑ संयोनित्वाय॑। साक्षात्पवित्रं॑ दर्भाः। प्राख्यायमधिनि॑ दधाति॑। तत्प्राणापानयो॑ रूपम। तिर्यक्क्रातुः। तद्वरशस्य॑ रूपम। दाशर्थं॑ है॑तदहः। अन्नं॑ वै चन्द्रमाः। अन्नं॑ प्राणः। उभयमे॒वोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्माद्य॑ सूर्वतः॑ पवते॑। हुतः॑ स्तोको॑ हुतो॑ द्रुप्स॑ इत्याह॑ प्रतिष्ठित्यै॑। हुविषो॑ इस्कन्दाय। न हि॑ हुतं॑ स्वाहा॑कृतुङ्गु॑ स्कन्दति॑। दिवि॑ नाको॑ नामाग्निः। तस्य॑ विप्रुषो॑ भाग॒धेयम्। अग्न्यै॑ बृहते॑ नाकायेत्याह॑। नाकमे॒वाग्निं॑ भाग॒धेयेन॑ समर्धयति॑। स्वाहा॑

द्वितीयः प्रश्नः

द्यावांपृथिवीभ्यामित्याह। द्यावांपृथिव्योरेवैन्तप्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्यु वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्षु इत्याहाऽज्ञतीयस्यै। त्रये इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यज्ञमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैनां एतदुपेस्तौति। तस्मात्वाददित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हुविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्वारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हुविषां यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीःषिं। नेत इतः पुरोडाशः हुविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहंविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्युनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धुविरिति। सम्पूर्च्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसः सः सृजति। तस्मांदपां चौषधीनां च रसमुपंजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातयु इत्याह। पुष्टिमेव यज्ञमाने दधाति। सोमेन् त्वातनुच्चीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैन्तकरोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवृथसुरः सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सांत्राय्यम्। य एवं विद्वान्सांत्राय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यैः स्यात्॥२६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्ववति। आपो वै रक्षोग्नीः। रक्षसामपंहत्यै। अदस्तमसि विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं

करोति। विष्णों हृव्यः रक्षस्वेत्याहुं गुस्त्यै। अनंधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्भर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीवु निर्दधाति। उपरीवु हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याहुं धृत्यै यजनमे दध्यत्यांमित्याव स्थापयति दहन्ति दृग्यादेष्याति दध्यत्याह स्थापादयति पञ्च च॥१२॥ [३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयुमित्याहुं शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्तांतिमनुं प्रजाः पशवो यजंमानस्य सन्तांयन्ते। यज्ञस्य विच्छिन्नितिमनुं प्रजाः पशवो यजंमानस्य विच्छिन्निद्यन्ते। यज्ञस्य सन्तांतिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तांत्यै स्तृणामि सन्तांत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयाथसं तांनोति। यजंमानस्य प्रजायै पशुनां सन्तांत्यै। अपः प्रणयति। श्रुद्धा वा आपः। श्रुद्धामेवारभ्यं प्रणीयु प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्यं प्रणीयु प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्यं प्रणीयु प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोन्नीः। रक्षसामपंहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां प्रियं धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीयु प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वां देवताः। देवतां एवाऽरभ्यं प्रणीयु प्रचरति। वेषांत् त्वेत्याह। वेषांय ह्यैनदादत्तो। प्रत्युष्टुः रक्षः प्रत्युष्टु अरांतयु इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धूर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजंमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्येति। अध्वर्योश्च यजंमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्वं तं योस्मान्धूर्वति तं धूर्वं यं बूयं धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति। तावुभौ शुचाऽप्यति। त्वं देवानामसि सस्तिम् पप्रितम् जुष्टतम् वहितमं देवहृतम् मित्याह। यथायुजुरेवतत्॥३१॥

अहृतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। दृहस्व मा ह्वारित्याहुं धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषां प्रेक्षु इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा संविकथा मा त्वा हि सिषमित्याहाहि सायै। यद्वै किं च वातो नाभि वाति। तथसर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसूत्यै। अश्विनोर्बहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनो हि देवानामध्वर्यु आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नये एवैनां जुष्टं निर्वपति। त्रियजुंषा। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्वं हुवीःषि-

द्वितीयः प्रश्नः

निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सुहेत्याहु व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याहु गुर्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हुविषि गृहीत उद्वेपेताम। दृःहन्तान्दुर्यु द्यावापृथिव्योरित्याह। गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याहु गत्यै। अदित्यास्त्वेषुपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनंदुपस्थे सादयति। अग्रे हृव्यं रक्षस्वेत्याहु गुर्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीयु प्रचरत्यीयादुतद्वाह्यमित्याह हुवी॒पि निर्वपति गत्यै चृत्वार्थं च॥७॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियः सदैवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दुर्भांभवन्। यद्भर्मेषु उत्पुनाति। या एव मेध्यां यज्ञियाः सदैवाआपः। ताभिरेवैनां उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सुवितप्रसूत एवैनां उत्पुनाति। अच्छेद्रेण पवित्रेणत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छेद्रं पवित्रम्। तेनैवैनां उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसंवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्धसं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सुवितप्रसूतं मे कर्मासुदितिः। सुवितप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पृच्छो गायत्रिया त्रिष्पुमद्भूत्वायां आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचेष्ट। अग्रे इमं यज्ञं नयुताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रे एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वब्रे। आपो हेन्द्रं वब्रिरे। सुज्ञामेवासामेतथासामानं व्याचेष्ट। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽपः प्रोक्षिताः। अग्रये वो जुष्टं प्रोक्षाम्युग्मीषोमाभ्युमित्याह। यथादेवतमेवैनाम्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यांवृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धेष्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यांवृद्धि यज्ञः। अथो मेधत्वायां अवधूतं रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वग्सीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रतिं त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याहु प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनं-
ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तुणाति मेधत्वायां। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः पश्वो मेधमुपतिष्ठन्ते।
तस्मात् जा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने
हुविरंध्यवृहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्ते। हुविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवंगमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवंगमेवैनत्करोति। प्रति त्वा-
उदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयुत्वायां। अग्रेस्तनूरसीत्याह। अग्रेर्वा एषा तुनः। यदोषधयः।
वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामशजन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते।
देववीतये त्वा गृह्णमीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनथमर्घयति। अद्विरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं
देवेभ्यो हृव्यं सुशमि शमिष्वेत्याहु शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानाऽहु हविष्कृतः।
तान् हृयति। त्रिहृयति। त्रिषंत्याहि देवाः। इषुमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वृयं सङ्घातं जेष्टेत्याहु भ्रातृव्याभिभूत्यै।
मनौः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरभी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो-
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तो-
उस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते पराभवन्ति। उच्चैः सुमाहन्त वा आहु
विजित्यै॥४३॥

वृङ्गं एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वृषवृद्धमसि प्रति त्वा वृषवृद्धं
वेत्त्वित्याह। वृषवृद्धा वा ओषधयः। वृषवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञं रक्षाऽस्यनु-
प्राविशन्। तान्यस्मा पशुभ्यो निरवंदयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूत्रं रक्षः परापूत्रा अरातयु
इत्याह। रक्षसामपंहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाऽसि निरवंदयते। अप उपस्पृशति मेधत्वायां
वायुर्विविनक्तित्याह। पुवित्रं वै वायुः। पुनात्यैवेनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति।
ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिंगृह्णत्वित्याहु प्रतिष्ठित्यै। हुविषोऽस्कन्दाय।
त्रिष्फलीकर्तवा आह। आवृद्धि यज्ञः। अर्थो मेधत्वायां॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनात् रश्मयै नयन्त्वये यज्ञोर्वितरस्कन्दाय गृह्णमीत्याहु वृदेत्याहु विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥४६॥—[५]

अवंधूतं रक्षोऽवंधूता अरातयु इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अदित्यास्त्वग्सीत्याह।

इयं वा अर्दितिः। अस्या एवैनुत्त्वचं करोति। प्रतिं त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिं-
ष्ठित्यै। पुरस्तांत्मतीचीनंग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वायां। तस्मांत्पुरस्तांत्मत्यश्चः पश्वो-
मेधमुपर्तिष्ठन्ते। तस्मांत्मजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायता॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरंधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्ते। हविषो-
उस्कन्दाय। द्यावांपृथिवी सुहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहृव्येताऽशम्यामात्रमेकमहः। दिवः
स्कंभनिरंसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह। द्यावांपृथिव्योर्वर्त्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या
प्रति त्वा दिवः स्कंभनिर्वत्त्वित्याह। द्यावांपृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वत्त्वित्याह। द्यावांपृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा
सवितुः प्रसंव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानांमध्यर्थ
आस्ताम्। पूष्णो हस्ताम्यामित्याह यत्यै। अधिवपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानधिं वपति।
धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेकां देवतां कामयंते यावदेकां। तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव
स्यात्। यावद्ज्ञुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यज्ञमाने दधाति। दीर्घमनु
प्रसिंतिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति।
यानि दृष्टवदः। देवो वं सविता हिरण्यपाणि: प्रतिंगृह्णात्वित्याहु प्रतिंष्ठित्यै। हविषोउस्कन्दाया
असंवपन्ती पिष्ठाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वायां॥४९॥

निलायतु विघृत्ये वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारिं च॥४॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म युच्छेत्याहु धृत्यै। अपाऽग्निमामादं जहु निष्क्रव्यादऽसेधा दैवयज्ञं
वहेत्याह। य एवाऽमाक्तव्यात्। तमपुहत्या। मेघेऽग्नौ कुपालमुपदधाति। निर्दग्धुऽरक्षो
निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाऽस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके
ज्योतिर्धर्त्तो। अङ्गारमधिं वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धर्त्तो। आदित्यमेवामुष्मिलोके ज्योतिर्धर्त्तो। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा
इमे लोका भवन्ति। य एवं वेदा। ध्रुवमसि पृथिवीं दृःहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृःहति।
धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृःहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृःहति। धरुणमसि दिवं दृःहेत्याह।
दिवमेवैतेन दृःहति॥५१॥

धर्मांसि दिशो दृश्यत्याह। दिशं एवैतेन दृश्यति। इमानेवैतलोकान्दृश्यति। दृश्यहन्ते-
इस्मा इमे लोकाः प्रजयां पुशुभिः। य एवं वेदां त्रीण्यग्रे कुपालुन्युपदधाति। त्रयं इमे
लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एकमग्रे कुपालुमुपं दधाति। एकं वा अग्रे कुपालुं पुरुषस्य
सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथं चत्वारिं। अथाष्टौ। तस्मादृष्टाकंपालुं पुरुषस्य शिरः। यदेव
कुपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः सङ्स्करोति। आत्मानमेव
तथसङ्स्करोति। तत् सङ्स्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिलोकेऽनु परैति। यदृष्टावुपदधाति। गायत्रिया तथसम्मितम्। यन्नवं। त्रिवृता
तत्। यद्वशा। विराजा तत्। यदेकादशा। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादशा॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कुपालानि। इमालोकाननुपूर्वं दिशो
विधृत्यै दृश्यति। अथाऽऽयुः प्राणान्मृजां पशून् यज्ञमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो
बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्यमित्याह।
देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सङ्स्थिते। यानि घर्मे कुपालान्युपचित्वन्ति
वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुश्वति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्वति तिष्ठति॥५५॥
वर्तयति देवानेवैतेन दृश्यति सम्भवति तत् सङ्स्कृतमात्मानु द्वादशा सङ्स्थिते त्रीणि च॥६॥

[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि
देवानांमधुर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै। सं वंपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि
संवर्पति। समापो अद्विरंगमत् समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति।
ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्यमित्याह। आपो वै
रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मां एकघा
सुःसृज्यां। मधुमतः करोति। अञ्ज्यः परि प्रजाताः स्थु समुद्धिः पृच्यध्यमिति पुर्याप्लावयति।
यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्यै॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयोमीत्याह। प्रजा एवैतेन
दाधार। अग्नयै त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याहु व्यावृत्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः।
तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घूर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजंमाने दधाति। उरु प्रथस्वोरु तै यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजंमानमेव प्रजया पुशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णाष्वेत्याह। सर्वमेवैन् सतंनुं करोति। अथोऽप आनीय परिमार्ष्टि। मांस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मांसं छन्नम्। घूर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासे उर्धमासे प्रवृत्त्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजंमानः शुचा प्रदहः। पर्यग्नि करोति। पुशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो रक्षसामपंहत्यै। अन्तरितुः रक्षोऽन्तरिता अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तरहित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितुः रक्षाऽस्यजिधाऽसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाऽस्यपाहन्। देवस्त्वा सविता श्रपयत्वित्याह। सुवितृप्रसूत एवैनः श्रपयति। वरणिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अग्निस्ते तुनुवं माऽतिधागित्याहाऽनंतिदाहाय। अग्ने हृव्यः रक्षस्वेत्याहु गुस्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हृवीः प्रभिव्याहृत्य प्रतंनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयैत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्द्वाहा मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मांसेनास्थि छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेदं पशवैः प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यै। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजंमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणः पशवः। प्राणैरेव पशून्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजंमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजंमानमेव प्रजया पुशुभिः समर्धयति। देवा वै हुकिर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं प्रक्ष्यामहु इति। सौऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तुनः सं निधंधम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यधु इति। ते देवा अग्नौ तुनः सञ्चदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यपातयत्। तते एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत॥६५॥

ततो द्वितीयोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत। ततस्मितोऽजायत। यद्भ्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत।

आ॒प्या अ॑मृजत् सूर्योऽ्युदिते। सूर्योऽ्युदितः सूर्योभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्योभिनिमृक्तः कुन॑खिनि॑। कुन॑खी श्यावदंति॑। श्यावदंत्रग्रदिधि॑षौ। अ॒ग्रदिधि॑षुः परिवित्ते॑। परिवित्ते॑ वीरहणि॑। वीरहा ब्रह्महणि॑। तद्वृह्महणु॑ नात्यच्यवता॑। अ॒न्तर्वेदि॑ निनिय॑त्यवंरुद्धै॑। उल्मुकेनाभि॑ गृह्णाति॑ शृतत्वायाँ। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु॑ विस्तृत्यैवमाहासान्त आहु॑ गुर्यै॑ छुत्रं ब्रह्मवीरीयंयातयु॑शूर्योभिनिमृक्ते देवाः॥१२॥ [८]

देवस्य॑ त्वा सवितुः प्रसुव इति॑ स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै॑। अश्विनोर्बहुभ्यामित्याह। अश्विनौ॑ हि देवानांमध्यर्यू आस्ताम्। पृष्ठो हस्तोऽ्युमित्याहू॑ यत्यै॑। आदद इन्द्रस्य बाहुरसि॑ दक्षिण॑ इत्याह। इन्द्रियमेव यजंमाने दधाति॑। सुहस्रंभृष्टिः शुततेजा॑ इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं॑ व्याचेष्ट। वायुरसि॑ तिग्मतेजा॑ इत्याह। तेजो॑ वै वायुः॥६८॥

तेजं॑ एवास्मिन्दधाति॑। विषाद्वै नामासुर आसीता॑। सौऽविभेता॑। युज्ञेन॑ मा देवा॑ अभिर्विष्यन्तीति॑। स पृथिवीमध्यवमीता॑। सा मेध्याऽभंवत्। अथो॑ यदिन्द्रो॑ वृत्रमहन्। तस्य॑ लोहितं पृथिवीमनु॑ व्यंधावत्। सा मेध्याऽभंवत्। पृथिवि॑ देवयज्ञनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनाँ॑ देवयज्ञनो॑ करोति॑। ओषध्यास्ते॑ मूलं॑ मा हिंसिषमित्याह। ओषधीनामहिं॑ सायै॑। ब्रजं॑ गच्छ गोस्थानु॑मित्याह। छन्दांसि॑ वै ब्रजो॑ गोस्थानः। छन्दांस्येवास्मै॑ ब्रजं॑ गोस्थानं॑ करोति॑। वर्षतु॑ ते॑ द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै॑ द्यौः। वृष्टिमेवावरुन्धे॑। बुधान॑ दैव सवितः॑ परमस्या॑ परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ॑ वाव पुरुषौ॑। यं॑ चैव द्वेष्टि॑। यश्चेन॑ द्वेष्टि॑। ताकुमौ॑ बंधाति॑ परमस्या॑ परावति॑ शुतेन॑ पाशै॑। योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं॑ चं॑ वृयं॑ द्विष्मस्तमतो॑ मा॑ मौगित्याहानिमृक्त्यै॑। अररुवै॑ नामासुर आसीता॑। स पृथिव्यामुपमुसोऽशयत्। तं॑ देवा॑ अपहतोऽररुः॑ पृथिव्या॑ इति॑ पृथिव्या॑ अपान्नन्। भ्रातृव्यो॑ वा॑ अररुः। अपहतोऽररुः॑ पृथिव्या॑ इति॑ यदाह।॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या॑ अपहन्ति॑। तैऽमन्यन्ता॑। दिवं॑ वा॑ अयमितः॑ पंतिष्यतीति॑। तमररुस्ते॑ दिवं॑ माऽस्कानिति॑ दिवः॑ पर्यबाधन्ता॑। भ्रातृव्यो॑ वा॑ अररुः। अररुस्ते॑ दिवं॑ मा॑ स्कानिति॑ यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः॑ परिबाधते॑। स्तम्बयज्ञरहरति॑। पृथिव्या॑ एव भ्रातृव्यमपहन्ति॑। द्वितीयं॑ हरति॑॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति॑। तृतीयं॑ हरति॑। दिव एवैनमपहन्ति॑। तृष्णीं॑ चतुर्थं॑ हरति॑। अपरिमितादेवैनमपहन्ति॑। असुराणां॑ वा॑ इयमग्रं॑ आसीता॑। यावदासीनः॑ परापश्यति॑।

तावदेवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यंत्रो दास्यथेति। यावध्ययं परिगृहीथेति। ते वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तैऽग्निना प्राश्चौऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यशः। आदित्यरुदशः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याहु प्रसूत्यै। कर्म कृणवन्ति वेधस् इत्याहु। इषितः हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेष्यं चामेष्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेष्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेष्यम्। प्राचीमुदीर्चीं प्रवृणां करोति। मेष्यामेवैनां देवयज्ञर्णो करोति॥७५॥

प्राश्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहुवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वायां उद्धन्ति। यदेवास्या अमेष्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषपंथः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनति। मूलं वा अंतितिष्ठद्रक्षाङ्गस्यनूत्पिपतो। यद्वस्त्वेन छिन्न्यात्। कुनखिनोः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैषैव यज्ञाद्रक्षाङ्गस्यपंहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयर्तो खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिदेवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्विन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेया। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यज्ञमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणां वर्षीयसीं करोति। देवयज्ञस्यैव रूपमंकः॥७८॥

पुरीषवर्तीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्यां एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्या। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णति। क्रुतमस्यृत्सदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। युधायुजुरेवैतत्॥७९॥

कूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुप्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा कूरस्य विसृपै विरपिशन्नित्याह मेष्यत्वायां। उदादायं पृथिवीं जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह।

यदेवास्या॑ अमेध्यम्। तदपुहत्या॑ मेध्या॑ देव्यजंर्नो॑ कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि॑ मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो अनुदश्यते॑ यजन्त् इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबुरुहिरुपसादय। सुवं च॒ सुचंश॒ सम्मृद्धि॑ पत्नी॑ सन्नेहा। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो॑ वै रक्षोग्री॑॥८१॥

रक्षंसामपंहत्यै। स्फ्यस्य॑ वर्त्मन्धसादयति। यज्ञस्य॑ सन्तत्यै। उवाच॑ हासितो॑ दैवलः। एतावतीर्वा॑ अमुष्मिल्लोक आपं आसन्। यावतीः॑ प्रोक्षणीरिति। तस्माद्विहीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्प्रात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै कायुराहं परावतीत्युहाहं द्वितीय॑ हरतीति॑ परिगृहन्ति॑ देव्यजंर्नो॑ करोति॑ भवन्ति॑ खनत्यक्षेतत्कृत्वा॑ रक्षोग्रीर्पर्यति॥८५॥ [९]

वज्रो॑ वै स्फ्यः। यदन्वश्च॑ धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः॑ क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यश्च॑ धारयति। वज्रो॑ वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य॑ दक्षिणतो॑ रक्षाङ्गस्यपंहन्ति। अग्निभ्यां॑ प्राचंश्च प्रतीचंश्च। स्फ्येनोदैचश्चाधुराचंश्च। स्फ्येन् वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानुं भ्रातृव्यमपुहत्या॑। उत्कुरेऽधि॑ प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय॑ वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनिक्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति॑ मेध्युत्वाय॑। अथो॑ पाप्मने॑ एव भ्रातृव्यस्य न्युङ्गं छिन्नति। इध्माबुरुहिरुपसादयति॑ युत्तरै॑। यज्ञस्य॑ मिथुनत्वाय॑। अथो॑ पुरोरुचमेवैतां देधाति। उत्तरस्य॑ कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुप्तसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुप्तसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा॑ वै बुरुहिः। अपराघ्रुयाद्वरुहिषो॑ प्रजानां॑ प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बुरुहिषो॑ प्रजानां॑ प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बुरुहिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा॑ बुरुहिः। प्रजा॑ ह्यात्मन् उत्तरतरा तीर्थे॑। ततो॑ मेधमुपनीयां। यथादेवतमेवैनुत्रतिष्ठापयति। प्रति॑ तिष्ठति प्रजयो॑ पशुभिर्यजंमानः॥८५॥

बृशति॑ साददेविध्मः पञ्च चा॑॥ [१०]

तृतीयस्यां॑ देवस्यां॑श्चपुरुशं यो वै पैर्वेद्यः॑ कर्मणे॑ वामिन्द्रो॑ बृत्रमहृत्योऽपोऽवधृतं॑ धृष्टिर्दवस्येत्याहु॑ सं वंपामि॑ देवस्य॑ स्फ्यमा॑ दंदे॑ वज्रो॑ वै स्फ्यो॑ दर्शन॥८०॥

तृतीयस्यां॑ यज्ञस्यानीतेरकाय॑ पवित्रवत्यभ्युर्वै चप्तिपवंणमस्यन्तरिक्षं॑ एव रक्षंसामन्तरहित्ये॑ द्वौ॑ वाव पुरुषौ॑ यददश्चन्द्रमसि॑ मेध्यं॑ पश्चार्थाति॑॥८५॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टुः रक्षः प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह। रक्षसामपंहत्यै। अग्रेवस्तेजिष्ठेन् तेजसा
निष्ठपुमीत्याह मेघत्वायां। सुचुः सम्मार्ष्टि। सुवमग्रैः पुमांसमेवाभ्युः सङ्शर्यति
मिथुनत्वायां। अथो ज्ञुहम्। अथोपभृतम्। अथो ध्रुवाम्। असौ वै ज्ञुहः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचुः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा
इमांलोकाननुपूर्व कल्पयति। ते ततः कूपाः समेघन्ते। समेघन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया
पुशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत् वर्षुकः पुर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः समृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनांग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति।
मूलतः समृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्टाथसमृज्यात्।
मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्व कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्तमद्यतौ। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्ज
प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुच्छै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दुण्डमुत्तमतः। मूलेन
मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरुकौ प्राश्युपरिष्टलोमानि। प्रत्यश्युधस्तात्॥४॥

सुगच्छेषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृथस्व्यः। आत्मा ध्रुवा।
अन्नं सम्मार्जनानि। मुखुतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्त्रं प्रविशय।
बाह्यतस्तुनुवृं शुभयति। तस्मांश्वुमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखुतो हि प्राणोऽपानो
भूत्वा। आत्मानमन्त्रमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं
वेद॥५॥

ज्ञुहमृज्याद्ववतीति प्रत्यश्युधस्तामार्षि पञ्च च॥५॥ [१]

दिवः शिल्पमवंततम्। पृथिव्याः कुकुर्भि श्रितम्। तेन वयः सुहस्त्रवलशेन।
सपलं नाशयामसि स्वाहेति सुखसम्मार्जनान्यग्रौ प्र हरति। आपो वै दर्माः।
रूपमेवैषामेतन्महिमान् व्याचष्टे। अनुष्टुभ्यां। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः।
वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वया देवतया सर्वधयति। अथो क्रग्वाव योषां। दर्मो वृषां।

तृतीयः प्रश्नः

तमिंथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्यैनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्विर्मार्जयित्वोत्करे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽहंतीभ्यः सुन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एताऽहि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः सम्भरन्। यद्विर्मार्जयति। तेन शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्वयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्। यथस्तुख्सम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासा जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो हृष्णे वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्रेदर्थति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो हृष्णे वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नो प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्समृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषां। पशूनस्माकं मा हिंसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नो प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गंमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं चुरुख्सम्मार्जनानि विदोहो गंमयति पशवो रमन्ते हिंसीः पदं च॥५॥ [२]

अयज्ञो वा एषः। योऽपलीकः। न प्रजाः प्रजायरन्। पव्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येत्। प्रियं ज्ञाति ४ रुच्यात्। आर्सीनां सन्नह्यते। आर्सीनां ह्येष वीर्यं कुरोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत्। अनयां समदन्धीत। देवानां पत्रिया समदन्धीत। देशाद्विक्षिण्त उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह। मेधामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्रेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्रियै ब्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनवैनां ब्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्वैवं वेद यश्व न। योक्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिलोके भवतीति योक्रेण। यद्योक्रमौ। स योगः। यदास्तौ। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य कूस्यै। युक्तं कियाता आशीः कामे युज्यात् इति। आशिषः समृद्धै। ग्रन्थिं ग्रंथाति। आशिषं एवास्यां परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पक्षीः तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्बज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजयां पुशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्थो वा एष आत्मनः। यत्क्षीः यज्ञस्य धृत्या आशीथिलं भावाय। सुप्रजसस्त्वा वयः सुपक्षीरुपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं धीयात् इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाः रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् व्याच्छेष्ट। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति ब्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥५॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयांम हि। आज्यैन् प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययांतयामत्वाय। पत्व्यवैक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पक्षी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पक्षिया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्व्यवैक्षते। गारहपत्येऽधिं श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्वति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽस्ति तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिं सायै। स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूदेवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धामेधामे देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् व्याच्छेष्ट। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामास्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथोऽज्यवतीभ्यामुपः। रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथो ह वै योषां सुवर्णः हिरण्यं पेशलं बिप्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीतिं। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्माणसा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो

मिथुनत्वायां। सावित्रियर्चां। सवितृप्रसूतं मे कर्मसदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गांयत्रिया त्रिष्पुमृद्धत्वायां। अद्विरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्पूर्चिस्त्वा उर्चिषीत्याह सर्वत्वायां। पर्यास्या अनन्तरायाय॥२१॥

इक्षुत आहु शुक्रे लोका देवतां भवति पदं च॥६॥ [४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्रु आज्यस्यावकाशमपश्यत्। तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमेवेक्षते। भवत्यात्मनां। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्यैनान्यानि हृवीः इष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनेवेनदुभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यश्चक्षुषाऽज्यमेवेक्षते। निमील्यावैक्षेत। दाधारात्मशक्षुः। अज्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दाऽस्मि वा आज्यम्। छन्दाऽस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशुनेवावे रुप्यो अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्द्धुवायांम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्रिति तिष्ठति। यज्ञमानदेवत्यां वै ज्ञुहः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां गृह्णन्भ्यौ गृहीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कर्नीयः। यज्ञमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वे सुचं। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादृष्टाशंफा। चतुर्द्धुवायांम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथः इस्करोति। साऽस्मै सङ्कृतेष्मूर्ज दुहे। यज्ञुह्वां गृह्णति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूजाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्धुवायामाज्यम्॥२६॥ अभिघारयति गृह्णति भ्रुवायां चतुष्पदे प्रयाजानूजेभ्यस्तद्वा च॥५॥ [५]

आपौ देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतम्हिमानं व्याचंष्टे। अग्रं इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्तूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीर्व वृत्तूर्य इत्याह। वृत्रं ह हनिष्यन्निन्द्रु आपौ वत्रे। आपौ हेन्द्रवत्रिरे। संज्ञामेवासामेतथामानं व्याचंष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽपः प्रोक्षिताः। अग्रिर्देवभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स

वनस्पतीन्माविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्टोऽग्रये त्वा स्वाहेत्याह। अग्रयं एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्रेरव मेधमवं रुन्धे। वेदिरसि बरुहिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बरुहिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बरुहिरसि सुग्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बरुहिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्ये त्वेति बरुहिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनलोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सुह सुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्च ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बरुहिः। यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ते॥२९॥

तादगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्ध्वं बरहिषद्य इति दक्षिणायै श्रोणेरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरौ बरहिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समुच्छौ। अनंतिस्कन्दनं ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति। तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्त्रें सयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राश्चमुद्दूङ् प्रत्यश्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनः रेतो धीयते। प्रतीर्चाः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तुरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुच्छौ। तस्मिन्प्रवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तुरः। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णमिदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासुस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनश्वासुस्थं करोति॥३३॥

बरुहिः स्तृणाति। प्रजा वै बरुहिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनंतिदृशजः स्तृणाति। प्रजयैवैन पुशुभिरनंतिदृशजं करोति। धारयन्प्रस्तुरं परिधीन्परिदधाति। यजमानो वै प्रस्तुरः। यजमान एव तथस्त्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजंमाने दधाति। इन्द्रस्य ब्रह्मरसि दक्षिण् इत्याह। इन्द्रियमेव यजंमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तमित्याह। प्राणपानौ मित्रावरुणौ। प्राणपानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपंहत्यै। कस्याश्चिदभिशस्त्यु इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहौत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्घयति। द्युमन्तः समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने वृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यत्रे स्थ इत्याह। विशां यत्वै। उदीचीनाग्ने नि दंधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनां रुद्राणांमादित्यानां सदसि सृदेत्याह। देवतानामेव सदने प्रस्तुरः सादयति। जुहूरसि घृताची नामेत्याह॥३६॥

असौ वै ज्ञहूः। अन्तरिक्षमुपभृता। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना सादयति। एता असदन्मुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियुमित्याह। यज्ञाय यजंमानायाऽऽत्मनै। तेष्य एवाऽशिष्यमाशास्तेऽनात्मै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदियन्ति क्रियते वाणीर्यसमितं करोत्याह पाति नामेत्याह लोके सादयति पद चं॥११॥————[६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानुभ्येभवन्। अग्ने समिध्यमानायानुब्रह्मीत्याह भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्मदारूणिं भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽत्यै। पञ्चदशेष्मदारूण्यभ्या दंधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासुशः संवथ्सुर आप्यते। त्रीम्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वं समिधावा दंधाति। अनूयाजेभ्यः समिधुमतिं शिनेष्टि। षट्थसं पंद्यन्ते। षड्वा क्रृतवः। क्रृतूनेव प्रीणाति। वेदेनोपवाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजंमान आहवनीयः। यजंमान एव प्राणं दंधाति॥३९॥

त्रिरूपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणनेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य सुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखृत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्ति: सं मृष्टीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। पृथिवीन्सं मार्ष्टि। पुनात्यैवैनान्। त्रिस्ति: सं मार्ष्टि। त्र्यावृद्धि

यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एुते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तथसं मार्गिः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। आसांनोऽन्यमाधारमा घारयति॥४१॥

तिष्ठन्न्यम्। यथाऽन्नो वा रथं वा युज्यात्। एवमेव तदधर्युर्ज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूद्बै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पश्वाः। य एवं वेदा। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजयो पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टिरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टां। य एव देवानां यष्टां। तस्मां एव नमस्करोति। जुहेह्यग्निस्त्वा ह्यति देवयज्यायां उपभूदेहि देवस्त्वां सविता ह्यति देवयज्यायां इत्याह। आग्नेयी वै ज्ञुहः। सावित्र्युपभृता। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदते। अग्नाविष्णू मा वामवं क्रमिषुमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्ज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्तासुमित्याहाहि सायै। लोकं मै लोककृतौ कृणुतुमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानंमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्धो अध्वरो दिविस्पृशुमित्याहु वृद्धै। आधारमाधार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्ब्रह्म इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्ब्राः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। यज्ञमानदेवत्यां वै ज्ञुहः। भ्रातृव्युदेवत्योपभृत्। प्राण आधारः। यथसङ्स्परशयैत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। असङ्स्परशयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भुजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। क्रज्ञकर्म सूत्य सुचरितम्। अग्निरेवै वृजिनादनृतादुश्चरितात्पाति। क्रज्ञकर्म सूत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति।

द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्चात्। त्रिधांतु हि शिर इति। शिरं इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मखस्य शिरोऽसि सञ्चोतिष्ठा ज्योतिरङ्गमित्याह। ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टादधाति। सुर्वगस्यं लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं देधाति हि यज्ञो घारयति नम इत्याह पुष्ट्रीयांत्याह भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवैतिष्ठाति त्रीणि च॥११॥—[७]

धिष्णिया वा एते न्युप्यन्ते। यद्वृह्णा। यद्वोता॑। यदध्वर्युः। यदुग्नीता। यद्यज्मानः। तान् यदन्तरेयात्। यज्मानस्य प्राणान्त्सङ्करेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपुगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यज्मानायैव तल्लोकं शिष्ठति। नास्यं प्राणान्त्सङ्करेत्। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्गासीनः। इडाया॑ इडामा देधाति। हस्त्यां होत्रै॑ पुशवो वा इडौ॑। पुशवः पुरुषः। पुशुष्वेव पुशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै॑ वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यज्मानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलांवनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यज्मानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुपं स्तृणाति। द्विरा देधाति। सकृदभि घारयति। चतुः सं पंद्यते। चत्वारि॑ वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पुशः। तमुपह्यते॥५१॥

मुखमित्र प्रत्युपह्येत। सम्मुखानेव पुशूनुपं ह्यते। पुशवो वा इडौ॑। तस्मान्धसाऽन्वारम्भ्या॑। अध्वर्युणां च यज्मानेन च। उपहूतः पशुमानसानीत्याह। उपु ह्यैनौ ह्यते॑ होता॑। इडायै देवतानामुपहुवे। उपहूतः पशुमान्वति। य एवं वेदां॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वृचः सा भांगदेयम्। यामुपह्यते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चावं रुन्धे। अथ वा एतर्हुपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदौ॑ मीमांसा। यज्मानं देवा अंब्रवन्। हुविर्नो॑ निर्वपेति। नाहमभागो निर्वफस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयोऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वाग्ब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्यां भविष्यामीति पुरोनुवाक्यां। नाहमभागा यज्ञां भविष्यामीति यज्ञां। न मयोऽभागेनु वषङ्गरिष्यथेति वषद्वारः। यद्यज्मानभागं निधायं पुरोडाशं बरहिषदं करोति। तानेव तद्वागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो॑ दिशः। दिक्ष्वेव प्रति॑ तिष्ठति। बुरुहिषदं करोति॥५४॥

यज्मानो॑ वै पुरोडाशः। प्रजा बुरुहिः। यज्मानमेव प्रजासु॑ प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्थाऽन्यः प्रजाः प्रतिष्ठान्ति। मांसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता

हंविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यवं रुद्धन्ते। यत्पुरोडाशं बरहिषद् करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारे हैंते हंविर्यज्ञस्युत्तिंजः॥५५॥

ब्रह्मा होतोऽध्वर्युग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽच्चरे। आदेशमृतिवग्भ्यो दक्षिणा नीयन्तौ। ताद्वगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृष्टिः। अग्निमुखमेवर्हिं यजमान क्रमेति। सुकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घारयति। षट्थसं प॑द्यन्ते। पद्मा क्रतवः। क्रतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रैः। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्वोतां मध्यत् एव यज्ञं प्रीणाति। अर्थाध्वर्यवैः। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्विर्यज्ञस्यैतामेवाऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीश्चकृथस्कृथसं मुङ्गीत्याह। परांडिव॑ हैतरहिं यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियतैः। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रह्मीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथस्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योब्रह्मीत्याह। शंयुमेव बारहस्पत्यं भागुधेयेन समर्धयति॥५९॥

चूरत्पुर्वयः प्रजातिर्हयते वेदांब्राह्मद्विष्टपदं करोत्युत्तिं दपाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं च॥६०॥ [८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजंवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्वं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धै। प्राचीं जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्नपुणदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्वमाणानेव प्रतिनुदते। सविष्ठं एवापोह्य सुपलान् यजमानः। अस्मिल्लोके प्रतितिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तुरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचः। यजमानः प्रस्तुरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एम्य एवैन लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तः रिहाण्णा इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तुरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति।

विन्यन्तु वय इत्याह। वयं एवैन् कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आपे एवौपधीरा प्याययति। मरुतां पृष्ठतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्यार्द्दशते। वृष्टिमेवावरुन्धे। दिवं गच्छु ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवावरुन्धे॥६३॥

यावद्वा अंध्वर्युः प्रस्तुरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मीयते। आयुष्पा अंग्रेऽस्यायुर्मीयते। आयुरेवाऽत्मन्धते। यावद्वा अंध्वर्युः प्रस्तुरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मीयते। चक्षुष्पा अंग्रेऽसि चक्षुर्मीयते। धूवाऽसीत्याहु प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पुणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नयं एवैन् जुष्टं करोति। तन्तं एतमनु जोषं भरुमीत्याह। सुजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयात् इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह। भूमानमेवोपैति। पुरिधीन्न हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रसावयति। यदेव तत्र कूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्मामुपभृतम्। यज्ञमानदेवत्यां वै जुहुः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यज्ञमानायैव भ्रातृव्यमुपस्ति करोति। सुङ्सावभागः स्थेत्याह। वसंवो वै रुद्रा आदित्याः सङ्सावभागाः। तेषां तद्वाग्येयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुभवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यज्ञमाने दधाति। अग्नेवामपत्रगृहस्य सदसि सादयमीत्याह। इयं वा अग्निरपत्रगृहः। अस्या एवैन् सदने सादयति। सुम्रायं सुमिनी सुम्ने मां धत्तुमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पुशवः सुम्रम्। प्रजामेव पुशूनात्मन्धते। धुरि धुर्यै पातुमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्रेऽदब्यायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ठै पाहि दुरद्दन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह। अमेवैतामा शास्ते। अविष्ट्रः पितुं कृणु सुषपदा योनिं स्वाहेतीर्थमसंवृश्नान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधायं फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इधमसं वृश्नानि॥६८॥

अतिरिक्तः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमात्स्वाऽवरुन्धे। वेदिद्वेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्विन्दन्।

वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पंप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्ताऽस्तम्बयज्ञो वेदेन वेदिः सम्मार्घ्यनुवित्त्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेवा एतानि श्मशूणि। यद्वेदः। पक्षिया उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-उहवनीयाऽस्तुणन्नेति। यज्ञमेव तथसं तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तः सन्ततमुत्तरैर्दर्धमास आलंभते॥७०॥

तं कालेकालं आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुक्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुक्ते। देवां गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यतं एव यज्ञं प्रयुक्ते। तदेनुं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठुन्में लोका गंगयति द्वौष्ठिष्ठुमवाव रुथे पुर्यंदेश इत्याहु समिष्टै भासुधेयं भृत्यमित्याहु वा इमसं वृक्षान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥१२॥[१]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्यते। पार्पयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्यु आवृश्यते। वर्सीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्णामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुश्चति। सुवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्यु आवृश्यते। वर्सीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य लोके दंधाति। स्योनं मै सुह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सुन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा॑। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पक्षिये पूर्णपात्रे भवति। अस्मिलोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तुनयन्वर्षति। रेतः सिंश्वन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोक्तः। अद्विः शान्तिः। विमुक्तं वा एतरहि योक्तं ब्रह्मणा। आदायैन्तपत्वा सुहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेतं एवास्यां प्रजां दंधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सुवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिंश्वमृष्ट एकं च॥४॥

तृतीयः प्रश्नः

परिवेषो वा एष वनुस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेषारम्। तमुल्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपे चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोपविद्धि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। धुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुपगूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चशः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिनएवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमुच्छतुयं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्द ओकंसः। सुपलो यः पृतन्यति। निर्बाध्यैनहविषाँ। इन्द्रं एणं पराशरीत्। इहि तिसः परावतः। इहि पश्च जनाऽ अति। इहि तिसोऽतिरोचनायावत्। सूर्यो असद्विपि। परमान्त्रां परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीयः समाभ्य इति। त्रिवृद्धा एषवज्रो ब्रह्मणा सशितः। शुचैवैनं विध्वा। एम्यो लोकेभ्यो निर्णद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याहु स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

नो द्विष्म इति परावतमर्पयति॥८॥ [११]

प्रत्युषं दिवः शिल्पमयंजो घृतं च देवासुरः स एतमिन्द्र आपौ देवोऽग्निनां धिण्यां अथ सुचौ यो वा अयंथदेवतं परिवेषो वा एकांदश॥१॥

प्रत्युषमयंज एषा हि विशेषा देवानामूर्जा पृथिवीमयो रक्षसानां प्रजांति द्वाम्यां तं कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युषमर्पयति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालंभते। क्षुत्रायं राजुन्यम्। मुरुद्द्वो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारंकाय वीरुहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रुत्यायायोगूम्। कामाय पुङ्क्षलूम्। अतिंकृष्टाय मागुधम्॥१॥

गीतायं सूतम्। नृत्तायं शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्मायं रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसायु कारिम्। आनन्दाय ऋषुखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्यायु तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्। शुभे वृपम्। शुरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रजुसुर्गम्। मृत्यवै मृग्युम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निरक्त्रहत्यै परिवित्तम्। आत्मै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषुपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदरशम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानुरूधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्चिष्ठम्। क्रक्षीकाभ्यो नैषांदम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्ददम्। प्रयुद्ध्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कित्वम्। इर्यताया अकिंतवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानेभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उथसादेभ्यः कुञ्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वार्थः सामम्। स्वप्रायान्यम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रशिनम्। उपशिक्षायां अभिप्रशिनम्। मर्यादायै प्रश्वविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सद्गृहीतारम्। बलायानुचरम्। भूमे परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ठा अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभायां आग्नेन्यम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेक्तारम्। ब्रह्मस्य विष्टपाय

पात्रिणीर्णगम्। देवलोकायं पेशितारम्॥ मनुष्यलोकायं प्रकरितारम्॥ सर्वभ्यो लोकेभ्यं उपसेक्तारम्॥ अवत्यै वृधायौपमन्धितारम्॥ सुवर्गाय लोकाय भागदुघम्॥ वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥ ८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्॥ कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तपम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥ ९॥

मन्यवैद्यस्तापम्। क्रोधाय निसुरम्। शोकायाभिसुरम्। उत्कूलविकूलभ्या^० त्रिस्थिनम्॥ योगाय योक्तारम्॥ क्षेमाय विमोक्तारम्॥ वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जीकारम्। निरक्षर्त्यै कोशकारीम्। युमायासूम्॥ १०॥

यम्यै यमसूम्। अर्थर्वभ्योऽवतोकाम्। संवथ्सराय पर्यारिणीम्। पुरिवथ्सरायाविजाताम्। इदावथ्सरायाप्स्कद्वीरीम्। इद्वथ्सरायातीत्वरीम्। वथ्सराय विजर्जराम्। संवथ्सराय पलिक्रीम्। बनाय वनुपम्। अन्यतोरण्याय दावुपम्॥ ११॥

सरोभ्यो धेवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्॥ उपस्थावरीभ्यो बैन्दम्॥ नद्वलभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्बकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥ १२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भृषम्। अन्ताय बहुवादिनम्॥ अनन्ताय मूकम्॥ महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवधम्॥ आकृन्दाय दुन्दुभ्याघातम्॥ अवरस्पराय शङ्खधम्॥ ऋभुभ्योजिनसन्धायम्॥ साध्येभ्यश्वर्मम्णम्॥ १३॥

बीभृत्सायै पौलकसम्। भूत्यै जागरणम्॥ अभूत्यै स्वपुनम्। तुलायै वाणिजम्॥ वर्णाय हिरण्यकारम्॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्॥ पश्चाद्वेषाय ग्लावम्॥ ऋत्यै जनवादिनम्॥ वृद्धा अपगत्तम्॥ सञ्चराय प्रच्छिदम्॥ १४॥

हसाय पुश्त्रलूमा लंभते। वीणावादं गणकं गीताय। यादसे शाबुल्याम्॥ नर्माय भद्रवतीम्॥ तूणवधं ग्रामण्यं पाणिसङ्घातं नृत्याय। मोदायानुक्रोशकम्॥ आनन्दाय तलवम्॥ १५॥

अक्षरजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्॥ त्रेताय आदिनवदरुशम्॥ द्वापराय बहुः

सदम् । कलेये सभास्थाणुम् । दुष्कृताय चरकाचार्यम् । अध्वने ब्रह्मचारिणम् । पिशाचेभ्यः सैलुगम् । पिपासायै गोव्यच्छम् । निरक्षत्यै गोघातम् । क्षुधे गोविकर्तम् । क्षुत्तृष्णाभ्यां तम् । यो गां विकृतन्तं मासं भिक्षमाण उपतिष्ठते ॥१६॥

भूम्यै पीठसुर्पिणमा लभते । अग्नयेऽसलम् । वायवै चाण्डालम् । अन्तरिक्षाय वशनर्तिनम् । दिवे खंलुतिम् । सूर्याय हर्यक्षम् । चन्द्रमसे मिर्मिरम् । नक्षत्रेभ्यः किलासम् । अहे शुक्लं पिङ्गलम् । रात्रियै कृष्णं पिङ्गलक्षम् ॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते । प्राणमपानं व्यानमुदानं समानं तान् वायवै । सूर्याय चक्षुरा लभते । मनश्चन्द्रमसे । दिग्भ्यः श्रोत्रम् । प्रजापतये पुरुषम् ॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते । अतिंहस्वमतिदीर्घम् । अतिंकृशुमत्यसलम् । अतिंशुकुमतिकृष्णम् । अतिंश्लक्षणमतिलोमशम् । अतिंकिरिटमतिदन्तुरम् । अतिंमिर्मिरमतिंमेमिषम् । आशायै जामिम् । प्रतीक्षायै कुमारीम् ॥१९॥

[१]

ब्रह्मणे गीताय श्रपाय सून्धये नदीये उभ्यादेभ्य ऋत्ये भाया अर्हयो मूर्धवै युम्ये दर्शदश सर्वायो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै वीभ्यायै दर्शदश हसाय सुमाक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दशं वाचे षडथ नवैकान्नविश्वासिः ॥२१॥

ब्रह्मणे युम्ये नवदशा ॥२१॥

ब्रह्मणे कुमरीम् ॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

सुत्यं प्रपंचो। क्रृतं प्रपंचो। अमृतं प्रपंचो। प्रजापतेः प्रियां तनुवमना॑र्ता॒ प्रपंचो। इदम् हं पंश्चदशेन वच्छै। द्विषन्तं भ्रातृव्युमर्वं क्रामामि। योऽस्मान्देष्टि। यं च वृयं द्विषः। भूभूवः सुवः। हिम्॥१॥

सुत्यं दर्श॥१॥

[१]

प्र वो वाजा॑ अभिद्यंवः। हृविष्मन्तो घृताच्या॑। देवाञ्जिंगाति सुम्रयुः। अग्न आर्याहि वीतयै। गृणानो हृव्यदातये। नि होता॑ सथिस बुरुहिषि। तं त्वा॑ सुमिद्धिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्या। स नः पृथुः श्रुवाच्यम्॥२॥

अच्छाँ देव विवाससि। बृहदंगे सुवीर्यम्। ईडेन्यो॑ नमस्यस्तिरः। तमाऽसि दर्शतः। समग्निरिध्यते वृषाँ। वृषो॑ अग्निः समिध्यते। अश्वो॑ न दैववाहनः। तं हृविष्मन्त ईडते। वृषणं त्वा॑ वृयं वृषन्। वृषाणुः समिधीमहि॥३॥

अग्ने॑ दीद्यतं बृहता॑। अग्निं दृतं वृणीमहे। होतारं विश्वैदसम्। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्। समिध्यमानो अध्वरे। अग्निः पांवुक ईङ्गयः। शोचिष्केशस्तर्मीमहे। समिद्धो अग्न आहुता॑ देवान् यंक्षि स्वध्वरा। त्वं॑ हि हृव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यतं। अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वं॑ हृव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मृतिभिर्वर्सिष्ठाः। त्वे वसुं सुषषणनानि॑ सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः॑ सदा॑ नः॥४॥

श्रवाच्यमिथैमुहम्सि॑ सुस च॥४॥

[४]

अग्ने॑ मुहा॑ असि ब्राह्मण भारत। असावसौ। देवेष्ठो॑ मन्विद्धः। क्रषिष्टुतो विप्रानुमदितः। कुविशस्तो॑ ब्रह्मसः॑शितो घृताहवनः। प्रुणीर्यज्ञानाम्। रुथीरध्वराणाम्। अतूर्तो॑ होता॑। तूर्णिरहृव्यवाट। आस्पात्र॑ जुहूर्देवानाम्॥५॥

चमसो॑ दैवपानः। अराऽ॑ इवाग्ने॑ नेमिर्देवा॑स्त्वं परिभूर्सि। आ वंह देवान् यज्मानाय। अग्निमग्ने॑ आवंह। सोममावंह। अग्निमावंह। प्रजापतिमावंह। अग्निषोमावावंह। इन्द्राग्नी आवंह। इन्द्रमावंह। महेन्द्रमावंह। देवाऽ॑ औज्यपा॑ आवंह। अग्निः॑ होत्रायाऽवंह। स्वं महिमानुमावंह। आ चाग्ने॑ देवान् वंह। सुयजा॑ च यज जातवेदः॥६॥

देवानामिन्द्रमा॑ वंह यद च॥६॥

[६]

अग्निरहोता॑ वेत्वग्निः। होत्रं वैत्तु प्रावित्रम्। स्मो वृयम्। साधु तै॑ यजमान देवता॑।

घृतवर्तीमध्यर्यो मुचुमास्यस्व। देवायुवि विश्ववाराम्। ईडांमहे देवाऽ ईडेन्यान्। नमस्याम
नमस्यान्। यजांम यज्ञियान्॥७॥

अग्निरहोत्रा नवे॥१॥

[४]

सुमिधौ अग्नु आज्यस्य वियन्तु। तनूनपांदग्नु आज्यस्य वेतु। इडो अग्नु आज्यस्य
वियन्तु। बुरुहिरंग्नु आज्यस्य वेतु। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा सोमम्। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा
प्रजापतिम्। स्वाहाऽग्नीषोमौ। स्वाहैन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रम्। स्वाहा महेन्द्रम्। स्वाहा देवाऽ
आज्यपान्। स्वाहाऽग्निऽ होत्राज्ञुषाणाः। अग्नु आज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्चं च॥१॥

[५]

अग्निर्वृत्राणि जग्ननत्। द्रविणस्युर्विपन्यां। समिद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो
अग्निराज्यस्य वेतु। त्वं सोमासि सत्यतिः। त्वं राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि
क्रतुः। जुषाणः सोम आज्यस्य हुविषो वेतु। अग्निः प्रलेन जन्मना। शुभ्मानस्तुनुवृ
स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृथे। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोमं गीर्भिष्ठां वृयम्। वृर्धयोमो
वचोविदः। सुमृद्धीको न आविंश। जुषाणः सोम आज्यस्य हुविषो वेतु॥९॥

स्वाऽ पदं च॥१॥

[६]

अग्निर्मूर्धा दिवः कुकुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाऽ रेताऽसि जिन्वति। भुवो
यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रां नियुद्धिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धनै दधिषे सुवरूपाम्।
जिहामंग्रे चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बैभूव।
यत्कामास्ते जहुमस्तं नौ अस्तु॥१०॥

वृयः स्याम् पतंयो रयीणाम्। स वैद पुत्रः पितरः स मातरम्। स सूनुर्भवुथ्स
भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णदन्तरिक्षः स सुवः। स विश्वा भुवो अभवुथ्स आभवत्। अग्नीषोमा
सवैदसा। सहृती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बैभूवथुः। युवमेतानि दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम्
सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुश्वं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः।
परि वाजेषु भूषथः। तद्वांशेति प्रवीर्यम्। इन्द्रांद्वृत्रमुत संनोति वाजम्। इन्द्रा यो अग्नी
सहृरी सपर्यात्। इन्द्रज्यन्ता वसुव्यस्य भूरेः। सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्रं सानुसि॒
रयिम्॥१२॥

सुजित्वान् सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भरा प्रसंसाहिषे पुरुहूतु शत्रून्। ज्येष्ठस्ते
शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्।
महा॒ इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमा॒ इव। स्तोमैर्वथस्य वावृधे। मुहा॒ इन्द्रो
नृवदाचर्घणिप्राः॥१३॥

उत द्विबरहां अमिनः सहौभिः। अस्मद्वियंगवावृधे वीर्याय। उरुः पृथुः सुकृतः
कर्तुभिर्भूत। पित्रीहि देवा॒ उशतो यंविष्ठ। विद्वा॒ क्रृतूर्क्रृतुपते यजेह। ये दैव्या
ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठ। अग्निः स्विष्ठकृतम्। अयाऽग्निग्निरग्ने। प्रिया
धामानि। अयाऽटथ्सोमस्य प्रिया धामानि॥१४॥

अयाऽग्ने। प्रिया धामानि। अयाऽद्वजापतेः प्रिया धामानि। अयाऽग्निषोमयोः प्रिया
धामानि। अयाऽडिन्द्राग्नियोः प्रिया धामानि। अयाऽडिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाऽण्महेन्द्रस्य
प्रिया धामानि। अयाऽद्वानांमाज्युपानां प्रिया धामानि। यक्षंदग्रहेतुः प्रिया धामानि।
यक्षुस्थं मंहिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अंधरा जातवेदाः। जुषता॒
हुविः। अग्ने यदुद्य विशो अंच्वरस्य होतः। पावकं शोचे वेष्टुर्हि यज्ज्वां। क्रृता यंजासि
महिना वियद्वृ। हृव्या वंह यविष्ठ या तै अद्य॥१५॥

अस्त्वपत्तुरु रुवि चरपणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः पद्म॥६॥

[७]

उपहूत॑ रथन्तुर॒ सुह पृथिव्या। उप॑ मा रथन्तुर॒ सुह पृथिव्या हृयताम्। उपहूतं
वामदेव्य॑ सुहान्तरिक्षेण। उप॑ मा वामदेव्य॑ सुहान्तरिक्षेण हृयताम्। उपहूतं बृहथसुह
दिवा। उप॑ मा बृहथसुह दिवा हृयताम्। उपहूताः सुस होत्राः। उप॑ मा सुस होत्राः हृयन्ताम्।
उपहूता धेनुः सुहरूप्तम्॥१६॥

उपहूतो भुक्षः सखा॑। उप॑ मा भुक्षः सखा॑ हृयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता।
उपहूतेडाँ। उप॑ अस्मा॒ इडा॑ हृयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। मानुवी घृतपंदी मैत्रावरुणी।
ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्यां अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपतिं
वर्धन्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे क्रृतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतोऽयं यज्ञमानः।
उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूतः। भूर्यसि हविष्करणं उपहूतः। दिव्ये धामनुपहूतः।
इदं मै देवा हृविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूतः। विश्वमस्य प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य

प्रियस्योपहूतस्योपहूतः॥१८॥

सुहरूपेषा हवयामपहूतः हविष्करणे उपहूतश्वत्वारिं च॥३॥

[८]

देवं बरहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशः सः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्त्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता॑। होतुर्होतुरायजीयान। अग्ने यान्देवानयांट। या॒ अपि॒प्रेः। ये तैं होते अमंथसत। ता॒ संसुनुषी॒ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृचाग्ने होताऽभ्यौः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥

अपि॒प्रेः पञ्च च॥१॥

[९]

इदं द्यावापृथिवी भूद्रमभूत्। आर्घ्यं सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। क्रृध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वं सूक्तवागंसि। उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यज्ञमान् द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्खंये जीरदानू। अत्रंस्तु अप्रवेदे। उरुगंव्यूती अभयं कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि॑। अग्निरिद॑ हविरंजुषत। अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। सोम इद॑ हविरंजुषत। अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिद॑ हविरंजुषत॥२१॥

अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिद॑ हविरंजुषत। अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविद॑ हविरंजुषेताम्। अर्वावृथेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इद॑ हविरंजुषेताम्। अर्वावृथेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्रं इद॑ हविरंजुषत। अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्रं इद॑ हविरंजुषत॥२२॥

अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। देवा औज्युपा आज्यंजुषन्त। अर्वावृथन्त् महो ज्यायोऽकृत। अग्निरहोत्रेण॑द॑ हविरंजुषत। अर्वावृथत् महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधुद्घोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं यज्ञमानोऽस्तौ। आयुरा शास्तो। सुप्रजास्त्वमाशास्तो। सजातवन्स्यामा शास्तो॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्तो। भूयो हविष्करणमा शास्तो। दिव्यं धामा शास्तो। विश्वप्रियमा शास्तो। यदनेन हविषाऽशास्तो। तदश्यात्तद्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्रेमानुषाः। इष्टं च वीतं च। उमे च नो द्यावापृथिवी अहंस्याताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अमृयं कृतावक्तुग्निरिद॑ हविरंजुषत महेन्द्रं इद॑ हविरंजुषत सजातवन्स्यामा शास्तो वीतं च त्रीणि च॥५॥

[१०]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीं स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नौ अस्तु द्विपदौ। शं चतुर्ष्पदे॥२५॥

[११]

आप्यायस्व सन्तौ। इह त्वष्टारमग्नियं तत्रस्तुरीपम्। देवानां पर्णीरुशतीरवन्तु नः।
प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। या: पार्थिवासो या अपामपि ब्रते। ता नौ देवीः सुहवाः
शर्म यच्छ्रुता। उत ग्ना वियन्तु देवपत्रीः। इन्द्राण्यग्नायुश्चिनी राट्। आ रोदसी वरुणानी
शृणोतु। वियन्तु देवीर्य क्रतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निरहोता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानांमुत यो
मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यंजतामृतावां। वृथमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म
समिधां बृहन्तम्। अस्थूरि णो गारहपत्यानि सन्तु। तिग्मेनं नस्तेजसा संशिशाधि॥२७॥

[१२]

उपर्हूतं रथन्तरं सुह पृथिव्या। उपं मा रथन्तरं सुह पृथिव्या हृयताम्। उपर्हूतं
वामदेव्यं सुहान्तरिक्षेण। उपं मा वामदेव्यं सुहान्तरिक्षेण हृयताम्। उपर्हूतं बृहस्मह
दिवा। उपं मा बृहस्मह दिवा हृयताम्। उपर्हूताः सुस होत्राः। उपं मा सुस होत्रा हृयन्ताम्।
उपर्हूता धेनुः सुहर्षभा। उपं मा धेनुः सुहर्षभा हृयताम्॥२८॥

उपर्हूतो भक्षः सखा। उपं मा भक्षः सखा हृयताम्। उपर्हूताँ(४)हो। इडोपर्हूता।
उपर्हूतेडा। उपो अस्मा इडा हृयताम्। इडोपर्हूता। उपर्हूतेडा। मानवी घृतपंदी मैत्रावरुणी।
ब्रह्म देवकृतमुपर्हूतम्॥२९॥

दैव्यां अधर्यव उपर्हूताः। उपर्हूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्रीं वर्धन्।
उपर्हूते द्यावांपृथिवी। पूर्वजे क्रतावरी। देवी देवपुत्रे। उपर्हूतेयं यज्ञमाना। इन्द्राणीवा-
उविधुवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयुज्यायामुपर्हूता। भूयसि हविष्करणं उपर्हूता।
दिव्ये धामन्त्रपर्हूता। इदं मै देवा हुविर्जुषन्तमिति तस्मिन्त्रुपर्हूता। विश्वमस्याः प्रियमुपर्हूतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपर्हूतस्योपर्हूता॥३०॥

[१३]

सुव्यं प्रवोज्ञे मुहानुग्निरहोता सुमिधोग्निर्वृत्ताण्युभिर्भृपर्हूतं देवं बरुहिरिदं द्यावापृथिवीं तच्छुं योग प्यायुस्वोपर्हूतत्रयोदशा॥३१॥

सुव्यं वृय इ स्यांम वृष्टिद्यावा विश्वशत॥३०॥

सुव्यमुपर्हूता॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्धस्तिष्ठाद्रविणेह धत्तात्।
यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थै। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्षन्यृथिव्या अधिं। सुमिती मीयमानः।
वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिष्टस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मद्मतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभग्या। ऊर्ध्वं ऊषुणं ऊतयै।
तिष्ठां देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विर्विहयामहे। ऊर्ध्वो नः
पाह्यः हस्ते नि केतुनां। विश्वः समत्रिणं दह। कृधी नं ऊर्ध्वा च रथाय जीवसै। विदा
देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अहाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरां अपसौ
मनीषा। देवया विप्र उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति
जायमानः। तं धीरांसः कुवयु उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः।
घृतनिर्णिखस्वाहुतः। अग्निर्जस्य हव्यवाट। तः सुबाधो यतः सुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः।
आचकुरग्निमूतयै। त्वं वरुण उत मित्रो अंग्रे। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वर्सिष्ठाः। त्वे वसुं
सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहोउष्टौ च॥३॥ [१]

होतां यक्षदग्निं समिधां सुषमिधा समिष्टं नाभां पृथिव्याः सङ्गथे वामस्यां वर्षन्दिव
इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजां। होतां यक्षत्तनूनपात्मदितर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य
देवो देवेष्यो देवयानान्यथो अनकु वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजां। होतां यक्षन्नराशसं नृशम्भं
नृः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्स्याद्वैरैः शक्तीवान्त्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्वन्दी वेत्वाऽऽ-
ज्यस्य होतुर्यजां। होतां यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाः आवक्षदूतो हव्यवाडमूरः। उपेम
यज्ञमुपेमां देवो देवहृतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजां। होतां यक्षद्वरहिः सुष्ठरीमोर्णम्रदा
अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताः स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वस्वो रुद्रा आदित्याः
संदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतुर्यजां॥४॥

होतां यक्षद्वुरं कृष्णाः कंवष्यो कोषधावनीरुदातांभीर्जिहतां विपक्षोभिः श्रयन्ताम्।

पष्ठः प्रश्नः

सुप्रायुणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृथो वियन्त्वाज्यस्य होतुर्यजं। होता॑ यक्षदुषासानका॑ बृहती सुपेशसा॒ नृः पतिभ्यो योनि॑ कृणवाने। सु॒स्मयमाने॑ इन्द्रैण देवैरेदं बृहिः सौदतां वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षदैव्या होतारा॑ मन्द्रा पोतारा॑ कवी॑ प्रचेतसा। स्विष्टमद्यान्यः कर्गदिषा॑ स्वभिर्गूर्तमन्य ऊर्जा॑ सतत्वसेम यज्ञं दिवि॑ देवेषु॑ धत्तां वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षत्तिस्रो॑ देवीरपसामपस्तमा॑ अच्छिंद्रमदेमपस्तन्वताम्। देवेभ्यो॑ देवीर्देवमपो॑ वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षत्त्वष्टारमचिष्टुमपाक॑ रेतोधां॑ विश्रवसं॑ यशोधाम्। पुरुरूपमकामकरशन॑ सुपोषः पोषैः॑ स्याथसुवीरो॑ वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षद्वन्स्पतिमुपावस्क्षद्धियो॑ जोष्टार॑ शशमन्नरः। स्वदाथ्स्वधितिरकृतुथाद्य देवो॑ देवेभ्यो॑ हृव्यावाङ्गेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता॑ यक्षदग्निः॑ स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा॑ मेदसः॑ स्वाहा॑ स्तोकानाऽु॑ स्वाहा॑ स्वाहाकृतीनाऽु॑ स्वाहा॑ हृव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा॑ देवा॑ आ॑ञ्ज्यपान्थस्वाहाऽग्निः॑ होत्राङ्गुष्ठाणा॑ अग्ने॑ आज्यस्य वियन्तु॑ होतर्यजं॥५॥

प्रियमित्रस्यास्तु॑ वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरो॑ वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं च॒ चत्वारिं च (अुप्रिन्तनूनपानूनग्राश॑ संमुचितिः॑ ईडितो॑ बृहिर्दुर्दृश्यासानका॑ दैव्यां॑ विस्मृत्यद्यारं॑ वन्स्पतिमित्रिम्। पञ्च॑ वेत्वेको॑ वियन्तु॑ द्विर्वत्वेको॑ वियन्तु॑ होतर्यजं॥२॥) [२]

समिद्वो॑ अ॒द्य मनुषो॑ दुरोणे। देवो॑ देवान् यज्जसि॑ जातवेदः। आ॒ च॑ वह॑ मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं॑ दूतः॑ कविरसि॑ प्रचेताः। तनूनपात्पथ॑ कृतस्य॑ यानान्। मध्वा॑ समञ्जन्थ्वदया॑ सुजिह्वा॑। मन्मानि॑ धीभिरुत॑ यज्ञमृन्धन्। देवत्रा॑ च॑ कृणह्याघ्वरं॑ नः। नराश॑ संस्य॑ महिमानमेषाम्। उप॑ स्तोषाम यज्ञतस्य॑ यज्ञैः॥६॥

ते॑ सुक्रतवः॑ शुचयो॑ धियन्धाः। स्वदन्तु॑ देवा॑ उभयानि॑ हृव्या॑। आ॒जुहान॑ ईङ्गो॑ वन्द्यश्चा॑ आया॑ह्यग्रे॑ वसुभिः॑ सज्जोषाः॑। त्वं॑ देवानामसि॑ यहृ॑ होता॑। स॑ एनान्॑ यक्षीषितो॑ यर्जीयान्। प्राचीनं॑ बृहिः॑ प्रदिशां॑ पृथिव्याः। वस्तोरस्या॑ वृज्यते॑ अग्ने॑ अहांम्। व्यु॑ प्रथते॑ वितरं॑ वरीयः। देवेभ्यो॑ अदितये॑ स्योनम्॥७॥

व्यच्स्वतीर्विया॑ विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो॑ न॑ जनयः॑ शुभ्ममानाः। देवीर्द्वारो॑ बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो॑ भवथ॑ सुप्रायुणाः। आ॒सुष्वयन्ती॑ यज्ञते॑ उपाके। उषासानका॑ सदतां॑ नि॑ योनौ॑। दिव्ये॑ योषणे॑ बृहती॑ सुरुक्मे। अधि॑ श्रिय॑ शुक्रपिशं॑ दधाने। दैव्या॑ होतारा॑ प्रथमा॑ सुवाचाँ॑। मिमाना॑ यज्ञं॑ मनुषो॑ यज्ञच्छै॥८॥

प्रचोदयन्ता॑ विदथैषु॑ कारू। प्राचीनं॑ ज्योतिः॑ प्रदिशां॑ दिशन्ता॑। आ॑ न॑ यज्ञं॑ भारती॑ तूयमेतु। इडां॑ मनुष्वदिह॑ चेतयन्ती। तिस्रो॑ देवीर्बृहिरेदः॑ स्योनम्। सरस्वती॑ स्वपसः॑

सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपि शुद्धवंनानि विश्वा। तम् द्य होतरिषितो यजौयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावंसूजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पाथ क्रतुथा हर्वीषिं। वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदंन्तु हृव्यं मधुना घृतेन। सूर्यो जातो व्यंग्मीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतः हविरंदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञः स्योन् यज्ञये विद्वान्यद्ये च॥५॥ [३]

अग्निरहोता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः। परित्रिविष्ठ्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कुविः। अग्निरहव्यान्यक्रमीता। दधद्रलानि दाशुर्वै॥११॥

अग्निरहोता नो नवं॥१॥ [४]

अजैदग्निः। असन्द्वाजन्निः। देवो देवेभ्यो हृव्यावाद्। प्राञ्छभिरहिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हृव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदग्नी॥१॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वम्। उपनयत मेध्या दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरता स्तूणीत ब्रह्मिः। अन्वैन माता मन्यताम्। अनुपिता। अनु भ्राता सर्गम्यः। अनु सखा सर्यूथ्यः। उदीचीनाऽस्य पदो निधत्तात॥१३॥

सूर्य चक्षुर्गमयतात्। वात प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवी शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छ्रवतात्। पुरा नाभ्यां अपिशसो वपामुत्खिदतात्। अन्तरेवोष्माण वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा ब्रह्म॥१४॥

शुला दोषर्णा। कश्यपेवाऽसौ। अच्छिद्वे श्रोर्णा। कवषोरु स्त्रेकपर्णाष्ठीवन्ताँ। षड्डिशतिरस्य वङ्गयः। ता अनुष्ठोच्यावयतात्। गात्रं गात्रमस्यानून कृणुतात्। ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्त्रा रक्षः सऽसृजतात्। वनिष्ठमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरुकुं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः। अग्निर्गो शमीध्वम्। सुशमिशमीध्वम्। शमीध्वमप्निगो। अधिगुश्चापापश्च। उभौ देवानाऽशमितारौ। ताविमं पशुऽश्रपयतां प्रविद्वाऽसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

भृत्याद्वाहू मा राविष्ट तथोतथा॥४॥ [६]

जुषस्वं सुप्रथंस्तमम्। वचो देवफसंरस्तमम्। हृव्या जुहानं आसनि। इमं नौ
यज्ञम् मृतेषु धेहि। इमा हृव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य।
होतः प्राशानं प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्रौतन्ति मेदसः। स्वधर्मं
देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यं स्तोका घृतश्चूतः। अग्ने विप्राय सन्त्य। क्रषिः श्रेष्ठः
समिष्यसे। यज्ञस्य प्राविता भंव। तुभ्यं श्रौतन्त्यग्निगो शचीव। स्तोकासो अग्ने मेदसो
घृतस्य। कविशस्तो बृहुता भानुनागः। हृव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद
उद्भूतम्। प्रते वयं दंदामहे। श्रौतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

[७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं युतन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युवः राधौभिरकंवेभिरिन्द्र।
अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेताऽहृविः।
होतर्यजं। विद्यरख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्रमतिरस्ति मह्यम्। स वा धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी।
पुरोडाशस्य जुषेताऽहृविः। होतर्यजं। त्वार्मीडते अजिरं दृत्याय। हृविष्मन्तुः
सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बरहिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता
यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषताऽहृविः। होतर्यजं॥२०॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। इद्वै रुयिं युशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्ञा। प्र
णो नव्येभिस्तिरतं देष्णोः। माच्छेद्व रश्मीऽरिति नाधमानाः। पितृणां शक्तीरनुयच्छमानाः।
इन्द्राग्निभ्युं कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्वीं पिषणाया उपस्थैः। अग्निः सुदृतिः सुदृश
गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेऽयं जातवेदः। त्वा दृतमरुतिः हृव्यवाहम्। देवा अकृणवत्रमृतस्य
नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे चं॥१॥

[९]

त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोतां। अस्या धियो अभवो दस्महोतां। त्वं सीं वृषत्रकृणोर्दुष्टर्णतु।
सहो विश्वस्मै सहस्रे सहध्यै। अथा होता न्यसीदो यज्ञीयान्। इडस्पद इषयन्नीडयः सन्।
तं त्वा नरः प्रथम देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनुगमन्। वृतेव यन्तं ब्रह्मिर्वसव्यः।
त्वे रुयिं जागृवा अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तम् ग्रिं दर्शतं बृहन्तम् । वृपावन्तं विश्वहा॒ं दीदि॒वा॑ सम् । पृदं देवस्य नमं सा वियन्तः । श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम् । नामानि चिद्धिरे यज्ञियानि । भूद्राया॑ ते रणयन्त सन्दृष्टौ । त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम् । त्वं रायं उभयासो जनानाम् । त्वं त्राता तंरणे चेत्योऽभूः । पिता माता सदुमिन्मानुषाणाम् ॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः । होता॑ मन्द्रो निषंसादा॑ यज्ञीयान् । तं त्वा॑ वृयं दम् आ दीदि॒वा॑ सम् । उपज्ञुबाधे॑ नमं सा सदेम । तं त्वा॑ वृयं सुधियो॑ नव्यं मग्ने । सुम्नायवं ईमहे देवयन्तः । त्वं विश्वो अनयो॑ दीद्यानः । दिवो अग्ने॑ बृहता॑ रोचनेनां । विशां कुविं विश्पति॑ शश्वतीनाम् । नितोशानं वृषभं चरूषणी॑नाम् ॥२४॥

प्रेतीषणि मिष्यन्तं पावकम् । राजन्तम् ग्रिं यंज्ञतं रयीणाम् । सो अग्ने॑ ईजे शशुमे च मर्तः । यस्तु आनंदस्मिधां हृव्यदातिम् । य आहृतिं परि॑ वेदा॑ नमोभिः । विश्वेष्वामा॑ दंधते॑ त्वोतः । अस्मा॑ उं ते॑ महि॑ मुहे॑ विधेम । नमोभिरग्ने॑ सुमिधोत हृव्ये॑ । वेदौ॑ सूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः । आ तै॑ भूद्राया॑ सुमृतौ॑ यंतेम ॥२५॥

आ यस्ततन्थु॑ रोदसी॑ विभासा॑ । श्रवो॑भिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः । बृहद्विर्वाजै॑ स्थविरेभिरस्मो॑ रेवद्विरग्ने॑ वितरं वि॑ भाहि॑ । नृवद्वसो॑ सदुमिष्ठै॒ह्युस्मे॑ । भूरितोकायु॑ तनयाय पृश्वः । पूर्वीरिषो॑ बृहतीरुरे॑ अंघाः । अस्मे॑ भूद्रा॑ सौ॑श्रवसानि॑ सन्तु । पुरुष्ण्यग्ने॑ पुरुधा॑ त्वाया॑ । वसूनि॑ राजन्वसुतांते॑ अश्याम् । पुरुष्णि॑ हि॑ त्वे॑ पुरुवार॑ सन्ति॑ । अग्ने॑ वसुं॑ विधुते॑ राजनित्वे॑ ॥२६॥

[१०]

आभरतं॑ शिक्षतं॑ वज्रबाहू॑ । अस्मा॑ इन्द्राग्नी॑ अवतं॑ शर्चीभिः । इमे॑ नु॑ ते॑ रुशमयः॑ सूर्यस्या॑ येभिः॑ सपित्वं॑ पितरौ॑ न॑ आयन् । होता॑ यक्षदिन्द्राग्नी॑ । छागंस्य॑ हृविष॑ आत्तामुद्या॑ मुद्युतो॑ मेद॑ उद्भृतम् । पुरा॑ द्वेषो॑भ्यः । पुरा॑ पौरुषेय्या॑ गृभः । घस्तान्नूनम् ॥२७॥

घासे॑ अंज्राणां॑ यवं॑सप्रथमानाम् । सुमत्क्षरणा॑ शतरुद्रियाणाम् । अग्निष्वात्तानां॑ पीवौ॑पवसनानाम् । पृश्वतः॑ श्रौणितः॑ शिंतामृत उंथसादृतः । अङ्गांदङ्गादवत्तानाम् । करंतै॑ एवेन्द्राग्नी॑ । जुषेता॑ हृविः । होतर्यजं॑ । देवेभ्यो॑ वनस्पते॑ हृवी॑षिः । हिरंण्यपर्णं॑ प्रदिवंस्ते॑ अर्थम् ॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रशनया॑ नियूये॑ । कृतस्य॑ वक्षि॑ पथिभी॑ रजिष्ठैः । होता॑ यक्षद्वन्स्पतिमभिहि॑ । पिष्ठतमया॑ रभिष्या॑ रशनयाधिता॑ । यत्रैन्द्राग्नियोश्छागंस्य॑ हृविषः॑ प्रिया॑ धामानि॑ । यत्रै॑

वनस्पतैः प्रिया पाथाऽसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्रेरहोतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये वोपावस्तक्षत्। रमीयाऽसमिव कृत्वा॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषताऽ हुविः। होतर्यजं। पिरीहि देवाऽ उश्नो यविष्ठ। विद्वाऽ क्रतूर्क्रतुपते यजेहु। ये दैव्या क्रतिविजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः। होतां यक्षदग्निः स्विष्टकृतम्। अयांग्निरिन्द्रग्नियोश्छागंस्य हुविषः प्रिया धामानि। अयाङ्गुडनस्पतैः प्रिया पाथाऽसि। अयांद्वेवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताऽ हुविः। होतर्यजं॥३०॥

नूनमध्यं कृत्वा पाथाऽसि सु च॥४॥ [११]

उपौ ह यद्विदथं वाजिनो गृः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काषान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्तो। वनस्पते रशनयांभिधायां पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वहं देवता दिंधिषो हुवीर्षिं। प्रचंदातारंमृतेषु वोचः। अग्निः स्विष्टकृतम्। अयांग्निरिन्द्रग्नियोश्छागंस्य हुविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गुडनस्पतैः प्रिया पाथाऽसि। अयांद्वेवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेरहोतुः प्रिया धामानि। यक्षस्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताऽ हुविः। अग्ने यद्वय विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्टं हि यज्वा। क्रता यजासि महिना वियद्वः। हुव्या वहं यविष्ठ या तै अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥२॥

[१२]

देवं बुहिः सुदेवं देवैः स्यासुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बुरुहिष्मतो मदेम वसुवनै वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वारः सङ्घाते विद्वीर्यमिञ्चिथिरा ध्रुवा देवहूतौ वथस ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना अर्वा रेणुकंकाटः पृणांगसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी उषासानकाऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयुत्यहेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायांसिष्टाऽ सुप्रीते सुधिते वसुवनै वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी वसुधिती ययोरन्याऽघाद्वेषाऽसि युयवदान्यावक्षुद्वसु वार्याणि यजमानाय वसुवनै वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहृती इषमूर्जमन्यावक्षुधस्मिन् सपीतिमन्या नवैन् पूर्वं दयमानाः स्यामं पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जहृती ऊर्जयमाने अधातां वसुवनै वसुधेयस्य वीतां यजं।

पष्ठः प्रश्नः

देवा दैव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हुताघैशः सावाभरद्वंसू वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजां। देवीस्तिस्तिस्तो देवीरिडा सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैस्पृक्षुभरस्वतीमः रुद्रैर्यज्ञमार्वीदिहैवेडया वसुमत्या सधुमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजां। देवो नराशः संस्क्रितीरुषा षड्क्षः श्रुतमिदेन शितिपृष्ठा आदेधति सुहस्रंमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमरहतो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विनाऽऽधर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजां। देवो वनस्पतिर्वरुषप्रावा घृतनिर्णिग्यामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्रापृथिवीमुपरेणादृहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजां। देवं बरुहिर्वारितीनां निधेधांडसि प्रच्युतीनामप्रच्युतत्रिकामधरणं पुरुस्पारुहं यशस्वदेना बरुहिषाऽन्या बरुहीः प्युभि ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजां। देवो अग्निः स्विष्टकृक्षुद्रविणा मन्त्रः कविः सुत्यमन्माऽऽयुजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाङ्ग्या अपिप्रेर्ये ते होत्रे अमंथसतां संसुनुषीः होत्रां देवङ्मान्दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमः स्विष्टकृक्षाग्ने होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यजां॥३३॥

यत्जैकं च॥१३॥

[१३]

देवं बरुहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वाराः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ताौ। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोर्णीौ। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी ऊर्जाहृतीौ। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

देवा दैव्या होतारा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवीस्तिस्तिस्तो देवीः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो नराशः सः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो वनस्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बरुहिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्त्रः कविः। सुत्यमन्मायुजी होतां। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयांदा। यां अपिप्रे:। ये ते होत्रे अमंथसतां संसुनुषीः होत्रान्देवङ्माम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेम्। स्विष्टकृक्षाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वैत्यभूकं च॥३॥

[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्यक्तीः पचन्युरोडाशः ब्रह्मन्निन्द्राग्निभ्यां छागः सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाधस्तान्तं मैदस्तः

प्रतिपचताग्रभीष्टामर्वीवृथेतां पुरोडाशेन् त्वामद्यरूपं आरूपेय ऋषीणां नपादवृणीतायां
यज्ञमानो बहुभ्यु आ सङ्गतेभ्य एष में देवेषु वसु वार्या यंक्ष्यत इति ता या देवा
देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतुरसि भद्रवाच्यायु प्रेषितो
मानुषः सूक्तवाकायं सूक्ता ब्रूहि॥ ३७ ॥

[१५]
अग्निमन्त्रेकम् ॥ १ ॥

अञ्जन्ति होता यक्षस्मिद्दो अद्याग्निरजेहेव्या जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वै द्यामरतमुपांहु यद्वेवं ब्रूहि: सुदेवं देवं ब्रूहिरग्निमद्य पञ्चदशा॥ १५॥
अञ्जन्यग्निरहोता नो गर्भिरुपौ ह यद्विदर्थं वजिनः सपत्रिरशत॥ ३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ॐ ॥

॥ इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्वेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ठा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमा विश्वाः सुक्षितयुः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यवान्भवति। सन्ततिर्वा एष यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छिन्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुख्यत्वं। मनुसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सं तनोति। भूतिमेवोपैति। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्थ्यते। यस्याऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावुच्छम्यत्या प्रविष्येत्। यदि तावंदपुक्षायेत्। त एव सम्भरेत। इदं तु एकं पुर उत्तु एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तुनुवै चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जननित्र इति। ब्रह्मणैवैनुः सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्यः प्रविशति। यस्य हविषे वृथा अपाकृता धर्यन्ति॥४॥

तान् यदुद्व्यात्। यातयांग्ना हविषां यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुन्तरियात्। वायव्यां यवाग्नू निर्वपेत। वायुर्वै पयंसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्ये॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वृथानुपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भाग्येयेन व्यर्थयति। ये यजमानस्य सायं गृहम् गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धः। हविरार्तिमार्च्छति। इन्द्राय ब्रीहीन्त्रिरुप्योपं वसेत्। पयो वा ओषधयः। पयं एवाऽरम्भ्य गृहीत्वोपं वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छ्रूतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै सुमीचीं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्ये। अथोत्तरस्मै हविषे वृथानुपाकुर्यात्। सैव ततः

प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवाभागधेयैन वर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयः हविरातिमार्च्छति॥७॥

ऐन्द्रं पश्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभर्यैः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पर्यसैवास्मै पयोऽवरुन्ये। अथोत्तरस्मै हविषे वृथ्सानुपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य ब्रत्येऽहन्पव्यनालभुका भवति। तामपरुद्य यजेत्। सर्वैषैव यज्ञेन यजते। तामिष्ठोपं ह्येत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। वौरुहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। क्रक्कम्। तावेहि सम्भवाव। सुह रेतो दधावहै। पुःसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्ययेति। अर्ध एवैनामुपं ह्यते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दयाति यज्ञ उत् एकन्पवत्ति रुन्ये कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्यथिवी त्वमष्टो चं (सर्वान् वि वै यदि परस्तुरामोषीरन्यतुरानुभयानर्थो वै॥)॥९॥[१]

यद्विष्णेन जुहुयात्। अप्रेजा अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतुनः स्यात्। प्राजापत्ययुर्चा वल्मीकवपायामवं नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतोवैव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनरहोतुव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपत्रेन जुहुयात्। अप्रेजा अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतुनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययुर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनरहोतुव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदवैवृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मजायेत। किलासो वास्यादरशुसो वां। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दांधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चं। सत्यायं हव्यं घृतवज्ञहोतेति। मित्रैषैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धा पुनरहोतुव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्याऽहुतायामुत्तराऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्विः पशुभिर्यजमानो व्यध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुर्ष्याद्विः पशुभिर्यजमानो वृथ्येत। यत्र वेत्थं वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हृव्यानि गामयेति वानस्पत्ययुर्चा सुमिधमाधायौ। तृष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्ता चानार्ता चाऽऽहुती वि दांधारा। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतुव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्गांरः स्कन्देत्। अध्यर्यवे च यजमानायु चाकङ्ग स्यात्॥१४॥

यद्वक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानायु चाकङ्ग स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्रियै च यजमानायु चाकङ्ग स्यात्। यदुदङ्ग। अग्नीर्घे च पुशुभ्यश्च यजमानायु चाकङ्ग स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रौऽस्य पुशून्धातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रहितेत॥१५॥

सुवस्यु बुद्धेनाभिनिर्दध्यात्। मा तंमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिर्सीरमुं मा हिर्सीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सुहस्रशङ्गो वृषभो जातवैदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवान्धसुप्रतीकः। मा नौ हासीन्मेत्यितो नेत्त्वा जहांमा। गोपोषं नौ वीरपोषं च युच्छेति। ब्रह्मणैवैनुं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्तमि जुहुयाथ्याद्विद्वयेत् जहांम् त्रीणिं च (यद्विष्णेन प्राजाप्रत्यया यत्कृता मध्यमेत् यदवैवृष्टेन यत्कृष्ट्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङ्गांरे यद्वक्षिणा यत्प्रत्यग्यदङ्ग॥)॥७॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्थते। यस्याऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। ततः आहृत्यं होतुव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायाऽहोतुव्यम्। अग्नेयी वा एषा। यदुजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति॥१७॥

अजस्यु तु नाशर्वीयात्। यदुजस्याशजीयात्। यामेवाग्नावाहृति जुहुयात्। तामद्यात्। तस्माद्जस्यु नाशयम्। यद्वजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्यु दक्षिणे हस्ते होतुव्यम्। एष वा अग्निर्वश्वानुरः। यद्वाहृणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वस्त्वै नापे रुन्ध्यात्। यद्वाहृणं वस्त्वा अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहृति जुहुयात्। तं भागुर्घयेन व्यर्घयेत्। तस्माद्वाहृणो वस्त्वै नापुरुणः। यदिं ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतुव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। दर्भाङ्गस्तु नाध्यासीत्॥१९॥

यहुर्भानुध्यासीत्। यामेवाग्नावाहृति जुहुयात्। तामध्यासीत्। तस्माद्वर्भा

नाध्यासितव्याः। यदिं दर्भान्न विन्देत्। अप्सु हौतुव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्यां च वा एतस्यामेध्या च तुनुवौ स उ सृज्येते। यस्याऽहिताग्नेरन्वैग्निभिरुग्नयः स उ सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमुष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तुनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये ब्रूतपतये पुरोडाशमुष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव ब्रूतपतिः स्वेन भागधेयेनोपं धावति। स एवैनं ब्रूतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भुङ्गं सर्वन्तमगुदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामवं चुश्चोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निरक्षतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्ने। यदंग्निहोत्रम्। तद्यथ्ववेत्। रेतोऽस्य वाजिनङ्गं स्रवेत्। गर्भुङ्गं सर्वन्तमगुदमकरित्याह। रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तद्वधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पौशूनां मिथुनानाऽरुपकृत्। रुपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। पृथिव्यामवं चुश्चोतैतदित्याह। अस्यामेवैनलत्यतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निरक्षतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपंहत्यै॥२३॥

अजाग्नावेष्यास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः। पश्च च (वि वै यद्यन्यमजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तुम्बैऽप्सु हौतुव्यम्)॥७॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्वर्वन्ति। उपरिष्टाथ्सर्वतश्च याः। तार्भी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमार्घे। देवां गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसुस्पतिना देवेनां वातांद्यजः प्रयुज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोमु आभृतः॥२४॥

सोममुथाय सत्रयितुम्। वक्तलमन्तरमा दंदे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ॑। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानांम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयोः गृहेषु पयोः अग्नियासु। पयोः वथसेषु पयु इन्द्राय हविषे ग्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयुः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमहौ। आदित्यं ज्योतिषं ज्योतिर्लक्ष्मम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसून्त्रदानादित्यान्। इन्द्रेण सुह देवताः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषयाः। इमामूर्जं पश्चदर्शी ये प्रविष्टाः। तान्देवान्यरिं गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अुग्निरहूव्यवाडिह ताना वंहतु। पौर्णमासः हृविरिदमेषां मयि। आमावास्यः
हृविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसः सद्मा गंमन्। तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व
आयतने मनीषयां। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि सुंवसानाः। ताः
पूर्वः परिं गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषयां। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि सुंवसानाः।
तान्पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने मनीषयां। अयं पितृणामग्निः। अवाङ्गुव्या पितृभ्यु आ
तं पूर्वः परिं गृह्णामि। अविष्ट्रः पितुं करत्। अजस्त्वां सभापालाः॥२८॥

विजयभागः समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सम्य। विजित्यै शरदः शतम्।
अन्नमावसुथीयम्। अभि हंराणि शरदः शतम्। आवसुथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुधियो नि
यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्टभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रज्येष्टभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमुहं वरुणज्येष्टभ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि।
पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सः सृज। अग्ने
ब्रतपते ब्रुतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। वायौ ब्रतपत् आदित्य ब्रतपते॥३०॥

ब्रतानां ब्रतपते ब्रुतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्।
इष्मूर्जमभि सः स्कृताम्। ब्रहुपूर्णमशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं कृत्वा।
प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततुस्त्वामेकविशतिधा। सम्भरामि सुसुभृतां॥३१॥

त्रीम्परिधीः स्तुमः सुमिधः। यज्ञायुरनुसश्वरान्। उपवेष मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि
सुसुभृतां। या जाता ओषधयः। देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। पुरिस्तुरमाहरन्।
अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदेव शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितानां परिमिताः। सन्निहे
सुकृतायु कम्। एनो मा निगाङ्कतुमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भेवन्तु। सुकृदाच्छिन्नं
ब्रह्मरूपांमृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्धर्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः।
पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सुह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसम्मितः। यज्ञे पुवित्रं पोतृतमम्। पयौ हृव्यं करोतु
मे। इमौ प्राणपानौ। यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पुवित्रे हृव्यशोधने।

पूर्वित्रै स्थो वैष्णवी। वायुर्व मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणशापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतं पोतारो। पूर्वित्रै हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्। त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिंद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सं तनोत्यर्थमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्। पूर्वित्रै सहागंहि॥३५॥

शिवेयः रञ्जुरभिधानीः। अप्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रसाय यज्ञस्य। उखे उपर्दधाम्यहम्। पशुभिः सर्वातं बिभृताम्। इन्द्राय श्रुतं दधिः। उपवेषोऽसि यज्ञायां। त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हुविः कृष्णन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥३६॥

अमून्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽर्युषिः प्रयुज्यताम्। तिरः पूर्वित्रमतिनीताः। आपौ धारय मातिंगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दोहपवित्रे रञ्जुम्। सर्वापात्राणि शुन्धता। एता आ चरन्ति मधुमद्दुहानाः। प्रजावतीर्यसो विश्वरूपाः॥३७॥

बृहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्था। अयक्षमा वः प्रजया सं सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्ज पयः पिन्वमाना घृतं च। जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्वेमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। ध्रुता सोमैन सुह वातैन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु॥३८॥

उथस्तु दुहन्ति कलशं चतुर्भिलम्। इडां देवो मधुमतीः सुवर्विदम्। तदिन्द्राश्च जिन्वतः सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्रणौ ब्रूहि। इन्द्राय हुविरिन्द्रियम्। अमून्यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वृश्चेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दुहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सं तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्विररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पूर्वित्रम्। सौम्यः सोमाद्वि निर्मितः। इमौ पर्णं च दर्मं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हव्यः हि रक्षसि। उभावुग्नी उपस्तृणुते। देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुपं वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥४१॥

आमृत इमं गृहमि पर्वस्ता: पूर्वः परिगृहमि सभापुला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य ब्रतपते सुमृतां मे सुह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुर्णच्छु पशून् (या: पुरस्तादिमामृजिमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामृग्निः)॥४२॥

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयैषु। द्वितीयास्तुतीयैषु। त्रिरेकादशा इह
मांडवत। इदं शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मै। इदं करिष्ये भेषजम्।
इदं मैं विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदम् हृ सेनाया अभीत्वयै॥४२॥

मुखमपौहामि। सूर्यं ज्योतिर्विभाहि। महूत इन्द्रियायां। आ प्यायतां घृतयोनिः।
अग्निरह्व्याऽनु मन्यताम्। खमङ्गं त्वचंमङ्गं। सुरूपं त्वां वसुविदम्। पशूनां तेजसा।
अग्नये ज्ञेष्मभि धारयामि। स्येनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्नसीदामृते प्रति तिष्ठ। ब्रीहीणां मैथ
सुमनस्यमानः। आद्रः प्रथमसुर्वूर्वनस्य गोपाः। श्रूत उथस्ताति जनिता मंतीनाम्। यस्त
आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्णामनु यो वित्स्थे। आत्मन्वान्स्मै घृतवान् हि भूत्वा।
देवान्गच्छ सुवर्विन्दु यजमानायु मद्यम्। इरु भूतिः पृथिव्यै रसो मोक्षमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यज्ञे। यस्यास्मि न तमन्तरेमि।
स्वं मं इष्टः स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तः स्वः श्रान्तम्। स्वः हुतम्। तस्य मेऽग्निरूपद्रष्टा।
वायुरूपश्रोता। आदित्योऽनुरुद्ध्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यज्ञे। मा भेर्मा संविकथा मा त्वा
हि सिष्पम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि ते प्रत्यवंदास्यामि।
नमस्ते अस्तु मा मा हि सीः। यद्वदानानि तेऽवृद्धन्। विलोमाकारसमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्।
आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धः स्विष्टमिदः हुविः। मनुना दृष्टां
घृतपंदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्। अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः
सर्वगणाः। ब्रह्म पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षांयि। कुर्वतो मे मोपदसत्। दिशां क्लसिरसि।
दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

दैर्वीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासा मे
कल्पन्ताम्। क्रृतवौ मे कल्पन्ताम्। संवथ्सरो मे कल्पताम्। क्लसिरसि कल्पतां मे।
आशानां त्वाऽशापलेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम् हृविषां वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभंक्ता। निरभागं भंजामः। अपस्पिन्वा। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादवा। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदः हृविः॥५०॥

सोम्यानां सोमर्पीथिनांम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्कां बरहिरहृविषां घृतेन। समादित्यैर्वर्सुभिः सं मरुद्धिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्। दिव्यं नभौ गच्छतु यथस्वाहां। इन्द्राणीवाविधुवा भूयासम्। अर्दितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गारहपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पल्ली पत्यां सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सज्जानानो विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यज्ञमानो घृतेन। नारिष्ठयौः प्रशिष्ठमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यज्ञमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अंकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शंतक्रतू। एतद्वां तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमःहै। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्ठं न मिर्थुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वागधेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नौ विद्भिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नौ विदद्वृजना द्वेष्या या। क्रृषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमासं यजामहे। स नौ दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्। प्राणायं सुराधसे। पूर्णमासाय स्वाहां। अमावास्या सुभगां सुशेवा। धेनुरिव भूयं आप्यायमाना। सा नौ दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्। अपानायं सुराधसे। अमावास्यायै स्वाहां। अभि स्तृणीहि परिं धेहि वेदिम्। जामि मा हिंसीरमुया शयाना। होतृष्पदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यज्ञमानस्य ब्रह्मै॥५४॥

अभीत्वयै करोमि क्रमीत्यिताऽत्मनं एकतो मूर्खां मे दिशोऽच्छेष्यो हुविगारहपत्या कल्पयन्नशस्ति। सा नौ दोहतां सुवीर्यः सप्त चं॥५३॥ [५]

परिस्तृणीतु परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यज्ञमानं भुनक्तु। अपाः रस् ओषधीनाः सुवर्णः। निष्का इमे यज्ञमानस्य सन्तु कामुदुघाः। अमुत्रामुष्मिलोके। भूपते भुवनपते। महुतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरुहं भुवनपतिः। अहं महुतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्तिज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं त्वा वृणते। बृहस्पतिं
दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो गायत्रिये। गायत्री त्रिष्टुभैः। त्रिष्टुजगत्यै।
जगत्यनुष्टुभैः। अनुष्टुक्पङ्कौ। पुङ्किः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विशेष्यो देवेभ्यः। विशेषे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्बुः सुवः।
बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि।
यो चो देवाश्शरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्शरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये।
मर्मज्यमाना महते सौभंगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूर्मिर्भूत्वा महिमानं पुषोष।
ततो देवी वर्धयते पयाऽसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीरापं इह शक्तीश्च।
यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्टुता च। तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनन्द्वि।
ऊर्णामृदु प्रथमानः स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टु सदनाय बुरुहिः। सूर्वर्गे लोके यजमानः
हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका
वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभंगाय॥५९॥

सा मै धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शुग्मा चैधि। स्योना च मे सुषदा
चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि। इषुमूर्ज मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व।
क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व। विशं पुष्टि मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्य मे पिन्वस्व। प्रजां पुश्नमै
पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मैः। अविक्षोभाय परिधीं दंधामि। धर्ता धरुणो धरीयान्।
अग्निद्वेषाऽसि निरितो नुदातै। विच्छिनन्द्वि विधृतीभ्याः सुपलान्। जातान्नातृव्यान् ये च
जनिष्यमाणाः। विशो यन्नाभ्यां विधमाप्येनान्। अहः स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो
यन्ने नुदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानमतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सोदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृतीं स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्।
प्रजां मयि धारयतम्। पुश्नमयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता
प्रयोजानामुतानूयाजानाम्। स दांधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्मुचो अध्या

सांदयामि। आ रौह पुथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रर्घयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां
यत्रं लोकाः। अवाहं बाध उपभृतां सुपक्नान्। जातान्नार्तव्यान् ये चं जनिष्यमाणाः। दोहै
युजः सुदुधामिव धेनुम्। अहमुत्तरे भूयासम्। अधेरे मध्यपक्नाः। यो मां वाचा मनसा
दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासंदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरे भूयासम्। अधेरे मध्यपक्नाः। क्रृष्णोऽसि
शाकृरः। धृतार्चानां सूनुः। प्रियेण नाम्ना प्रिये सदंसि सीद। स्योनो मैं सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयो पुशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सौद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरे
भूयासम्॥६४॥

अधेरे मध्यपक्नाः। इयः स्थाली धृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः श्रुतधारं उथ्सः। मारुतेन
शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। श्रुतं मैं
सन्त्वाशिषः। सहस्रं मैं सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमर्तीः। प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। श्रुतं मैं सन्त्वाशिषः। सहस्रं मैं सन्तु सूनृताः।
इरावतीः पशुमर्तीः। इदमिन्द्रियमृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पुशवोऽचिकिथ्सन्। तेन
देवा अवतोप माम्। इहेषुमूर्ज यशः सह ओजः सनेयम्। कृतं मयि श्रयताम्।
यत्पृथिवीमचरुतप्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुकं मधुं वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधिनोमहे-
न्द्रम्। दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहा सूर्तीं गहने गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिंक्रं युजं भूरिकर्मा करोतु। अयं युजः समंसदद्विष्मान्। कृचा
साम्ना यजुंपा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्मूर्यवतो जयेमा। इन्द्रस्य सख्यमृतत्वमश्याम्। यो नः कर्नीय इह
कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राश्ची भुवनानुदेताम्। अहं प्रजां
वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं
वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मार्जिम। अग्निमन्त्रादमन्त्राद्याय। उपहृतो द्यौः पिता। उप मां द्यौः

पिता हृयताम्। अग्निराग्नीघ्रात्। आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उपमां माता पृथिवी हृयताम्। अग्निराग्नीघ्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्ज्युषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञः समिमं दंधातु। वृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा हृह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्वामि। अहं वा क्षिपितश्वरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैदेवा नि वृश्वत्॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छैषि किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाङ्गुस्तानंग्ने सन्दह। याऽश्वाहं द्वेष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा समृद्धाऽसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्मार्जिम्। अग्निमन्त्रादमन्त्राद्याय। वेदिर्बुरुहिः शृतः हृविः। इध्मः परिधयः सुचः। आज्य यज्ञ ऋचो यजुः। यज्याश्च वषद्वागः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसुन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवंततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां सुहस्रकाण्डेन। द्विष्टन्तः शोचयामसि। द्विष्टन्ते बुह शौचतु। ओषधे मो अहः शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेनं मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेनं मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुमृतेनं मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेनं मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धमनु सन्तिष्ठस्व। उपं ते यज्ञ नमः। उपं ते नमः। उपं ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वेहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिक्षेष दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हृविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बृहीः। अग्नो ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहृता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सुपत्नीमे अनीनशः। दिवैनान् विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृषि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घयुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य।

॥हृदोग्नस्तन्त्रः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहनुत्तरं दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हृरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपुणाकासु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दंधसि। उदगादयमादित्यः। विश्वेन् सहसा सुह।
द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रंधम्।

यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपौत्। उषाश्च तस्मै निमुक्ते। सर्वं पापं
समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासति देवाः। इधमस्येव प्रक्षायतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापता। शरो ब्रह्मसङ्शितः। गच्छोऽभित्रान्म विश। मैषां
कञ्चनोच्छिष्ठः॥७८॥

परिः प्रजापतये तपस्वी वृचा सौभंगाय पश्चमे पित्रस्व दर्मशुयं दैवयानानश्चेऽन्तर्क्षेऽहमुत्तरे भूयासं प्रजापतिरसि सुर्वः। श्रितः प्रविष्टं
देवतामिर्बाजुतिं पृथिवी हृत्यामुशिरामीप्रादृश्वत समृवामः हृते स्येनेन मे सन्तिष्ठस्युतः कृथि दमस्यहतामृष्टै च। २४॥————[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तिरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमति: पनिष्ठा। क्रृतं वरषिष्ठम्।
अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रो। दीक्षाऽसि
तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। क्रृतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां
तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपतीम्। सर्वे कामा यज्ञमानस्य सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा
रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्मायतां पात्वःहसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाकर गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते युनजिम। इन्द्रं शाकर
त्रिष्टुभुं प्रपद्ये। तान्ते युनजिम। इन्द्रं शाकर जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनजिम। इन्द्रं शाकरानुष्टुभुं
प्रपद्ये। तान्ते युनजिम। इन्द्रं शाकर पुङ्कं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनजिम। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य परीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च। क्रृतं
सूत्यमृतेऽधायि। सूत्यमृतेऽधायि। क्रृतं च मे सूत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गमम्। सुवर्गं
लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रह्मस्य विष्टपंगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयोऽग्निर्दीक्षयो दीक्षितः। ययोऽग्निर्दीक्षयो दीक्षितः। तयोऽत्वा दीक्षयो दीक्षयामि।
अन्तरिक्षं दीक्षा। तयोऽवायुर्दीक्षयो दीक्षितः। ययोऽवायुर्दीक्षयो दीक्षितः। तयोऽत्वा दीक्षयो
दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयोऽदित्यो दीक्षयो दीक्षितः। ययोऽदित्यो दीक्षयो दीक्षितः॥८३॥

तयोऽत्वा दीक्षयो दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तयोऽचन्द्रमां दीक्षयो दीक्षितः। ययो
चन्द्रमां दीक्षयो दीक्षितः। तयोऽत्वा दीक्षयो दीक्षयामि। आपौ दीक्षा। तयोऽवरुणो राजा

दीक्षयां दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षयां दीक्षितः। तया त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षयां दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षयां दीक्षितः। तया त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। वागदीक्षा। तया प्राणो दीक्षयां दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षयां दीक्षितः। तया त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। घौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाका दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूँषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्ष सूनृतां च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुमो मंहते रणाय। स्वासस्थस्तुनुवा संविशस्व। पितैर्वैषि सूनव आसुशेवः। शिवो मा शिवमा विश। सत्यं म आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपौ मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशौ दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हृव्यान्यग्रे। पुत्रः पित्रे लोककृजातवेदः। आजुहानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्मध्यस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदता। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि ब्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायौभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुम्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्ग्रायस्योषांय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सुस सुसम्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सुसपंदा अभूमा। सुख्यं तै गमेयम्॥८९॥

सुख्यात्ते मा योषम्। सुख्यान्मे मा योष्टाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते अन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते घौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

परोरजास्ते पश्चमः पादः। सा न इष्मूर्ज धुक्ष्व। तेज इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पर्यस्वतीम्। देवानां धेनुँ सुदुघामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोम पिबतु। क्षेमो

अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत् वेदिमेत्या। वसुमतीँ रुद्रवंतीमादित्यवंतीम्॥११॥

वर्षन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजंमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सुवे। चतुः शिखण्डा युवृतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। तस्यां सुपुर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्दीवानामधि भागधेयम्। अप जन्य भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्नियसे न रिष्यसि। देवाः इदैषि पृथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दंधातु॥१२॥

ब्रह्मणो यन्निरःहंसः पङ्कि प्रपद्य दीक्षा ययाऽदित्यो दीक्षितस्तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयाम्योपययो दीक्षा दौस्त्वा दीक्षमाणमन् दीक्षतामपचित्तुशक्तिरुत्तरस्मिन्नामेयु दिशः पादं आदित्यवंतीं वर्तय पञ्च च॥१३॥

[७]

यदुस्य पुरे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तत्रः परपदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर् स्वाहा०। यस्माद्ब्रीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृथि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषैः। यस्माद्ब्रीषाऽन्यषदः। ततो नो अभयं कृथि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषैः। उदुस्त तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेम यज्ञं यजंमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजंमानुः हि धेहि। शन्त्र एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्ब्रीषाऽवैष्ठाः पलायिष्ठाः सुमज्जास्थाः। ततो नो अभयं कृथि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषै॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा०। न वा उ वेतन्नियसे। आशानां त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ क्रत्वियौ। इन्द्रांश्च चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्रांश्च अस्य सोमस्य। वीतं पिंवतं जुषेथाम्। मा यजंमानुं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृषि मीढुषेऽहुतस्य च सुस च॥३॥

[८]

अनागसंस्त्वा वयम्। इद्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वशभूः। मित्रस्ते अस्त्वशभूः। वरुणस्ते अस्त्वशभूः। अपाङ्ग्न्य ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नेन्द्रः ह्यत। घोषेणार्मीवांश्चातयत॥१६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः। परावतः। आऽस्माथसुधस्थात्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसं

म आसुषवुः। सुमुरे रक्षाऽस्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्यां। वाक्तं त्वा मनश्च
श्रीणीताम्॥१७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीताम्। दक्षश्च त्वा बलं च
श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽज्जरा चं श्रीणीताम्। आत्मा चं
त्वा तुनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृताय त्वा शृतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहूर्वरुणं
यमाहुः। यं मित्रमाहूर्यमुं सुत्यमाहुः॥१८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि
दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्घर्मो वि भातु मे। आकृत्या मनसा सुहा
विराजा ज्योतिषा सुहा। युज्ञेन पयंसा सुहा। तस्य दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्म
स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापातिः
प्रजयां संविदानः। त्रीणि ज्योतीषिः सचते स षोडशी। एष ब्रह्मा य क्रत्वियः। इन्द्रो
नामं श्रुतो गुणे॥१००॥

प्रते महे विदथे शस्त्रिष्ठ हरीः। य क्रत्वियः प्रते वन्वे। वनुषौ हर्यतं मदम्। इन्द्रो
नामं धृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आत्वा विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः। इन्द्राधिपते-
अधिपतिस्त्वं देवानांमसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सुम्राङ्गुणश्च राजा। तौ तै भक्षं चक्तुरुग्रं एतम्। तयोरनुभुक्षं भक्षयामि।
वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विशकर्मा। तस्य मनो देवं युज्ञेन राध्यासम्।
अर्थेणा अस्य जहितः। अवुसानपतेऽवुसानं मे विन्द। नमौ रुद्राय वास्तेष्यतये। आयने
विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्पुरायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तः हुवे। यान्यपामित्यान्य-
प्रतीत्यान्यस्मि। युमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि
हराम एनत। अनृणा अस्मिन्ननृणः परस्मिन्। तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयानां
उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्यथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवुसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे

इमे। गोमद्धनवृद्धश्वदूर्जस्वत्। सुवीरां वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रः रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावांपृथिवी पर्यसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमुक्तो रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीता १ सुत्यमहर्शीमहि गुणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानानीणि च॥१॥ [१]

उदस्ताम्पसीध्विता मित्रो अर्यमा। सर्वानुमित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं मामंकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रंयस्व स्वाहां पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रंयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रंयस्व स्वाहां दिवि। बृहता त्वोपस्तम्भोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च। अस्मास्वप्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पर्यः। यस्ते द्रुपसो यस्ते उदरूपः॥१०५॥

दैव्यः केतुविश्वं भुवनमाविवेशां। स नः पाह्यरिष्टै स्वाहां। अनु मा सर्वे यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः। अप्रियश्छन्दाऽसि निविदो यजूऽषि। अस्यै पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु राध्याम् गोभिः। अन्वश्वैरनु सर्वे रुपुष्टेः। अनु प्रजायाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नंयन्तु। प्रतिक्षेत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यशेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्यै। विश्वमन्याऽभिं वाकुपे। तदन्यस्यामधिश्वितम्। दिवे च विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृष्टभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानर्जनि प्राजनि। आस्कन्नाङ्गायते वृषां। स्कन्नात्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूवां। येषां प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहां। उत त्या नोदिवां मृतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्तांची मयस्करत्। अप्स्तिधः। उत त्या दैव्यां भिषजां। शन्तस्करतो अश्विनां। यूयातामस्मद्रपेः। अप्स्तिधः। शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्तस्तपतुसूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप्स्तिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्धद्वृवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पर्योषते। विश्वानि विदुषे भरा। अरङ्गमाय जग्मेव। अपश्वाद्वध्वने नरौ। इन्दुरिन्दुमवांगात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्य

मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरप ईन्द्रियेण गा मतिरंप्या अंगात्रीणि च॥६॥

[१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरक्षेति कल्पयन्। स्वाहांकृताऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरक्षेति कल्पयन्। स्वाहांकृताऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वौ देवा अतिपादयानि। वाचा चित्रयतं देवुहेडनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। तुतं म आपस्तदुतायते पुनः। स्वादिष्ठाधीतिरुचथाय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहांकृतस्य समुत्पुत्तर्मुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुणं तत्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषाक्वागदपरो अर्धमेतम्। शुतं जीवन्तु शुरदः पुरुचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इषेभ्यः स्वाहा वषट्निषेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्टै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैर्वाध्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋच्यै स्वाहा समृच्यै स्वाहा। यते इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृथि। मधवञ्चुग्धि तव तत्र ऊतयै। वि द्विषो वि मृधौ जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधौ वशी। वषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गर्भिर्यदतो न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महिं गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अधते स्याम। अनोज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्य यथातथम्। पुरुषसमितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसमितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्य यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तसः। अग्निष्ठद्वोता क्रतुविद्विजानन्। यज्ञिष्ठो देवाऽऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाऽश्विनं तनूभ्यः स्वाहोनं पुरुषसमितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥५॥

[११]

यदेवा देवुहेडनम्। देवांसश्वकुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुश्वत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गारहंपत्यः प्रमुश्वत। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मा मुञ्चताऽहसः। यदन्यकृतमारिम्। सजातशः सादुत वा जामिशः सात्। ज्यायंसः शः सादुत वा कर्नीयसः। अनोऽजातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वम् स्माञांतवेदो मुमुक्षु। यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यां मूरुभ्यां मष्टीवज्ज्याम्॥ ११७॥

शिशबैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्वस्ताभ्यां चकरु किल्बिषणि। अक्षाणां वृग्मुपजिग्मानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यंपसुरसावनुदत्तामृणानि। अर्दौव्यन्तृणं यदहं चकार। यद्वादस्यन्थसञ्जगारा जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भसुति॥ ११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदां पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया तत्। तदग्ने अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्। यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदाशसां निशसा यत्पराशसा॥ ११९॥

यदेनश्चकृमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थै। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतं नुलोकम्। त्रिते देवा अमृजतृतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजो। ततो मा यदि किञ्चिदानुशो। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥ १२०॥

गारहंपत्यः प्रमुञ्चतु दुरिता यानि चकृमा। करोतु मामनेनसम्। दिवि जाता अपसु जाताः। या जाता ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णस्ततु उत्पुनीत नः। इमं मैवरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि॥ १२१॥

अनेनसंमष्टीवज्ज्याऽसुति पराशसाऽऽग्निर्मा तस्मादेनसः। पुनीत नुरीणि च (यदेव देवा ऋतेन सजातशः साद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदीर्घं यन्मयि माता यदो पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अम्भु जाता यदापे इमं मैवरुण तत्त्वां यामि त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि)॥ ६॥ [१२]

यत्ते ग्रावणां चिच्छिदुः सौम राजन्। प्रियाण्यज्ञानि स्वधिता परूपंषि। तथसन्ध्यस्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अथमिथसुङ्ग्येम। यत्ते ग्रावो बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुर्दक्षिणेन। तत्तु आप्यायतां तत्ते। निष्ठायतां देव सोम। यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मना॥ १२२॥

त्वया तथ्योम् गुप्तमस्तु नः। सा नः सुन्धासंत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पर्यसा समेत्या अन्यौन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपरूपात् स्तवं स्मः। आ नो भज् सदासि विश्वरूपे। नृचक्षः सोमं उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हांसीद्विरं आवृणनः। अनांगास्तु नुवो वावृथानः। आ नो रूपं वंहतु जायमानः॥१२३॥

उपं क्षरन्ति जुहों घृतेन। प्रियाण्यज्ञानि तवं वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम् नम् इद्वषद्वा। उपं मा राजन्यमुकुते हृयस्व। सं प्राणापानाभ्याः समु चक्षुषा त्वम्। सङ् श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त आस्थिंतः शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः सुङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन। वृकाः सधस्था विद् रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगुदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकुमारोह सुह यज्ञमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन। अभूद्वेषः संविता वन्द्योनु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः। वि यो रक्ता भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्। उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वार्दध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहुतिः। उग्रा शुतापाष्ठा घुविषा परि णो वृणकु। आप्यायस्व सन्तै॥१२५॥

लग्ना जायमानोऽस्य दधुत्यच्च च॥४॥

[१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वां प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यदेतसा मिथुनेनाप्यात्मनाः। अन्द्यो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। यदुचा साम्रा यजुषा। पृशूनां चर्मन् हुविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषपंधीभिर्वनस्पतौ। अन्द्यो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः। अन्द्यो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनाः रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमः हृविः स्वाहा॑। अपां पुष्पमस्योषधीनाः रसः। सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमः हृविः स्वाहा॑। अपां पुष्पमस्योषधीनाः रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां प्रियतमः हृविः स्वाहा॑। वृयः सोम व्रते तवा। मनस्तु नूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो

अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॑। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॑। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा॑। देवास्मां
इह मांदयध्वम्। सोम्यास्मांस इह मांदयध्वम्। कव्यास्मांस इह मांदयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः
सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं
वनस्पतैरिव॥१२९॥

अभिनः शीयताऽ रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थांम्।
यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तैः ब्रवीमि। मा नः प्रजाऽ रीरिषो मोत
वीरान्। इदमूनु श्रेयोवसानमागन्मा। यज्ञोजिष्ठनुजिदश्वजिद्यत्। पूर्णं वनस्पतैरिव। अभिनः
शीयताऽ रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतांकुम्भो लोका दधिरेतेज इन्द्रियं धामाशीमहीवभिनः शीयताऽ रयिरेकं च॥५॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्यंणेन वि वै याः पुरस्मादेवा देवेषु परिस्तुणीत् सक्षेदं यदस्य परेऽनागस् उदस्ताम्पसीद्वर्हं प्रतिष्ठा यद्वैवा यत्ते ग्रावण्णा
यद्विदीक्षे चतुर्दश॥१४॥
सर्वान्नूतिमेव यामेवाप्स्वाहातिं ब्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामुम्मिन् यज्ञेऽप्त्रे यो नो ज्योरजीवाः पुरोरजाः प्रतैमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा
गाहूपत्यस्मि शदुत्तरशुतम्॥१३०॥

सर्वाङ्गच्छापतिः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

सुद्गुहण्येष्या यजते। इमाञ्जनताऽ सञ्ज्ञानीति। द्वादशारली रशना भवति। द्वादशु मासाः संवथ्सुरः। सुवथ्सुरमेवावरुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ज्वे मुञ्जाः। ऊर्जमेवावरुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदंश्मेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयज्ञनमध्यवस्थ्यति। पुण्यमेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः सुमावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्व वंपते। नखानि नि कृत्तते। दुतो धावते। स्नातौ। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाच् यत्वोपवसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुस्तै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धतु पञ्च च॥२॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अन्नो वा अन्नं जायते। यदेवान्नोऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तासु ब्रह्मोदनं पंचति। रेते एव तद्वधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्षवैव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयतं एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति शृतत्वायाः। सर्पिष्वान्भवति मेधत्वायाः। चृत्वारं आरेयाः प्राशजन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चृत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीऽप्यवरुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्तशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा औदनः। रेतु आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्घयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष कुचुरो मेधमुपगच्छति। यदश्वः। पुवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यदर्भमयी रशना भवति। पुनात्यैवैनम्। पूतमेन मेधमा लभते। अश्वस्य वा आलंब्यस्य महिमोदकामत्। स मुहर्त्विजः प्राविशत्। तन्मुहर्त्विजां महर्त्विक्कम्। यन्मुहर्त्विजः प्राशजन्ति। महिमानमेवास्मिन्नदधति। अश्वस्य वा आलंब्यस्य रेतु उदकामत्। तथमुवर्णऽ हिरण्यमभवत्। यथमुवर्णऽ हिरण्यं ददाति। रेते एव तद्वधाति। ओदने ददाति। रेतो वा औदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥
दधातु रुद्धे दुर्मी अभवथद् च॥६॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतये उप्रतिप्रोच्याश्च मेध्यं बधाति। आ देवतांभ्यो वृश्यते। पापीयान्वति। यः प्रतिप्रोच्या। न देवतांभ्यु आवृश्यते। वर्सीयान्वति। यदाह। ब्रह्मनश्च मेध्यं भन्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राघ्यासुमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्च मेध्यं बधाति॥७॥

न देवतांभ्य आ वृश्यते। वर्सीयान्वति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति रशनामादत्ते प्रसौत्यै। अश्विनौ बर्दुह्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामधर्यू आस्ताम्। पृष्ठो हस्ताभ्यामित्याह् यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदंयुजुष्केण क्रियते। इमामगृण्यन्तरशनामृतस्येत्यधि वदति यजुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्धै॥८॥

तदाहुः। द्वादशारली रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारली(३)रिति। क्रृषुभो वा एष क्रृतूनाम्। यथस्वर्थस्तः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। क्रृषभ एष यज्ञानाम्। यदंश्वमेधः। यथा वा क्रृषुभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमर्त्तिः रशनायामुपा दंधाति॥९॥

यथरूपभस्य विष्टपः सङ्करोति। तादृगेव तत्। पूर्व आयुषि विदर्थेषु क्रव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तयां देवाः सुतमा बंभूरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। क्रृतस्य सामन्थसुरमारपन्तीत्याह। सुत्यं वा क्रृतम्। सुत्येनैवैनमृतेनारंभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्युभि भवति। भुवनमुसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सौऽग्निं वैश्वानुरमित्याह। अग्नावैवैनं वैश्वानुरे जुहोति। सप्रथसुमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहांकृत इत्याह। होमं एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राङ्गन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह। रूपमेवास्यैतम्हिमानुं व्याचेष्ट। कृष्णे त्वा क्षेमांय त्वा रुद्ये त्वा पोषांय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्त्रो। स्वंगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनङ्गं स्वंगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्यां एव देवतांया आलभ्यते। तयैवैनः समर्धयति॥१२॥

बुधाति समृद्ध्या उपादायासीत्याह सप्रथसुमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥६॥

यः पितुरुनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तन्नयति। यो मातुरुनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति।

विष्वश्चेवास्मात्पापानं विवृहतः। यो अर्वन्तुं जिधाऽसति तमभ्यर्मीति वरुण इति शान् चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेत् वै पापा भ्रातृव्यः। पापानमेवास्य भ्रातृव्यः हन्ति। सैप्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मेवास्मै साधयति। पौडुश्वलेयो हन्ति। पुडुश्वल्वां वै देवाः शुचं न्यदध्युः। शुचैवास्य शुचं हन्ति। पापा वा एतमाप्स्तीत्याहुः। यौऽश्वमेधेन यजत् इति। अश्वस्याधस्यदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणैव पापानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽप्य प्लावयति॥१४॥

पापानमेवास्माच्छमेलमप्य प्लावयति। ऐषीक उद्दूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसाखोपसम्बद्ध भवति। अप्सुयैनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीतो। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्ति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वैन्द्र भूरधृजमन्त्रित्यधर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥३॥

[४]

चत्वारं कृत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतुर्मयो दिग्भ्योऽभि सर्मारयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्युर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्वा। अयः राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्युर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेनाराजभिरुग्रैः सुह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्वा। अयः राजाॽप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलैनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामुणिभिः सुह होताौ। पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्यैनेष्वा। अयः राजाॽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बहुजाविकायै। बहुत्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहुरण्यायै बहुहुस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होताौ। भूमा सूतग्रामुण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्सङ्ग्रहीतृभिः सुहोङ्गता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेघ्येनेष्वा। अयं राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्भाता। आयुः क्षत्सङ्गहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतोन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥४॥ [५]

यथा वै हृविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुम्भूजन्ति। यस्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैन करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्त्रं हि तत्। यद्युतस्य स्कन्दति। सुहस्रमन्वाह। सुहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुचीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुच्ये। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानुरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधः सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नये एवैन जुहोति। सोमायु स्वाहेत्याह। सोमायैवैन जुहोति। सुवित्रे स्वाहेत्याह। सुवित्र एवैन जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैन जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैन जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतये एवैन जुहोति। अपां मोदायु स्वाहेत्याह। अज्ञा एवैन जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवे एवैन जुहोति॥२३॥

मित्रायु स्वाहेत्याह। मित्रायैवैन जुहोति। वरुणायु स्वाहेत्याह। वरुणायैवैन जुहोति। एताभ्य एवैन देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशक्षरा विराट। अन्न विराट। विराजैवान्नाद्यमव रुच्ये। प्रवा एषोऽस्मालोकाच्छ्वते। यः परांचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्त जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताऽहु वाव सौऽश्वमेधस्य सङ्स्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्त्रं हि तत्। यद्यज्ञस्य सङ्स्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानुरः संवित्र एवैन जुहोति वायवे एवैन जुहोति च्यवते पदं च॥५॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्नोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यवान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्य दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यवत्तमः।

इन्द्राग्निभ्युं त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठौ बलिष्ठः। वायवे त्वेति पृश्नात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जुवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तांत्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥२६॥

सर्वभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्ये त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सुते त्वाऽसंते त्वाऽद्यस्त्वौपंधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि भूतान्युपंजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥३॥ [७]

यथा वै हृविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्यमुथ्मृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहतमेवैनं करोत्यस्कन्दय। अस्कन्नः हि तत्। यद्युतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैन समर्घयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता हौतव्या इति। अथो खल्वाहुः। हौतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधः सङ्स्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्वोतव्या इति। बुहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनैऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ठाः पुरस्ताऽस्त्विष्ठकृतः। आहुवनीयैश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्ळृत्यैः सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या-

इतिं। अथो खल्वाहुः॥ ३०॥

यद्यंजमुखेयंजमुखे जुहुयात्। पुशुभिर्यजंमान् व्यर्धयेत्। अवं सुवर्गाल्लोकात्पद्येता। पार्णीयान्श्यादिति। सुकृदेव हौत्याः। न यजंमानं पुशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जंयति। न पार्णीयान्वति। अष्टाचंत्वारि॒शतमश्वरूपाणि॑ जुहोति। अष्टाचंत्वारि॒शशदक्षरा॑ जगती। जागृतोऽश्वः प्राजापृत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥ ३१॥

अर्थयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ ४॥

[८]

विभूर्मात्रा प्रभुः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आन्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि॑ हयोऽसीत्याह। शास्त्यैवैनंमेतत्। तस्माच्छुद्धाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पृशूनत्यैति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाङ् श्रैष्ठ्यं गच्छति॥ ३२॥

प्रयशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेदा। नरोऽस्यर्वाऽसि॑ ससिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् व्याचेष्ट। यसुर्नामासीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि॑ वेदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य॑। नाम्ना चेदध्ययैते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानं पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्रये स्वाहा॑ स्वाहै॒न्द्राश्चिभ्यामिति॑ पूर्वहोमां जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति॑ क्रामति। भूरसि॑ भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युथूजति॑ सर्वत्वायां। देवां आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय॑ प्रोक्षितं गोपाय॑तेत्याह। शतं वै तल्प्या॑ राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य॑ एवैनं परि॑ ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः॑ स्वाहेह रन्ति॑ स्वाहेति॑ चतुषु पृथ्सु जुहोति॥ ३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरैवैनं बन्धाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनुमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जंहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु॑ वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्य॑ रक्षन्ति। तेषां य उद्वच्चं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ॑ य उद्वच्चं न गच्छन्ति॥ ३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते। योऽबुलो॑ अश्वमेधेन यजते। यदुमित्रा॑ अश्वं विन्देरन्। हुन्येतास्य युज्ञः। चतुः॑ शता रक्षन्ति। युज्ञस्याधाताय। अथुन्यमानीय॑

प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पुशु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥५॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजुर्येति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सुसाऽत्मनो देवता उदकामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्व स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजंमानोऽवं रुन्धे॥३७॥

सुस जुहोति। सुस हि ता देवता उदकामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामवं रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्याद्वृहणानि। सुस सं पद्यन्ते। सुस वै शीरूप्णयः प्राणः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशतिः। एष सुवर्गो लोकः। तदैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वृग्रस्य विष्टपम्। तथ्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतिमौद्वृहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। एषां लोकानां क्ळस्यै। अपु वा एतस्मात्प्राणः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सुसाहं प्रचरन्ति। सुस वै शीरूप्णयः प्राणः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्रौति। अथौ इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामवं रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥५॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तत्सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योदयत्यै। स्वाहाऽधिमार्घीताय स्वाहां। स्वाहाऽर्घीतं मनसे स्वाहा॑। स्वाहा॑ मनः प्रजापतये स्वाहा॑। काय स्वाहा॑ कस्मै स्वाहा॑ कतुमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैन देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्ये स्वाहाऽदित्ये महै॒ स्वाहाऽदित्ये सुमृडीकायै॒ स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैन प्रतिष्ठायोदयच्छते। सरस्वत्यै॒ स्वाहा॑ सरस्वत्यै॒ बृहत्यै॒ स्वाहा॑ सरस्वत्यै॒ पावकायै॒ स्वाहेत्याह। वाग्वै॒ सरस्वती। वाचै॒ वैनुमुद्यच्छते। पूष्णे॒ स्वाहा॑ पूष्णे॒ प्रपथ्यायै॒ स्वाहा॑ पूष्णे॒ नरन्धिषयै॒ स्वाहेत्याह। पूशवो॒ वै पूषा। पूशुभिरेवैनुमुद्यच्छते। त्वष्टे॒ स्वाहा॑ त्वष्टे॒ तुरीपायै॒

स्वाहा त्वैर्षे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पंशुनां मिथुनानां रूपकृत। रूपमेव पुशुषु
दधाति। अथो रूपैवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे
निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णहृतिमुक्तमां जुहोति।
प्रत्युत्तर्ब्यै सयत्वाय॥४३॥
युच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहौ च॥२॥ [११]

सुवित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायुत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः
सुवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मितीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽग्नेति। गायत्रीं
छन्दः। सुवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप। त्रैष्टुभुं माध्यं
दिनः सवनम्। माध्यं दिनादेवैनः सवनात्रिष्टुभुश्छन्दसोऽधि निर्मितीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽग्नेति। त्रिष्टुभुं छन्दः। सुवित्र आसवित्रे
द्वादशकपालमपराङ्गे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसुवनादेवैनं
जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मितीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाऽऽग्नेति। जगतीं छन्दः।
ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तौः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतस्र आहृतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥
त्रिष्टुभुश्छन्दसोऽधि निर्मितीते जुहोति नवं च॥३॥ [१२]

आ ब्रह्मन्नाह्यणो ब्रह्मवर्चसी जायतमित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति।
तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आऽस्मिन्नाष्टे राजन्यं इषव्यः शूरों महारथो
जायतमित्याह। राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं इषव्यः
शूरों महारथोऽजायत। दोग्नीं धेनुरित्याह। धेन्वामेव पर्यो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्नीं
धेनुरजायत। वोढाऽनुद्वानित्याह॥४७॥

अनुद्वयेव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुद्वानजायत। अश्वः ससिरित्याह। अश्व
एव जुवं दधाति। तस्मात्पुराऽशुरश्वोऽजायत। पुराण्यिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति।
तस्माश्वी युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ हृ वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा

जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सुभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सुभेयो युवा॑। तस्माद्युवा॑ पुमान्नियो भावुकः। आऽस्य यजन्मानस्य वीरो जायतामित्याह। आ हृ वै तत्र यजन्मानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वरप्रतिष्ठाह। निकामेनिकामे हृ वै तत्र पर्जन्यो वरप्रति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो हृ वै तत्रोषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते हृ वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥ [१३] अनुद्घानित्याह जायते वरप्रति सुम च॥३॥

प्रजापतिर्देवभ्यो यज्ञान्वादिशत्। स आत्मनश्चमेधमंधत्ता। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्चमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्वति। तेभ्य एतानेत्रहोमान्मायच्छत्। तानंजुहोत्। तैर्व स देवानंप्रीणात्। यदेत्रहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजन्मानः प्रीणाति। आज्यैन जुहोति। अग्रेवा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्यैन जुहोति। अग्निमेव तर्पीणाति। मधुना जुहोति। महत्यै वा एतदेवतायै रूपम्। यन्मधुं। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तदेवता॑ प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तर्पीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्। यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तर्पीणाति। लजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तर्पीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतदेवानां रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तदेवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तर्पीणाति। सकुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथसकुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तर्पीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वांसां वा एतदेवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तदेवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गां हृ वै नामैते। एतैर्व देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।

अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्। विराट् अस्यान्नाद्यस्यावरुद्धै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुक्जुहोति कुरम्बैजुहोति सकुभिर्जुहोति प्रियज्ञुतण्डलेर्जुहोति चृत्वार्थं च (अन्नहोमानाऽज्येनुग्रहेन्दुना तण्डुलैः पृथुक्लेजैः कुरम्बैनाभिः सकुभिर्मधुसूर्यैः प्रियज्ञुतण्डलेदुशान्नानि द्वादशा)॥६॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधम् सृजत। तत् सृष्टः रक्षाइस्यजिघासन्। स एतान्नुजापतिर्नक्तः होमानं पश्यत। तानं जुहोत। तैर्व स यज्ञाद्रक्षाइस्यपाहन्। यन्त्रक्तः होमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजंमानो रक्षाइस्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाइस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखुत एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाज्ञुहोति। शरीरवदेवावं रुन्धे। व्युत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धै। नक्तं जुहोति। रक्षसामपंहत्यै। आज्येनान्तुतो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयतं एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्तचोपरिषदाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वं पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे। सुहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वं सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवावं रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाइस्यपंहन्त्यन्तुतो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सुम च॥३॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईफ्स्तीत्याहुः। यौश्वमेधेन यजत् इति। अथौ आहुः। सर्वाणि भूतानीतिं। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकुवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वं पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे। सुहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वं सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। अयुताय स्वाहां नियुताय स्वाहां प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानवं रुन्धे। अर्बुदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवावं रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्मर्बुदम्। वाच एव भूमानमवं रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

सुमुद्रमेवाऽप्नोति। मध्यायु स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽप्नोति। अन्तायु स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽप्नोति। पूराधायु स्वाहेत्याह। पूराधमेवाऽप्नोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिवा उषाः। अहुव्युष्टिः। अहोरात्रे एवाव रुन्धे। अथौ अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्त वा जुहुयात्। अहोरात्रे मौहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहांच्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदितायु स्वाहां सुवर्गायु स्वाहां लोकायु स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यंतिमोहाया॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुतायु स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्युहुव्युष्टिः सुत च॥६॥ [१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैन लोकयोर्नामिधेयं गमयति। आयनायु स्वाहा प्रायणायु स्वाहेत्युद्गावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्नं सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमायु स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्युमति क्रामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षायु स्वाहेत्याह। यथायुज्जरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमायु स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्युमति क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षायु स्वाहेत्येकविशिर्णि दीक्षां जुहोति। एकविशतिर्वेदैवलोकाः। द्वादशं मासाः पञ्चतर्वः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा जुहोति। ऋतुनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहां वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्गजः सङ्कामत्वित्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याऽस्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्यासीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्यास्यै। आ मै गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽधिमाधीतायु स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्युमति क्रामति॥६५॥

दद्यः स्वाहा हनूम्याङ्गु स्वाहेत्यंज्ञहोमाञ्जुहोति। अङ्गेऽङ्गेवै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैन पाप्मनस्तेन मुश्चति। अज्येतायु स्वाहा कुण्णायु स्वाहा श्वेतायु स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैन समर्घयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्रुय्यो वा ओषधयः। पुष्पैभ्योऽन्याः फलं गृहन्ति। मूलैभ्यो-

ज्ञायाः। ता एुवोभयीरवं रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाङ्गुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धै। मेषस्त्वा पचतैरेवत्वित्यपांव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपांव्याः। प्राणानेवावं रुन्धे। कूप्यांभ्यः स्वाहाऽद्यः स्वाहेत्यपाः होमाङ्गुहोति। अप्सु वा आपः। अन्त्रं वा आपः। अद्यो वा अन्त्रं जायते। यदेवाज्ञोऽन्तं जायते। तदवं रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एुव द्विष्टनं भारुच्यमति क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायते एकं च॥५॥ [१७]

अभाऽसि जुहोति। अयं वै लोकोऽभाऽसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निज्योतिः। यदम्भाऽसि जुहोति। इममेव लोकमवं रुन्धे। वसूनाऽसायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवं रुन्धे। नभाऽसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाऽसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुज्योतिः। यन्नभाऽसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवावं रुन्धे। रुद्राणाऽसायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरवं रुन्धे। महाऽसि जुहोति। असौ वै लोको महाऽसि। तस्यांदित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाऽसि जुहोति। अमुमेव लोकमवं रुन्धे। आदित्यानाऽसायुज्यं गच्छति। सूर्य ज्योतिरवं रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्धै। मयोभूर्वातो अभि वांतुस्ता इति गव्यानि जुहोति। पशुनामवरुद्धै। प्राणाय स्वाहां व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाङ्गुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाङ्गुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजंमानोऽवं रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तिः परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गे वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजंमानोऽवं रुन्धे। आ ब्रह्मन्नाशुणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजंमानोऽवं रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्ततिहोमाङ्गुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। भूताय स्वाहां भविष्यते स्वाहेति भूताभ्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

अ॒सौ भंवि॑ष्यत्। अ॒नयोरेव लोकयोः प्रति॑ तिष्ठति। सर्व॑स्याऽऽस्यै। सर्व॑स्यावरुद्धै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीय जुहोति। सर्व॑स्याऽऽस्यै। सर्व॑स्य जित्यै। सर्व॑मेव तेनाऽप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन् यजते॥७३॥

य उ॑ चैनमेवं वेदा। यज्ञः रक्षाः स्यजिधा न् सन्। स ए॒तान्प्रजाप॑तिर्नक्तः होमानपश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाः स्यपाहन्। यन्नक्तः होमाङ्गुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाः स्यपंहन्ति। उपसे॑ स्वाहा॑ व्युष्टै॑ स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टै॥७४॥

वै नभास्मि॑ सूर्यो॑ ज्योतिः॑ सन्तत्यै॑ समष्टै॑ भूतं यजते॑ नवं च॥७॥ [१८]

एकृयूपो॑ वैकादृशिनी॑ वा। अन्येषां॑ यज्ञानां॑ यूपां॑ भवन्ति। एकृवि॑शिन्यैश्वमेधस्यां॑ सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैलुवो॑ वा॑ खादिरो॑ वा॑ पालाशो॑ वा॑। अन्येषां॑ यज्ञकतूनां॑ यूपां॑ भवन्ति। राङ्गुदालु॑ एकृवि॑शत्यरकिरश्वमेधस्यां॑ सुवर्गस्य लोकस्य समष्टै॑। नान्येषां॑ पशुनां॑ तैजून्या॑ अवृद्यन्ति। अवृद्यन्त्यश्वस्य॥७५॥

पाप्मा॑ वै॑ तैजूनी। पाप्मनोऽपंहत्यै। प्लुक्षशाखायामन्येषां॑ पशुनामवृद्यन्ति। वैतसशाखायामश्वस्य। अप्मुयोनिर्वा॑ अश्वः। अप्मुजो॑ वैतसः। स्व एवास्य योनाववृद्यति। यूपेषु॑ ग्राम्यान्पशुनियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्यारयन्ति। पशुनां॑ व्यावृत्त्यै। आग्राम्यान्पशुलङ्घभन्ते। प्रारण्यान्पशुजन्ति। पाप्मनोऽपंहत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यवृद्यते॑ त्रीणि॑ च॥२॥ [१९]

राङ्गुदालमग्निष्ठं॑ मिनोति। भ्रूणहृत्याया॑ अपंहत्यै। पौत्रवावृभितो॑ भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धै। भ्रूणहृत्यामेवास्मादपंहत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः॑ परिं॑ गृह्णाति। षड्वैलुवा॑ भंवन्ति। ब्रह्मवृच्चस्यावरुद्धै। षट्कादिराः। तेजूसोऽवरुद्धै॥७७॥

षट्कालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धै। एकृवि॑शत्यतिः॑ सं पंद्रन्ते। एकृवि॑शतिर्वै॑ दैवलोकाः। द्वादश मासाः॑ पश्चर्तवः। त्रये॑ इमे॑ लोकाः। असावादित्य॑ एकृवि॑शः। एष॑ सुवर्गो॑ लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टै॑। श्रुतं॑ पशवो॑ भवन्ति॥७८॥

श्रुतायुः॑ पुरुषः॑ श्रुतेन्द्रियः। आयुष्वेन्द्रिये॑ प्रति॑ तिष्ठति। सर्वं वा॑ अश्वमेधाप्रोति। अपरिमिता॑ भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्धै। ब्रह्मवृदिनो॑ वदन्ति। कस्माऽस्त्यात्। दृष्टिष्ठौ॑ इन्येषां॑ पशुनामवृद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो॑ वा॑ अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशुनामवृद्यति। शतदेवत्यं तेनावं रुन्धे। चितेऽग्रावधि वैत्से कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैत्सः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यश्वं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्नस्म्यश्वौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैन् सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनावं रुन्धे। इलुवर्दायु स्वाहा बलिवर्दायु स्वाहेत्याह। संवृथ्सरो वा इलुवर्दः। पुरिवृथ्सरो बलिवर्दः। संवृथ्सरादेव परिवृथ्सरादायुरवं रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयज्ञी जुरसां विस्ससामुलोकमैति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्धो भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्वत्वार्थं च॥५॥ [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वर्षभा वा वृषाणः सङ्ख्यरेन। एवमेव तथस्तोमाः सङ्ख्यरन्ते। यदेकविंशः। ते यस्मां मृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवृथ्सरः। संवृथ्सरेणैवास्मा अन्नमवं रुन्धे। यद्वशं यूपा भवन्ति। दशांक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्वादशोऽग्निः स्याद्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात। तादृक्तत्। एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादग्रेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिसः कुकुमो वेद। कुकुद्ध राजा भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिसः कुकुमः। य एवं वेद। कुकुद्ध राजा भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीरूपाणि वेद। शिरो हु राजा भवति। एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीरूपाणि। य एवं वेद। शिरो हु राजा भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः। स एव तच्छरो हु राजा भवति पद च॥५॥

[२१]

देवा वा अंशमेधे पवंमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्चः प्राजानात्। यदंशमेधे-
इश्वैन् मेध्येनोदशो बहिष्पवमानः सर्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं
लोकमञ्जसा वेदा। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेदा। यदुद्भातोद्भायैत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन
पथा प्रतिपादयैत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्भातारंपरुष्यं। अश्वंमुद्भीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः
सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमुन्वा रम्बन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति।
सामैवाकं। हिं करोति। उद्भीथ पुवास्य सः॥८७॥

वडंबा उपं रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातारं उपगायन्ति। तादृगेव
तत्। उदंगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्भीथः। उद्भीथमेवावं
रुन्धे। अथो ऋख्यामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
ज्योतिरेव मुख्यो देहाति। यजंमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजंमानः
सुवर्गं लोकमैति॥८८॥

तथा उपाकरोति चुवाणि च॥३॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्ते। अश्वं
तूपरं गौमृगम्। तानंग्निष्ठ आलंभते। सेनामुखमेव तथसःश्यन्ति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं
भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्लाटै। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताथ्यापयन्ति। पौष्णमन्वश्वम्। अन्तं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्रावा-
हार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्तं पूषा। अन्नाद्यैनैवैनमुभयतः
परि गृह्णति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं
धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसुक्थौ सुक्थ्योः। सुक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते।
तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बांहस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्टाद्धत्ते।
अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्त्रिष्ठो वीर्यं करोति। धात्रे
पृष्ठोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धृता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति।
सौर्यं बलक्षं पुच्छै। उथ्सेधमेव तं कुरुते। तस्मादुध्सेधं भये प्रजा अभिसङ्श्रयन्ति॥९१॥
कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥३॥ [२३]

साङ्कृहण्या चतुर्दृष्यो यो वै यः पितृशत्वारे यथां निरुक्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूरांह प्रजापतिरकामयताश्चमेधेनं प्रजापतिर्न किञ्चन सांवित्रमा ब्रह्मन् प्रजापतिर्देवक्षः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरं श्वन्तमान्यम्भा इस्येकक्षूपो राज्ञदालमेकविश्शो देवाः पुरुषङ्गयोविश्शतिः॥२३॥ साङ्कृहण्या तस्मादश्मेषयाज्ञी यत्परिमिता यद्यंजमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे सितायं प्राणापानावेवास्मिन्नतस्माद्राजन्यं एकनवतिः॥११॥ साङ्कृहण्या सङ्क्रान्तिः॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णायज्ञर्वदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्मेधमंसृजत। सौऽस्माथ्मृष्टोऽपा॑क्रामत्। तमंष्टादृशिभिरु॒ प्रायुङ्कः।
तमा॑प्रोत्। तमाप्त्वा॑दृष्टादृशिभिरवांरुन्ध। यदंष्टादृशिनं॑ आलभ्यन्तैः। यज्ञमेव तैरास्वा॑
यज्ञमानोऽवं॑ रुन्धे। संवध्मस्त्रस्य॑ वा एषा॑ प्रतिमा। यदंष्टादृशिनः। द्वादश॑ मासः।
पञ्चत्वं॑वः॥ १॥

संवध्मस्त्रोऽष्टादशः। यदंष्टादृशिनं॑ आलभ्यन्तैः। संवध्मस्त्रमेव तैरास्वा॑ यज्ञमानोऽवं॑
रुन्धे। अग्निष्ठैऽन्यान्पृशूनृपाकरोति॑। इतरेषु॑ यूपैष्वष्टादृशिनोऽजामित्वाय। नवंनवालभ्यन्ते॑
सर्वीर्यत्वाय। यदारुण्यैः॑ सङ्गस्थापयेत्। व्यवस्येतां॑ पितापुत्रौ। व्यध्वानः॑ क्रामेयुः। विदूरं॑
ग्रामंयोर्ग्रामान्तौ॑ स्याताम्॥ २॥

ऋक्षीकाँ॑ः पुरुषव्याघ्राः॑ परिमोषिणं॑ आव्याधिनीस्तस्करा॑ अरण्येष्वाजायेन्। तदाहुः।
अपेशवो॑ वा एते। यदारुण्याः। यदारुण्यैः॑ सङ्गस्थापयेत्। क्षिप्रे॑ यज्ञमानमरण्यं॑ मृतः॑
हरेयुः। अरण्यायतनां॑ ह्यारुण्याः॑ पशवं॑ इति॑। यत्पृशूनालभैत। अनवरुद्धा॑ अस्य॑ पशवः॑
स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सुजेत्॥ ३॥

यज्ञवेशसं॑ कुर्यात्। यत्पृशूनालभैत। तेनैव॑ पशूनवं॑ रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सुजत्य-
यज्ञवेशसाय। अवरुद्धा॑ अस्य॑ पशवो॑ भवन्ति। न यज्ञवेशसं॑ भवति। न यज्ञमानमरण्यं॑
मृतः॑ हरन्ति। ग्राम्यैः॑ सङ्गस्थापयति॑। एते॑ वै पशवः॑ क्षेमो॑ नाम। सं॑ पितापुत्राववस्थतः।
समध्वानः॑ क्रामन्ति। समन्तिकं॑ ग्रामंयोर्ग्रामान्तौ॑ भवतः। नर्क्षीकाँ॑ः पुरुषव्याघ्राः॑ परिमोषिणं॑
आव्याधिनीस्तस्करा॑ अरण्येष्वाजायन्ते॥ ४॥

कृतवः॑ स्यातामुम्भुजेष्यतस्मीणि॑ च॥ ४॥

[१]

प्रजापतिरकामयतो॑भौ लोकाववं॑ रुन्धीयेति॑। स एतानुभया॑न्पृशूनृपश्यत्। ग्राम्याङ्गश्चां-
रुण्याङ्गश्च। तानालभत। तैर्वै॑ स उभौ॑ लोकाववांरुन्ध। ग्राम्यैरेव॑ पशुभिरिमं॑ लोकमवांरुन्ध।
आरुण्यैरुमुम्। यद्॑ ग्राम्यान्पृशूनालभैत। इममेव॑ तैर्लोकमवं॑ रुन्धे। यदारुण्यान्॥ ५॥

अमुं॑ तैः। अनवरुद्धो॑ वा एतस्य॑ संवध्मस्त्र इत्याहुः। य इतडितश्चातुर्मास्यानि॑ संवध्मस्त्रं॑
प्रयुङ्कः॑ इति॑। एतावान्॑ वै संवध्मस्त्रः। यच्चांतुर्मास्यानि॑। यदेते॑ चांतुर्मास्याः॑ पशवं॑ आलभ्यन्तैः।
प्रत्यक्षमेव॑ तैः॑ संवध्मस्त्रं॑ यज्ञमानोऽवं॑ रुन्धे। वि॑ वा एष प्रजयां॑ पशुभिरङ्गद्यते। यः॑ संवध्मस्त्रं॑

प्रयुक्ते। संवृथ्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराध्योति। प्रजा वै पशवं एकादशिर्नां। यदेत ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवं रुन्धे। प्रजापतिर्विराजं मसृजत। सा सृष्टाऽश्वस्मिंधं प्राविशत्। तान्दुशिभिरनु प्रायुक्तं। तामाप्रोत्। तामास्ता दुशिभिरवारुन्ध। यद्विशेन आलभ्यन्ते॥७॥

विराजं मेव तैरास्त्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दुशत् आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टृप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवावं रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वायां नानारूपा भवन्ति। तस्मात्रानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्मा^०द्वहुरूपाः पशवः समृच्छै॥८॥

आरुरायांश्चोक्ता दुशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥८॥ [२]

अस्मै वै लोकायं ग्राम्याः पशवं आलभ्यन्ते। अमुष्मा आरण्याः। यद्वाम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याङ्श्वारण्याङ्श्वां उभयोर्लोकयोरवंरुच्छै। उभयान्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याङ्श्वारण्याङ्श्वां उभयस्यान्नाद्यस्यावंरुच्छै। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याङ्श्वारण्याङ्श्वां उभयेषां पशूनामवंरुच्छै। त्रयेष्वयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मा^०अस्त्यात्॥१०॥

अस्मिंलोके बहवः कामा इति। यथसंमानीभ्यो देवताभ्योऽन्यैऽन्ये पशवं आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तलोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिंलोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वृपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एषां लोकानां कूलस्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुसृजन्त्यहि^१ सायै॥११॥

अवरुच्छा उभयान्पशूनालभते सुत्यादहि^२ सायै॥३॥ [३]

युजन्ति ब्रह्ममित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रह्मः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुप इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुपः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युजन्त्यस्यु काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विष्णुसेत्याह। इमे वै हरी विष्णसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणां धृष्णू नृवाहुसेत्याह। अुहोरात्रे वै नृवाहसा। अुहोरात्रे एुवास्मै युनक्ति। एुता एुवास्मै देवतां युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टयौ। केतुं कृपवन्नकेतव इति॒ ध्वजं प्रतिं॒ मुश्ति। यशो एुवैन् राजां गमयति। जीमूतंस्येव भवति॒ प्रतीकमित्याह। युथायुजुरैवैतत्। ये ते॒ पन्थानः सवितः पूर्व्यासु॒ इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्युभिजित्यै॥१४॥

परा वा एुतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एुतङ्गस्तोतरेरेतेन पथा पुनरश्चमार्वत्यासि॒ न इत्याह। बायुर्वै स्तोतां। बायुमेवास्य परस्ताह्वधात्यावृत्यै। यथा॒ वै हृषिषो॒ गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एुतदश्वस्य स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि॒ शीर्यन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथस्मरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति॒ प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैन॑ देवतया॒ समर्धयन्ति। भूरिति॒ महिषी। भुव इति॒ वावातां। सुवरिति॒ परिवृक्ती। एुषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः॒ काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्वैवास्मै राष्ट्रं च समीर्चो दधाति। सुहसं॒ भवन्ति। सुहसंसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप् वा एुतस्मात्तेजं इन्द्रियं पशवः॒ श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन॑ यजते। वसंवस्त्वाऽङ्गन्तु गायत्रेण छन्दसेति॒ महिष्यभ्यंनक्ति। तेजो॒ वा आज्यम्। तेजो॒ गायत्री। तेजसैवास्मै॒ तेजोऽवरुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽङ्गन्तु॒ त्रैष्टुभेन॒ छन्दसेति॒ वावातां। तेजो॒ वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मां॒ इन्द्रियमवरुन्धे। आदित्यास्त्वाऽङ्गन्तु॒ जागतेन॒ छन्दसेति॒ परिवृक्ती। तेजो॒ वा आज्यम्। पशवो॒ जगती। तेजसैवास्मै॒ पशूनवरुन्धे। पक्षयोऽज्यञ्जन्ति। श्रिया वा एुतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्यः। श्रियमेवास्मिन्नाह्वधति। नास्मात्तेजं इन्द्रियं पशवः॒ श्रीरपं क्रामन्ति। लाजी॑(३)च्छाची॑(३)न् यशोम्॒ माँ॑(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एुतद्वेवा॒ अन्नमत्तैतदन्नमद्धि॒ प्रजापतृ॒ इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्य॑ दधते। यदि॒ नावजिग्रहेत्। अग्निः॒ पशुरासीदित्यवंद्रापयेत्। अवं॒ हैव॒ जिग्रति। आकान्॒ वाजी॒ क्रमैरत्यक्तमीद्वाजी॒ घौस्ते॒ पृष्ठं पृथिवी॒ सधस्थमित्यश्चमनुमन्नयते। एुषां लोकानामभिजित्यै। समिष्ठो॒ अङ्गन्कृदरं॒ मतीनामित्यश्वस्याप्रियो॒ भवन्ति॒ सरूपत्वायां॥१९॥

परितुस्युप॒ इत्याहै॒ एुवास्मै॒ युनत्युभिजित्यै॒ भरन्त्यश्वमेधो॒ रुन्धे॒ रूपजिग्रति॒ त्रीणि॒ च॥१॥

तेजसा वा एुष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होतां च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यवदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं च समर्थयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बाहुस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होतां भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होतां। अग्नेयो वै होतां। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्यौत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तोजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यौ वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च समर्थयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवं रुन्धे। किं स्विदासीद्वृहद्वयु इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावं रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिवै पिंशङ्गिला। रात्रिमेवावं रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिंलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावं रुन्धे। क उस्विज्ञायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावं रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे। किं स्विदावपेनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपेनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तपृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावं रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावं रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावं रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमव्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे॥२४॥

होतां भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावं रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥५॥——————[५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमोन् आहृतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणां अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्भवते॥२५॥

अथो धुवन्त्यैवैनम्। अथो न्यैवास्मै ह्रवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एम्य

ए॒वैन् लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसं पंद्यन्ते। षड्वा॑ कृ॒तवः। कृ॒तुभिर॒वैन् धुवते। अप् वा ए॒तेभ्यः प्राणः क्रामन्ति॥२६॥

ये युजे धुवनं तन्वते॑। नुवृकृत्वः परियन्ति। नव॑ वै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे॑ अम्बाल्यम्बिकृ इति॑ पर्वीमुदानयति। अहृतैवैनाम्। सुभगे॑ कार्म्पीलवासि॒नीत्याह। तपं ए॒वैनामुपनयति। सुवर्गे॑ लो॒के सम्प्रोर्ष्वथामित्याह॥२७॥

सुवर्गम॒वैना॑ लो॒कं गमयति। आऽहम॒जानि गर्भ॑धमा त्वम॒जाऽसि गर्भ॑धमित्याह। प्रुजा॑ वै पश्वो॑ गर्भः। प्रुजामेव पशूनात्मन्धते। देवा वा अंश्मेधे पवमाने। सुवर्गे॑ लो॒कं न प्राजानन्। तमश्च॑ प्राजानात्। यथ्मूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्रज्ञात्यै। गायुत्री॑ त्रिष्टुञ्जगतीत्याह॥२८॥

यथायुजुरैतत्। त्रयः॑ सूच्यो॑ भवन्ति। अयुस्मयो॑ रजता॑ हरिण्यः। अस्य॑ वै लो॒कस्य॑ रूपमयस्मयः। अन्तरिक्षस्य॑ रजताः। दिवो॑ हरिण्यः। दिशो॑ वा अयुस्मयः। अवान्तरदिशा॑ रजताः। ऊर्ध्वा॑ हरिण्यः। दिशं॑ एवास्मै॑ कल्पयति। कस्त्वा॑ छति॑ कस्त्वा॑ विशास्तीत्याहाहि॑ सायै॥२९॥

धुवते॑ क्रामन्यूर्ष्वथामित्याह। जगतीत्याह। कल्पयत्येकं च॥३॥

[6]

अप् वा ए॒तस्मा॒च्छी॑ राष्ट्रं क्रामति। यो॑श्मेधेन॑ यजते। ऊर्ध्वम॑नुमुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै॑ राष्ट्रमंशमेधः। श्रियमेवास्मै॑ राष्ट्रमूर्धमुच्छ्रयति। वेणुभारद्विराविवेत्याह। राष्ट्रं॑ वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै॑ पर्यहति। अथास्य॑ मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै॑ राष्ट्रस्य॑ मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव॑ रुन्धे। शीते॑ वाते॑ पुनन्निवेत्याह। क्षेमो॑ वै राष्ट्रस्य॑ शीतो॑ वातः। क्षेममेवाव॑ रुन्धे। यद्विरिणी॑ यवमतीत्याह। विष्वै॑ हरिणी। राष्ट्रं॑ यवः। विशं॑ चैवास्मै॑ राष्ट्रं॑ च॑ समीची॑ दधाति। न पुष्टं॑ पुशु॑ मन्यतु॑ इत्याह। तस्माद्राजा॑ पशून् पुष्ट्वा॑ति॥३१॥

शृद्वा॑ यदर्यजारा॑ न पोषाय॑ धनायुतीत्याह। तस्मा॑द्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं॑ युका॑ शंकुन्तिकेत्याह। विष्वै॑ शंकुन्तिका। राष्ट्रमंशमेधः। विशं॑ चैवास्मै॑ राष्ट्रं॑ च॑ समीची॑ दधाति। आहलमिति॑ सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय॑ विशः॑ सर्पन्ति। आहतं॑ गुभे॑ पसु॑ इत्याह। विष्वै॑ गमः॥३२॥

राष्ट्रं॑ पसः। राष्ट्रमेव॑ विश्याहन्ति। तस्मा॑द्राष्ट्रं॑ विशं॑ घातुकम्। माता॑ च॑ ते॑ पिता॑ च॑ त॑ इत्याह। इयं॑ वै माता। असौ॑ पिता। आभ्यमेवैन् परिददाति। अग्रं॑ वृक्षस्य॑ रोहत् इत्याह।

श्रीर्वे वृक्षस्याग्रम् । श्रियंमेवावं रुन्धे ॥ ३३ ॥

प्रसुलामीति ते पिता गुभे मुष्टिमंतः सयदित्याह । विष्वे गमः । राष्ट्रं मुष्टिः । राष्ट्रमेव विश्याहन्ति । तस्माद्वाष्ट्रं विशं घातुकम् । अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञे उपूर्तं वदन्ति । दधिक्रावणो अकारिष्मिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति । प्राणा वै सुरभयः । प्राणानेवाऽत्मन्दधते । नैभ्यः प्राणा अपंक्रामन्ति । आपो हि षष्ठा मंयेभुव इत्युद्धिर्मार्जयन्ते । आपो वै सर्वा देवताः । देवताभिरेवाऽत्मानं पवयन्ते ॥ ३४ ॥

गुष्टस्य मध्यं पुर्यति गम्भे रुन्धे दधते चत्वारि च ॥ ३५ ॥ [३]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्टा प्रेणाऽनु प्राविशत् । ताभ्युः पुनः सम्बवितुं नाशक्रोत् । सौऽब्रवीत् । ऋग्वदिष्मः । यो मेतः पुनः सुभरदिति । तं देवा अंश्ममेधेनैव सम्भरन् । ततो वै त आ॒र्घ्यवन् । यौऽश्ममेधेन यजते । प्रजापतिमेव सम्भरत्युद्घोति । पुरुषमालंभते ॥ ३५ ॥

वैराजो वै पुरुषः । विराजमेवालंभते । अथो अन्नं वै विराट् । अन्नमेवावं रुन्धे । अश्वमालंभते । प्रजापत्यो वा अश्वः । प्रजापतिमेवालंभते । अथो श्रीर्वा एकशफम् । श्रियंमेवावं रुन्धे । गामालंभते ॥ ३६ ॥

यज्ञो वै गौः । यज्ञमेवालंभते । अथो अन्नं वै गौः । अन्नमेवावं रुन्धे । अजावी आलंभते भूमे । अथो पुष्टिर्वै भूमा । पुष्टिमेवावं रुन्धे । पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याऽश्वमृजन्त्यहि॑सायै । उभौ वा एतौ पृशू आलंभ्येते । यश्वावूमो यश्वं परमः । तैऽस्योभये यज्ञे बृद्धाः । अभीष्टा अभिप्रीताः । अभिजिता अभिहृता भवन्ति । नैनं दद्धवः पशवो यज्ञे बृद्धाः । अभीष्टा अभिप्रीताः । अभिजिता अभिहृता हि॑सन्ति । यौऽश्ममेधेन यजते । य उं चैनमेवं वेद ॥ ३७ ॥

लभेत् गामालंभते पर्याऽष्टौ च ॥ ३ ॥ [४]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा । चतुष्टमेन कृतेनायानामुत्तरेहन् । एकविशेषं प्रतिष्ठायां प्रतिं तिष्ठति । एकविशेषत्वंतिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति । ऋतवो वै पृष्ठानि । ऋतवः संवस्तुः । ऋतुष्वेव संवस्तुरे प्रतिष्ठायां देवतां अन्यारोहति । शक्तरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः । अन्यैऽन्ये वा एते पशव आलंभ्यन्ते ॥ ३८ ॥

उतेवं ग्राम्याः । उतेवारण्याः । अहरेव रूपेण समर्धयति । अथो अहं एवैष बलिरहियते । तदाहुः । अपशवो वा एते । यद्जावयश्वारण्याश्वां एते वै सर्वे पशवः । यद्व्या इति ।

गृव्यान्पृशूनुत्तमेऽहुं नालंभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पृशूनवं रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीनवं
श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अनुत्त एव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे। सोमाय स्वराज्ञे-
ज्ञोवाहावन्द्वाहुविति द्वन्द्विनः पशूनालंभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष
व्यृद्धयते। योऽश्वमेधेन् यजते। छुगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयुमिति त्वाष्ट्रान्पृशूना
लंभते। पशुभिरेवाऽऽत्मानः समर्धयति। क्रृतुभिर्वा एष व्यृद्धयते। योऽश्वमेधेन् यजते।
पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालंभते। क्रृतुभिरेवाऽऽत्मानः समर्धयति। आ वा एष
पशुभ्यो वृश्यते। योऽश्वमेधेन् यजते। पर्यग्निकृता उथसृजुन्त्यनांव्रस्काय॥४०॥

[९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्।
तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स
एतावश्वमेधे महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजुमानदेवत्यां वै वपा। राजा
महिमा। यद्वपां महिमोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति।
पुरस्ताथ्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टाथ्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्वं एव मेध्य
उभयेऽवरुद्धयन्ते। यद्वपां महिमोभयतः परियजति। तानेवोभयान्नीणाति॥४१॥

परियजति पद्मः॥१०॥

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता
भागधेयेन् व्यर्थयेत्। देवताभ्यः सुमदं दध्यात्। स्तेगान्दङ्घान्यां मुण्डकां जम्येभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसुद्धायुमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन्
समर्धयति। न देवताभ्यः सुमदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशेताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पश्चदशम्। पश्चदश वा
अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः सवध्सुर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्।
तेऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभि भवामेति।
ते लोहितमुद्दरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथिष्वष्टकृद्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना॥
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगृकृष्णेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वस्थफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यवंवमन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे चं ॥४॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्यस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीय जुहोति। समेधमेवैनमालभतो आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेध दधाति। षट्क्षेत्रशतं जुहोति। षट्क्षेत्रशदक्षरा बृहती॥४६॥

बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा॑। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्वयसीर्वा कर्नीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्घयेत्। षट्क्षेत्रशतं जुहोति। षट्क्षेत्रशदक्षरा बृहती। बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा॑। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीय हुत्वा द्विपदां जुहोति। द्विपद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतुव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्व वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीय हुत्वा द्विपदां जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपदेव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदां हुत्वा नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्रप्रतिष्ठायाश्यवेत। द्विपदां अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

जुहत्यर्घयति स्थापयति पञ्च च॥३॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्माध्युष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्ठिभिरन्वैच्छत्। तमिष्ठिभिरन्विन्दत्। तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। यथसंवध्युरमिष्ठिभिर्यजतो। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै संविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति।

न वा इमां कश्चुनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्खोत्येतुमर्हतीति। यथसांवित्रियो भवन्ति। सुवितृप्रसूत
एवैनंमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य
यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्ठिर्भिर्यजंते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव
यत्यै धृत्यै। तस्मांथसायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्ठिर्भिर्यजंते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्ठिर्भिर्यजंते सायं धृतीर्जुहोति।
अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्यो एनमन्विच्छुत्येकं च॥३॥ [१३]

अप् वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजंते। ब्राह्मणो वीणागाथिनौ गायतः।
श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणां। श्रियमेवास्मिन्नन्देतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
वीणाऽस्मै वायते। तदाहुः। यदुमौ ब्राह्मणो गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रंमत् इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्।
राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्र राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः।
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुमौ दिवा गायेताम्। अपांस्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रंमत् इति। यदा खलु वै राजा क्रामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति।
दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य
ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्येयजथा इत्येपचु इति
ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तैवैनम् स समर्धयति। इत्यजिना इत्येयुध्यथा इत्यमुः सङ्ग्राममहन्त्रिति
राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनम् स समर्धयति। अङ्गसा वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजंत् इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। पदथसं पद्यन्ते। पञ्चा कृतवः।
ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताम्यां सुस्थायाम्। अनोयुक्ते च शुते च ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुर्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गमेद्वाहृणस्य कल्पयतश्चत्वारिं च॥४॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक
एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकालोकादेव

मृत्युमव्यजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्टे स्वाहाऽमुष्टे स्वाहेति जुहूःसुशक्षीत। बुहुं मृत्युमुमित्रं कुर्वता। मृत्यवे स्वाहेत्येकंस्मा एवैकां जुहयात्। एको वा अमुष्मिलोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिलोकेऽव्यजते। भूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभूथ आहृतिं जुहोति। भूणहृत्यामेवावं यजते। तदांहुः। यद्वृणहृत्या पाञ्चाऽर्थं। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भूणहृत्याया इत्याहुः। भूणहृत्या वाव मृत्युरिति। यद्वृणहृत्यायै स्वाहेत्यवभूथ आहृतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽहृत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भूणग्ने भेषजं करोति। एताऽहु वै मुण्डिभ औदन्यवः। भूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणः हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बुकाय स्वाहेत्यवभूथ उत्तमामाहृति जुहोति। वरुणो वै जुम्बुकः। अन्तत एव वरुणमव्यजते। खलुतेर्विकृधस्यं शुक्लस्यं पिङ्गाक्षस्यं मृद्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमव्यजते॥५८॥

लोके मृत्युजुहोति मृद्धं जुहोति द्वे च॥३॥

वारुणो वा अश्वः। तं देवतंया व्यर्घयति। यत्रांजापत्यं करोति। नमो राजे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतंया समर्घयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्रजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतंया समर्घयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावं रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरुहं प्रजानां भूयासुमित्याह। अधिपतिमेवैन ए समानानां करोति। मां धैहि मर्यि धेहीत्याह। आशिषं-मेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलंब्याय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानांमुभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एम्यो लोकेभ्यश्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैद्वाग्रमाश्विनम्। तान्पूशूनालंभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावं रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैद्वाग्रो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावं रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुच्यै। त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नेयऽहोमुचेऽष्टाकंपालः इति दशांहविषमिष्टि-

निर्वपति। दशांक्षरा विराट्। अत्र विराट्। विराजैवान्नाद्युमवं रुन्धे। अग्रेमन्वे प्रथमस्यु प्रचेतस् इति याज्यानुवाक्यां भवन्ति सर्वत्वायां॥६२॥

अधिपतयु इत्याहामितिथा ऐत्रिग्रो भवति रुन्ध एकं च॥४॥ [१६]

यद्यश्वमुपतप्तिद्विन्देत्। आग्रेयमृष्टाकंपालु निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमृष्टाकंपालम्। यदाग्रेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरैवैनं भिषज्यति। यथसौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनां राजा। याम्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरैवैनं भिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरैवैनं देवताभिर्षज्यति। अग्नो हैव भवति। पौष्णं चरु निर्वपेत्। यदि क्षेणः स्यात्। पूषा वै क्षौण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरु निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत्। एतदेवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अग्नो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालु निर्वपेन्मृगाखरे यदि नाऽगच्छेत्। इयं वा अग्निवैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिग्राधमानयति। आहैव सुत्युमहर्गच्छति। यद्यधीयत॥६५॥

अग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकंपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहस्ता वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचै निर्वपति। अहस्त एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतस्ता वा एष व्यृद्ध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यऽ रेतः। यथसौर्यं पयो भवति। रेतसैवैन स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भेर्वा एष व्यृद्ध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्यं गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भेर्वैन स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तः क्रियते। इद्वा वसीयान्ववति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयहृद्धते गर्भेर्वैन स समर्धयति द्वे च॥५॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मदनाऽसऽस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वैष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाऽस्तु स्यात्। आसानि वा एतस्य छन्दाऽसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै सऽस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भंवति युतया॑म्नी। कूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मोदनान्थङ्स्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एन यज्ञो भंवति। न पार्षीयान्वति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवथ्सुरः। संवथ्सुर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवथ्सुर एकं च॥२॥

[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र विभु भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र प्रभु भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्रोर्जस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पर्यस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वैः हृ वै तत्र पर्यस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र तेजस्वि भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ हृ वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नामं यज्ञः। आ हृ वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नामं यज्ञः। दीर्घायुषो हृ वै तत्र मनुष्यो भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै कृसो नामं यज्ञः। कल्पते हृ वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते पद्म (एष वै विभूः प्रभूर्जस्वान्मयस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसीतिव्याधी दीर्घः कृसो द्वादशः))॥३॥

[१९]

तार्प्यणाश्चैः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवेनैः समर्धयन्ति। यामेन साम्ना प्रस्तोताऽनुपतिष्ठते। यमलोकमेवैन गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्चैः संज्ञपयन्ति। एतद्वै पंशूनां रूपम्। रूपेणैव पंशूनवं रुन्धे। हिरण्यकशिषु पंवति। तेजसोऽवरुद्ध्ये॥७३॥

रुक्मो भंवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वौ भवति। प्रजापतेरात्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिषु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्याऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवैः हिरण्यकशिषुपुना॑॥। आदित्यैः रुक्मेण। अश्वेनैव

मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्थितां समानलोकतामाप्नोति। यौऽश्वमेधेन यजते। य उं चैनमेवं वेदं॥७५॥

अर्वरुद्या आप्नोत्यौ च॥३॥

[२०]

आदित्याश्वाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वं
श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष। स वर्यो भूदितिं। तस्मादश्वं
सर्वर्येत्याहूयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभंवत्। तस्मादश्वो
नाम्॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथस्यो वाजाऽन्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम।
यदसुराणां लोकानादत्ता। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽ
ग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं
करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानो वा एतौ देवानाम्। यदर्कश्वमेधौ।
प्राणापानावेवावे रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्कश्वमेधौ। ओजो बलमेवावे
रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं
उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावे रुन्धे। अथौ अर्काश्वमेधयौरेव प्रति
तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारि च॥३॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पृशुं भूतं मेधायाऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्।
प्रातर्यष्टास्महु इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथस्वध्सरः। तस्मादश्वः पुरस्ताऽसंवधस्तु
आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभंवत्। तस्मादश्वः। यथस्यो मेधोऽभंवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भंवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वो
भंवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य
एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सुभूत्याऽलभते। समेन देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसायं भरन्ति।
यौऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उं चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पृशुं भूतं मेधायाऽलभन्त। यज्ञमेव।
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तैऽमृतत्वमंकामयन्त। तैऽमृतत्वमंगच्छन्।
यौऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्माजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभतो। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽस्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं॥८२॥
मैत्रेयवद्वाजत एति वेदं॥३॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमंनी वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमंनी। यथसायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। दुरश्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्वरशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पुदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥
पुद अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥२॥ [२३]

प्रजापतिस्तमादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽप्यंगाणा अपश्रीरुद्धीं प्रजापतिः प्रेणात् प्रथमेन प्रजापतिरकामयत मुहान्वेष्टुदेवो वा अशोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंज्ञतुभिरपुश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वाकुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्तार्णेणादित्यः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमंनी त्रयोपि शतिः॥२३॥

प्रजापतिस्तिंलुक उत्तरतः त्रियमेव प्रजापतिरकामयत मुहान्यव्रातः प्र वा एष एम्यो लुकेभ्यः सर्वे ह वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चृत्वायर्थातिः॥८५॥

प्रजापतिरश्मेवं जुहति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

 generated on **January 25, 2026**

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits